

TARTU ÜLIKOOL
FILOSOOFIATEADUSKOND
AJALOO OSAKOND
EESTI AJALOO ÕPPETOOL

Villem Normak

Eesti Õpetajate Liit (1917 – 1940)
ja Eesti hariduselu kaasajastamine

Bakalaureusetöö

Juhendaja: *PhD* Anu Raudsepp

TARTU 2007

Sisukord

Sissejuhatus	3
1. Eesti Õpetajate Liidu loomine ja esimesed tegevusaastad	9
1.1. Eellugu	9
1.2. Eesti Kooliõpetajate Keskliit 1917 – 1919	10
1.3. Eesti Kooliõpetajate Keskliidu reorganiseerimine Eesti Õpetajate Liiduks	14
2. Eesti Õpetajate Liidu organisatsiooniline ülesehitus	15
2.1. Põhikiri	15
2.2. Liikmeskond ja juhtimine	16
2.3. Tegevuse rahastamine	21
2.4. Esimehed	22
2.5. Häälekandja	27
2.6. Õpetajaskonna organisatsiooniline killustumine 1930. aastatel	28
3. Eesti Õpetajate Liidu roll kooliseaduste ettevalmistamisel	32
3.1. 1920. aasta algkooliseadus	33
3.2. 1922. aasta keskkooliseadus	35
3.3. Õpetajate seminaride seadused	38
3.4. Suvekooli projekt ja 1931. aasta algkooliseadus	42
3.5. 1934. aasta koolireform	45
4. Eesti Õpetajate Liit ja kooliuuendus	49
4.1. Õppekavad ja metoodilised uuendused	49
4.2. Uuenduste levitamine ja selgitamine	53
4.3. Kooliuuendusrühm	58
Kokkuvõte	66
Lisad	71
Lisa 1	71
Lisa 2	77
Lisa 3	80
Lisa 4	82
Kasutatud allikad ja kirjandus	84
Summary	90

Sissejuhatus

Eestikeelne kooliharidus hakkas tasapisi kujunema pärast reformatsiooni 16. sajandil. 17. sajandi lõpuks oli seoses Bengt Gottfried Forseliuse tegevusega pandud alus katkendlikule rahvakoolide võrgule. Murrang hariduses toimus 19. sajandi kolmandal veerandil, kui kooliskäimine muudeti kohustuslikuks kõikidele lastele. Kuigi õpetajaametiga käis kaasas teatav ühiskondliku positsiooni tõus, tuli koolmeistritel oma töös endiselt juhinduda eelkõige tsaarivõimu soovidest ja piirangutest. Hariduselus toimunud ümberkorraldused lähtusid kõik nõ ülevalt poolt, õpetajate ülesanne oli nende muudatustega vaikides kaasa minna.

Olukorda tõi pöörde 1917. aasta, mil eesti õpetajaskonnal avanes esmakordselt võimalus vahetult oma rahva hariduselu korraldamisele asuda. Tollal kehtestatud ideaalid hariduse alal (emakeelne, demokraatlik ning ühtluskoolil põhinev koolisüsteem) ei ole oma aktuaalsust kaotanud tänini. Nende ideaalide ellurakendajaks sai 1918. aasta novembris tegevust alustanud Eesti Vabariigi Ajutise Valitsuse haridusministeerium. Haridusministeeriumil oli koolielus kahtlemata kande roll, kuid tabavalt ütles 1930. aastal üks tollaseid juhtivaid pedagooge Johannes Käis: *Kümme aastat on kestnud eesti kooli ülesehitamise töö. Sellest on võtnud osa innu ja armastusega meie juhtivad haridustegelased. Kuid suurim, vastutavaim töö on lasunud siiski õpetajaskonna õlgadel. Õpetaja on kooli hing, tema vaeva ja hoolega luuakse kooli elav kuju, kuna seadused ja määrused annavad kooliorganismile ainult selle kondikava.*¹ Õpetajaskonda ühendavaks organisatsiooniks Eesti Vabariigis oli 1917. aastal asutatud Eesti Õpetajate Liit (1917 – 1919 kandis nimetust Eesti Kooliõpetajate Keskkliit).

Eesti Õpetajate Liidu tegevus toimus peamiselt kahes suunas. Esiteks püüti õpetajate kutseorganisatsioonina seista õpetajaskonna majanduslike, õiguslike ning vaimsete huvide eest. Teiseks peamiseks tegevussuunaks oli kooli- ja hariduselu edendamine üldiselt. Selleks püüdis liidu juhtkond igati mõjutada kooli puudutavate seaduste väljatöötamist õpetajaskonna enamusele meelepärasel kujul. Teisalt propageeriti oma liikmeskonna seas ja laiemaltki mitmesuguseid meetodilisi uuendusi õppe- ja kasvatustöös, soovides seeläbi tõsta

¹ Käis, J. Eesti kooli edusammudest. // Kooliuuenduse päevaküsimusi. Toimetanud Ernst Martinson. Tallinn: Eesti Õpetajate Liit, 1930, lk 5.

koolihariduse üldist kvaliteeti.

Käesoleva töö eesmärgiks on selgitada Eesti Õpetajate Liidu kujunemislugu ja organisatsioonilist ülesehitust aastatel 1917 – 1940. Teiseks ülesandeks on uurida Eesti Õpetajate Liidu rolli Eesti hariduselus ja selle kaasajastamisel nimetatud ajavahemikul.

Kuigi senises ajalookirjanduses on küllalt laialdaselt käsitletud eesti rahvakooli arengut algusest kuni 1917. aastani,² puudub seni ülevaade kooli ajaloost Eesti Vabariigi aastatel. Parimaks käsiraamatuks sellel alal on Õie Elango 1972. aastal ilmunud monograafia *Hariduspoliitika ja õpetajaskond kodanlikus Eestis 1919 – 1940*,³ mis vaatlleb teemat küll klassivõitluse seisukohalt, kuid kriitilisel lähenemisel on laialdasel allikalisel baasil põhinev uurimus küllalt hästi kasutatav. Elango uurimus sisaldab andmeid ka Eesti Õpetajate Liidu kohta. Kuivõrd liidu valdavalt vasakpoolne juhtkond oli omal ajal pidevalt riigivõimu suhtes opositsioonis, lihtsustas see mõnevõrra Eesti Õpetajate Liidu käsitlemist nõukogude perioodil. Seni hiliseim kokkuvõtlik käsitlus eesti koolist maailmasõdadevahelisel perioodil on esitatud Lembit Andreseni 1995. aastal ilmunud raamatus *Eesti kooli ajalugu. Algusest kuni 1940. aastani*.⁴ Eesti Vabariigi periood on raamatus kokku surutud umbes 30 leheküljele, seega on tegemist vaid lühiülevaatega. Haritlaskonna olukorrast ja tegevusest laiemalt on kirjutanud Toomas Karjahärm ja Väino Sirk.⁵

Vähestele uurimuslikele töödele pakub olulist täiendust Märt Raua kaheköiteline memuaarteos *Eesti kool aegade voolus*,⁶ mida võib pidada omalaadseks entsüklopeediaks Eesti Vabariigi aegse hariduselu alal. Raua meenutustes leiavad kajastamist kõik olulisemad sündmused tollases koolielus, samuti on esitatud rohkelt materjali erinevate kooliga seotud isikute kohta. Töötades aastatel 1922 – 1936 koolinõunikuna Viljandi- ja Pärnumaal, puutus

² vt näteks Andresen, L. Eesti rahvakooli ja pedagoogika ajalugu I. Eellugu ja algus kuni Põhjasõjani. Tallinn: AVITA, 1997; Andresen, L. Eesti rahvakooli ja pedagoogika ajalugu II. Kaheksateistkümnnes sajand. Tallinn: AVITA, 1999; Andresen, L. Eesti rahvakooli ja pedagoogika ajalugu III. Koolireformid ja venestamine (1803 – 1917). Tallinn: AVITA, 2002; Eesti kooli ajalugu 1. 13. sajandist 1860. aastateni: kaugemast minevikust tänapäevani. Peatoimetaja Ferdinand Eisen. Tallinn: Valgus, 1989.

³ Elango, Õ. Hariduspoliitika ja õpetajaskond kodanlikus Eestis 1919 – 1940. Tallinn: Eesti Raamat, 1972.

⁴ Andresen, L. Eesti kooli ajalugu. Algusest kuni 1940. aastani. Tallinn: AVITA, 1995.

⁵ Karjahärm, T., Sirk, V. Vaim ja võim. Eesti haritlaskond 1917 – 1940. Tallinn: Argo, 2001.

⁶ Raud, M. Eesti kool aegade voolus. Koolinõuniku mälestusi I – II. Stockholm: EMP, 1965.

Raud koolide inspekteerimisel kokku enamike koolielus aktuaalsete küsimustega. Haridusministeeriumi aparaati kuulunud ametnikuna esitab Raud oma mälestused valdavalt ministeeriumi vaatepunktist. Teistest mälestusteraamatutest võiks mainida veel haridusministrite Jaan Lattiku (*Teekond läbi öö I - IV*)⁷ ning Aleksander Veiderma (*Elu hariduse radadel*)⁸ omi. Veiderma kuulus ka Eesti Õpetajate Liidu juhatusse ja oli lühemat aega liidu esimees.

Eesti Õpetajate Liidu ajalugu on seni põhjalikumalt uurinud liidu sekretär Valter Horm. Liidu tegevuse 20 aastapäevaks ilmus Hormilt *Kasvatuses* ülevaateartikkel, mis avaldati uuesti 1995. aastal ajakirjas *Kooliuuenduslane*.⁹ Hormi peamiseks tööks on aga 1971. aastal valminud käsikiri *Eesti õpetajate organisatsioonid 1870 – 1940*,¹⁰ mida säilitatakse Eesti Pedagoogika Arhiivmuuseumis. Tuginedes peamiselt *Kasvatuses* ilmunud materjalidele, aga ka enda mälestustele liidu juhatuse liikmena, annab Hormi töö suhteliselt põhjaliku, kuid referatiivse, kronoloogilise ülevaate Eesti Õpetajate Liidu tegevusest. Eesti Pedagoogika Arhiivmuuseumis leidub veel Valter Hormi lühem käsikirjaline uurimus Eesti Õpetajate Liidu esimehest Enn Murdmaast.¹¹ Viimane on kokkuvõtlikult avaldatud trükis.¹² Eesti Pedagoogika Arhiivmuuseumis on hoiul ka Enn Murdmaa käsikiri *Mälestusi ja mõtteid*, mis valmis aastatel 1952 – 1956. Lisaks otsestele mälestustele Murdmaa tööst haridusministeeriumis, Riigikogus, Eesti Õpetajate Liidus ning Tallinna 21. algkoolis, sisaldab käsikiri hulgaliselt ära kirju mitmesugustest dokumentidest ja kirjavahetusest. Kokkuvõttes on Murdmaa *Mälestusi ja mõtteid* küllaltki ebaühtlane, kuivõrd see on kirja pandud kõrges eas ning väga raskes tervislikus seisukorras, kannatades samal ajal nõukogude võimu repressioonide all. Uuematel aegadel on Eesti Õpetajate Liidu kohta ilmunud vaid kaks artiklit Harri Kelderilt¹³ ning needki

⁷ Lattik, J. Teekond Läbi öö I. Vadstena: Orto, 1950.

⁸ Veiderma, A. Elu hariduse radadel. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus, 2000.

⁹ Horm, V. Eesti Õpetajate Liit 1917 – 1937. // *Kooliuuenduslane*, 1995, nr 12, lk 5 – 35.

¹⁰ Horm, V. Eesti õpetajate organisatsioonid 1870 – 1940. Tallinn, 1971. Käsikiri Eesti Pedagoogika Arhiivmuuseumis.

¹¹ Horm, V. Enn Murdmaa. Tallinn, 1970. Käsikiri Eesti Pedagoogika Arhiivmuuseumis.

¹² Horm, V. Enn Murdmaa ja tema osa kodanliku Eesti kooliuuendusliikumises. // *Nõukogude pedagoogika ja kool* V. Tartu 27. – 29. märtsini 1969. a. toimunud konverentsi materjalid. Tartu: Tartu Riiklik Ülikool, 1969, lk 117 – 125.

¹³ Kelder, H. Eesti Õpetajate Liit demokraatliku kooli ja õpetajaskonna huvide kaitsel. // *Haridus*, 1991, nr 6, lk 44 – 46; nr 7, lk 43 – 46; Kelder, H. Eesti õpetajaskonna välissidemed 20. – 30. aastail. // *Kooliuuenduslane*, 2000, nr 2, lk 28 – 35.

esitavad peamiselt juba varem avaldatud andmeid.

Mõnevõrra on Eesti Õpetajate Liitu puudutatud seoses teiste teemadega. Nii leidub küllaltki palju materjali koguteoses *Koolile pühendatud elu. Johannes Käis 1885 – 1950*,¹⁴ kus erinevate autorite (Valter Horm, Inge Unt jt) poolt on antud ülevaade Johannes Käisi tegevusest Eesti Õpetajate Liidu teadusliku sekretärina ja kooliuuenduse eestvedajana. Valter Hormilt on ilmunud ka lühike ülevaade liidu esimehest Jüri Annussonist.¹⁵ Suhteliselt palju materjali Eesti Õpetajate Liidu kohta sisaldab ka Ferdinand Eisenilt 1995. aastal ilmunud uurimus kooliuuenduse liikumisest.¹⁶ Ülaltoodud kirjutised lähenevad aga teemale teistelt lähtekohtadelt ning puudutavad Eesti Õpetajate Liitu väiksemal või suuremal määral vaid möödaminnes.

Nagu eelnevast nähtub, on Eesti Õpetajate Liiduga seonduv temaatika veel süstemaatiliselt ja kaasaja nõuetele vastavalt läbi uurimata. Seda raskendab kindlasti asjaolu, et liidu arhiiv hävis Teise maailmasõja käigus ning kättesaadav allikaline materjal on seega üsnagi piiratud. Käesolevas töös olen põhiallikana tuginenud liidu häälekandjale, ajakirjale *Kasvatus*, kus avaldati regulaarselt kokkuvõtlikke ülevaateid liidu asemikekogu ja juhatuse koosolekutest ning õpetajate üldkongressidest. Seetõttu pakub ajakiri suhteliselt hea lähtekoha Eesti Õpetajate Liidu tegevuse uurimiseks. *Kasvatuses* avaldati ka mitu ülevaatlilku kirjutist Eesti Õpetajate Liidu 5., 10. ning 20. aastapäeva puhul. Lisaks üldsisulistele artiklitele ilmus *Kasvatuses* arvukalt kirjutisi spetsiifiliste küsimuste kohta, mida samuti olen kasutanud käesolevas töös. Lisaks *Kasvatus*ele olen kasutanud ülalnimetatud töid Õie Elangolt, Valter Hormilt, Märt Raualt, Enn Murdmaalt, Ferdinand Eisenilt jt. Eesti Õpetajate Liiduga seotud inimeste elulooliste andmete puhul olen tuginenud 1932. aastal avaldatud kogumikule Eesti avalikud tegelased, Eesti kooli biograafilisele leksikonile (Tallinn, 1998) ning Eesti entsüklopeedia elulugude köitele (Tallinn, 2000). Isikunimede ühtlustamisel olen lisaks eelnimetatud teatmeteostele kasutanud ka Valter Hormi käsikirja *Eesti õpetajate organisatsioonid 1870 – 1940* lõpus olevat registrit. Töös esinevate õppeasutuste nimetused on ühtlustatud vastavalt 1989. aastal ilmunud teatmikule *Haridusasutused Eestis 1919 –*

¹⁴ Koolile pühendatud elu. Johannes Käis 1885 – 1950. Koostanud Ferdinand Eisen. Tallinn: Valgus, 1985.

¹⁵ Horm, V. Jüri Annusson – teerajaja meie emakeelsele ühtluskoolile ja vabaharidustööle. // Haridus, 1990, nr 7, lk 42 – 44.

¹⁶ Eisen, F. Kooliuuenduse liikumisest Eestis 1918 – 1940. Tallinn, 1995.

1940.¹⁷ Kõik kuupäevad on antud uue kalendri järgi.

Esimeses peatükis annan sissejuhatavalt ülevaate eesti õpetajaskonna organiseerumispüüete ajaloost alates 19. sajandi teisest poolest. Peatüki teises osas käsitlen Eesti Kooliõpetajate Keskliidu asutamist 1917. aastal ning esimesi tegevusaastaid. Ühtlasi puudutan koolielus sel perioodil toimunud ümberkorraldusi, mille algatajaks või läbiviijaks oli organiseeritud õpetajaskond. Kokkuvõttes annab peatükk ülevaate Eesti Õpetajate Liidu kujunemisprotsessist aastatel 1917 – 1919.

Teises peatükis annan ülevaate Eesti Õpetajate Liidu organisatsioonilisest ülesehitusest – struktuurist, liikmeskonnast ja tegevuse juhtimisest ning rahastamisest. Pikemalt olen peatunud liidu esimeestel, tuues välja nende olulisemad saavutused liidu tegevuse juhtimisel ning koolielu edendamisel üldiselt. Eraldi alapeatükis olen esile tõstnud Eesti Õpetajate Liidu häälekandja, ajakirja *Kasvatus*, mis alates 1919. aastast toimis kaalukaima ja esialgu ka ainsa kasvatusteadusliku väljaandena Eestis. Lisaks otseselt liitu puudutava materjaliga käsitleti *Kasvatuses* hariduselu laiemalt, mistõttu ajakirjal on oluline koht Eesti Vabariigi kooliajaloo uurimisel. Peatüki lõpus annan ülevaate õpetajaskonna organisatsioonilisest killustumisest 1930. aastatel ning Eesti Õpetajate Liidu sulgemisest 1940. aastal.

Kolmandas peatükis peatun põhjalikumalt seadustel, millel põhines Eesti Vabariigi koolikorraldus. Seejuures on pearõhk seaduste loomeprotsessil, mille puhul olen püüdnud rõhutatult välja tuua Eesti Õpetajate Liidu osalust. Olen vaadelnud, kuidas ja mil määral õnnestus õpetajaskonnal seaduste väljatöötamisest osa võtta ning millises ulatuses peegeldusid 1920. aastate alguses haridusministeeriumi poolt kehtestatud kooliseadustes õpetajaskonna huvid ja soovid. Seejärel jälgin Eesti Õpetajate Liidu tegevust seoses koolikorralduse reformimisega 1930. aastatel. Peatüki eesmärgiks ei ole anda ülevaadet Eesti koolikorraldusest üldiselt, vaid esile tõsta organiseeritud õpetajaskonna rolli selle loomises ja arengus aastatel 1917 – 1940.

Neljandas peatükis käsitlen eesti kooli ja õpetuse sisulist arengut uute õppekavade ja meetodiliste uuenduste tutvustamise läbi, mida kokkuvõtvalt võib nimetada kooliuuenduseks.

¹⁷ Haridusasutused Eestis 1919 – 1940. Tallinn, 1989.

Esiteks olen vaadelnud uuendusideede jõudmist õppekavadesse ning kooliuuenduse sisu üldisemalt. Peatüki teises pooles püüan näidata Eesti Õpetajate Liidu rolli uuenduste levitamisel õpetajaskonna seas ning selle tegevuse erinevatel vormidel. Peatähelepanu all on liidu poolt läbi viidud mitmesugused üritused (pedagoogilised nädalad, kooliuuendusnäitus) ja kirjastustegevus, millel oli liikumapanev mõju õpetajaskonna enesetäiendamisele ning kooli moderniseerumisele üldiselt. Pikemalt olen peatunud liidu juures 1930. aastatel tegutsenud kooliuuendusrühma tegevusel. Vastavalt kooliuuenduse levikule, käib peatükis öeldu peamiselt algkooli ja algkooliõpetajate kohta.

Käesolev töö valgustab vaid ühte tahku Eesti Õpetajate Liidu tegevuses. Edaspidi vajaks kindlasti põhjalikumat uurimist ka liidu ülejäänud tegevussuunad, peamiselt õpetajaskonna majanduslike huvide kaitse ning täienduskoolituse organiseerimine. Omaette huvitava teema moodustaks ka liidu positsioneerimine tollasel poliitilisel maastikul. Parema pildi loomisele Eesti koolisüsteemist rahvusvahelisel taustal aitaks kaasa Eesti Õpetajate Liidu välissuhete uurimine. Siinse töö temavaliku põhjustas peamiselt asjaolu, et just üldiste kooliküsimustega tegelemisel saavutas liit kõige selgemaid ja jäävamaid tagajärgi.

1. Eesti Õpetajate Liidu loomine ja esimesed tegevusaastad

1.1. Eellugu

Kuigi kutselisel alusel organiseerumiseni jõudsid eesti õpetajad alles 1917. aastal, on õpetajate ühinemispüüetel tegelikult mõnevõrra pikem ajalugu. Traditsiooniliselt märgitakse esimese suuremal hulgal õpetajaid koondanud organisatsioonina Eesti Kirjameeste Seltsi. Seltsi asutamise eel oli eesti haritlaste seas diskussioon, millistel alustel kavandatava ühingu liikmeskonda komplekteerida. Carl Robert Jakobsoni nägemuse kohaselt koosnenuks loodav selts valdavalt kooliõpetajatest ning selle eesmärgina nägi ta peamiselt ajakohaste õpperaamatute kirjastamist ja levitamist. Tegelikuses koondas 1872. aastal asutatud Eesti Kirjameeste Selts rahvuslikult meelestatud eestlasi laiemalt, kuid õpetajad moodustasid nende seas arvukaima rühma (1873. aastal 52%¹⁸). Õpetajad andsid Seltsi tegevuses tooni peamiselt kümnel esimesel tegevusaastal, 1876 – 1882 tegutses isegi eraldi õpetajate osakond. Eesti Kirjameeste Seltsi pedagoogiline tegevus seisnes eelkõige kooliraamatute kirjastamises, kuid ettekandekoosolekutel peeti ka mitmesuguseid kooliküsimusi käsitlevaid kõnesid.¹⁹ Eesti Kirjameeste Seltsi tegevus kestis kuni 1893. aastani, mil see venestuse survele suleti.

19. sajandi lõpuaastatel oli üheks vähestest võimude poolt sallitud õpetajate ühistevõime vormiks nn vastastikuse abistamise seltsid, mis pidid hea seisma pedagoogide majandusliku olukorra eest. Esimeseks omataoliseks oli 1890. aastal asutatud Türi kihelkonna õpetajate vastastikuse abiandmise selts, mille eeskujule järgneti pea mujalgi Eesti- ja Liivimaal. Ulatuslikumaks kujunes 1903. aastal Tallinnas algatatud Eestimaa Rahvakoolide Õpetajate Vastastikuse Abiandmise Seltsi tegevus.²⁰ Ajakirjanduse veergudel propageeris sarnaste *kooliõpetajate ühisuste* loomist juba 1904. aastal tulevane riigivanem ja president Konstantin Päts, tuginedes oma kirjutistes Venemaa teiste piirkondade positiivsetele näidetele.²¹ Pelgalt majandusliku abistamise kõrval soovitas Päts loodavates seltsides ka kõnesid pidada, *milledel otstarbekas oleks rahwa silmaringi hariduse kohta laiendada, wõiks rahwakooli warjukülgesid*

¹⁸ Elango, A. Esimene rahvuspedagoogiline organisatsioon Eestis. // Kasvatus, 1928, nr 1, lk 3 – 5.

¹⁹ Horm, V. Eesti Õpetajate Liit 1917 – 1937, lk 5.

²⁰ Samas, lk 6.

²¹ Päts, K. Kooliõpetajate ühisused. Tallinn, 1904.

*puudutada ja parandust soovitada.*²² Kuigi tegutseda tuli koolivalitsuse range kontrolli all, leidsid kõnesolevad organisatsioonid oma liikmete majandusliku kindlustamise kõrval siiski võimalusi ka vaimseks selgitustööks: arutati õpetajate õiguslikku olukorda, asutati raamatukogusid ja korraldati viimastesse pedagoogilise sisuga kirjanduse muretsemist.²³ Eelmainitud algatused olid üldisel taustal siiski pigem erandlikud ning ei omandanud kuigi laia kandepinda; nõ keskmisel õpetajal puudus oma kutsehuvide kaitsmisel endiselt igasugune organisatsiooniline toetus.

1.2. Eesti Kooliõpetajate Keskliit 1917 – 1919

Uue ajajärgu eesti õpetajate organiseerimisloos juhatas sisse 1917. aasta jaanuaris Peeter Põllu toimetamisel ja Eesti Noorsoo Kasvatuse Seltsi väljaandel ilmumist alustanud *Kasvatus ja Haridus*. See oli esimene kasvatusteaduslik ajakiri Eestis, kus kvalitatiivselt uuel tasemel käsitleti kõike pedagoogikasse puutuvat. Üldiste kooliküsimustega tegelemise kõrval soovis *Kasvatus ja Haridus* ka meie kooliõpetajatele *kutselise ajakirja kohusi täita*.²⁴

Väino Sirk on eesti haritlaste tegevust iseseisvuse eel iseloomustanud järgmiselt: *Intelligentsi ülesanne on ideid, aga ka institutsioone luua. Ideede loomisel eelnes iseseisvumisele enam kui kümneaastane viljakas ajajärk (1905. aastast). Institutsioonide loomiseks saadi avaramad võimalused alles 1917. aastal, vabad käed aga 1918. - 1919. aastast.*²⁵ Õeldu kehtib täielikult ka õpetajaskonna kohta. Kutselisel alusel ühinemine oli päevakorral olnud juba mõnda aega ning Veebruarirevolutsiooni järel asuti tekkinud võimalusi koheselt realiseerima. Õpetajate organisatsioonide asutamisest 1917. aasta kevadel annab ülevaate järgnev tabel.²⁶

Tabel 1. Õpetajate organisatsioonide asutamine 1917. aasta kevadel

Asutamise aeg	Organisatsiooni nimi
---------------	----------------------

²² Samas, lk 24.

²³ Horm, V. Eesti Õpetajate Liit 1917 – 1937, lk 6.

²⁴ Toimetis kasvatuslise kuukirja ülesannetest. // *Kasvatus ja Haridus*, 1917, nr 1, lk 4.

²⁵ Karjahärm, T., Sirk, V. Vaim ja võim, lk 15.

²⁶ Tabeli koostamise alus: Rummo, J. Eesti Õpetajate Liit 1917 – 1922. // *Kasvatus*, 1922, nr 14, lk 211; Horm, V. Eesti õpetajate organisatsioonid, lk 27.

2. aprill 1917	Valga Õpetajate Selts
5. aprill 1917	(Petrogradi) Eesti Kooliõpetajate Liit
7. aprill 1917	Tallinna Õpetajate Selts
10. aprill 1917	Tartu Linna Eesti Kooliõpetajate Ühisus (alates 1919. a Tartu Õpetajate Selts)
19. aprill 1917	Virumaa Õpetajate Selts
6. mai 1917	Viljandimaa Õpetajate Liit
7. mai 1917	Võrumaa Õpetajate Liit
24. mai 1917	Pärnumaa Õpetajate Liit

Valga Õpetajate Seltsi asutamisel tegutses eestvedajana Friedrich Volrad Mikkelsaar, kellest sai seltsi esimene esimees. Petrogradi õpetajaskonna organiseerimisel olid tegevad teiste hulgas hilisem kooliuuenduslane Aleks Vallner ja tollal eesti rahvusväeosade koosseisus Petrogradis viibiv Märt Raud. Tallinna Õpetajate Seltsi asutamisel oli oluline roll hilisematel Eesti Õpetajate Liidu esimeestel Enn Murdmaal ja Jüri Annussonil. Tartu õpetajaskonna ühinemist organiseeris Peeter Põld.²⁷ Seoses maakondlike liitude loomisega tekkis vajadus ülemaalse organisatsiooni järele. Traditsiooniliselt peetakse keskliidu mõtte algatajaks samaaegselt nii Tallinna kui Tartu õpetajaid, kuid Valter Horm juhib tähelepanu asjaolule, et esimesena tulid vastava mõttega välja Petrogradis asuvad eesti õpetajad.²⁸

Reaalsete tegudeni jõuti esimesena siiski Tartus, kus keskliidu loomise ja teiste haridust puudutavate küsimuste arutamiseks otsustas Eesti Noorsoo Kasvatuse Selts kokku kutsuda õpetajate kongressi. 20. – 22. aprillil 1917. aastal toimuski Tartus ülemaaline rahvahariduse kongress üle 300 osavõtjaga. Kolme päeva jooksul visandati tulevase rahvakooli piirjooned, nõuti eestikeelse õpetuse kohest sisseviimist kõikides algkoolides ning arutleti õpetajate ettevalmistuse ja kutsehariduse teemadel.²⁹ Kongressi lõpul tunnistati *tungivalt tarvilikuks, et Eesti kooliõpetajad Eesti kooli teostamiseks ja kandmiseks Eesti kooliõpetajate maaliiduks ühineksid*.³⁰ Asutamiskoosolek kongressi otsuste elluviimiseks kutsuti kokku 27. mail 1917. aastal Rakveres. Koosolekust võtsid osa Tallinna, Valga ja Haapsalu õpetajate

²⁷ Horm, V. Eesti õpetajate organisatsioonid, lk 26 – 27a.

²⁸ Samas, lk 27 – 27a.

²⁹ Rahvahariduse kongress 7., 8. ja 9. aprillil Tartu Kommertsikooli ruumides. // Kasvatus ja Haridus, 1917, nr 3/4, lk 112 – 117; nr 5/6, lk 156 – 164.

³⁰ Samas, lk 163.

seltside ning Tartu, Viljandi, Viru, Võru ja Pärnu maakonnaliitude esindajad, kokku 20 asemikku. Võeti vastu juba varem välja töötatud põhikiri ning tunnistati asutatuks Eesti Kooliõpetajate Keskliit asukohaga Tartus. Samas valiti ka juhatus, mille esimeseks esimeheks sai Peeter Põld, kes tollal oli Tartu Eesti Noorsoo Kasvatuse Seltsi Tütarlaste Eragümnaasiumi direktor.³¹ Asutamiskoosolekul valitsenud meeleolusid kirjeldas Peeter Põld liidu 10. aastapäeval järgmiselt: *Ja laulud... Olime unustanud, mis seisab meie seljataga, et asume endiste sundijate kantsi jalal. Elasime puhtas kevade ja rahvusliku uuestisünni rõõmus. Tundsime oleviku tema uudsuses ja rikkuses. Laul järgnes laulule. Ei tahtnud temal lõppu olla. Viimati manitses ärasõidutund lahkumisele. Nii astus ellu Õpetajate Liit.*³²

Põhikirja järgi oli keskliidu esmaseks eesmärgiks *luua demokraatilisel alusel seisvat omapärast Eesti kooli, kandes selle mõtet laiematesse rahva kihtidesse ja võita temale pinda õiguslikuks olemiseks.*³³ Uuenduste elluviimine oli aga raskendatud, kuna tegevuses tuli arvestada hariduselu juhtimist korraldava bürokraatliku ametkonnaga. Viimases toimus siiski mõningaid muudatusi, näiteks määrati õpperingkonna kuraatoriks senise venestusmeelse A. Štšerbakovi asemele Tartu Ülikooli õigusteaduste professor Vladimir Grabar. Esinedes esimesel rahvahariduse kongressil, andis Grabar põhimõttelise nõusoleku emakeelse õpetuse sisseviimiseks algkoolides, ületades sellega tegelikult oma võimupiire. Ajutise Valitsuse haridusminister A. Manuilov jäi seisukohale, et õppekeele küsimus jäetakse tulevase Asutava Kogu otsustada. Vaatamata sellele läksid paljud õpetajad stiihiliselt üle emakeelsele õpetusele juba 1917. aasta kevadel, kuigi ametlik luba selleks tuli uueks haridusministriks saanud S. Salazkini poolt alles 13. septembril 1917.³⁴ Siinkohal tuleb silmas pidada, et emakeelse õpetuse mõte ei ühtinud tollal kaugeltki kogu rahva soovidega. Lapsevanemate seas oli küllalt levinud arusaam, et kooli peamine ülesanne ongi keelte õpetamine. Emakeelses koolis nähti lastele tihti vaid takistust tulevikus teenistuskoha saamisel. Seetõttu tuli lastevanemate poolehoiu saavutamiseks kohalikel õpetajate organisatsioonidel teha laialdast selgitustööd.³⁵

³¹ Rummo, J. Eesti Õpetajate Liit 1917 – 1922, lk 212.

³² Põld, P. Jooni eesti õpetajate ühinemispüüete ajaloo. // Kasvatus, 1927, nr 7, lk 332.

³³ Marmor, A. Eesti Õpetajate Liit 1917 – 1927. // Kasvatus, 1927, nr 7, lk 318.

³⁴ Elango, A. Tagasivaade. Valik publitseeritud artikleid 1928 – 2000. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, 2001, lk 246 – 250.

³⁵ Murdmaa, E. Mälestusi ja mõtteid, lk 17 – 18.

Esimese suurema ettevõtmisena korraldas Eesti Kooliõpetajate Keskliit 20. - 23. juunil 1917 Tartus II rahvahariduse kongressi, kus ligi 400 õpetaja osavõtul arutati peamiselt koolielu sisemise korralduse üle üksikute õppeainete kaupa.³⁶ Kongressil vastu võetud resolutsioonidele tuginedes töötas keskliidu juhatus välja ja esitas Maavalitsusele koolikorralduse põhijooned, millest lähtuda eesti kooli elluviimisel.³⁷ 1917. aasta suvel ja sügisel tegeleti mitmel pool kohalikes organisatsioonides paberil deklareeritud eesmärkide (emakeelne kool) rakendamiseks vajalike ettevalmistustega. Nii koostati Tallinna ja Tartu õpetajate seltsides, Järvamaa Õpetajate Liidus jm kohalikes organisatsioonides algkooli õppekavasid ja tunniplaane, mitmel pool korraldati ka õpetajate ettevalmistus- ja täienduskursuseid.³⁸ 1917. aasta koolisügisel võis õppetöö algkoolides alata juba uutel alustel. Jakob Westholmi Poeglaste Eragümnaasiumi kauaaegne õpetaja ja Eesti Õpetajate Liidu sekretär Jaan Rummo on liidu tegevuse algust iseloomustanud järgmiselt: *Kogu Liidu tegevusajast on 1917. aasta üks elavamaist ja tegevusrikkamaist. Revolutsioon oleks nagu pääastnud ärksama õpetajaskonna elava jõu ja energia paisu tagant; töötati esimeses vaimustushoos nagu ekstaasis. Hoo ja õhinaga tõtati kehtestama seda ideed, mida Eesti seltskonna parem osa seni oli hellitanud ainult salajama soovina ja kaugema igatsusega – oma emakeelist, rahvuslikku kooli, mille teostamise võimalused nüüd viirastusid.*³⁹

Eesti Kooliõpetajate Keskliidu hoogsa tegevuse katkestas Oktoobripööre. Aleksander Elango järgi ei toonud enamlaste võim siiski kaasa olulisi takistusi koolitöös ning üldise anarhia tingimustes oli õpetajatel suhteliselt vaba voli toimida oma äranägemise järgi.⁴⁰ Jaan Rummo sõnul raskenes olukord Saksa okupatsiooni ajal, mil asuti koolide saksastamisele ning takistati õpetajate organisatsioonide tegevust. Keskliitu küll otseselt ei suletud, kuid ei antud ka luba asemikekogu kokkukutsumiseks ega muudeks koosolekuteks. Karmimalt talitati aga näiteks Tartu Õpetajate Seltsiga, mille põhikirja okupatsioonivõimud ei kinnitanud, mis tähendas sisuliselt organisatsiooni likvideerimist.⁴¹ Kuigi keskliit oli varjusurmas, püüti säilitada sidet

³⁶ Teine rahvahariduse kongress Tartus 20. – 23. juunini 1917. // Kasvatus ja Haridus, 1917, nr 7/9, lk 207 – 213.

³⁷ vt lähemalt peatükist 3.

³⁸ Horm, V. Eesti õpetajate organisatsioonid, lk 38 – 39.

³⁹ Rummo, J. Eesti Õpetajate Liit 1917 – 1922, lk 212.

⁴⁰ Elango, A. Tagasivaade, lk 251.

⁴¹ Rummo, J. Eesti Õpetajate Liit 1917 – 1922, lk 216.

õpetajaskonna vahel põrandaaluse tegevuse kaudu. Nii reisis näiliselt kirjastuse *Odamees* agendina mööda maad Friedrich Volrad Mikkelsaar, *avalikult raamatuid pakkudes, tagatoas kooli asjadest rääkides*.⁴² Tallinnas organiseerisid passiivset vastupanu okupatsioonivõimudele Eesti Õpetajate Liidu tulevased esimehed Enn Murdmaa ja Jüri Annusson ning gümnaasiumidirektor Jakob Westholm. Soovimatus sakslastega koostööd teha tõi mitmel pool kaasa õpetajate vallandamisi.⁴³ Okupatsiooni lõppedes jätkasid õpetajate organisatsioonid tasapisi tegevust, kuid esialgu oli see raskendatud käimasoleva Vabadussõja tõttu, kus viibis ka palju õpetajaid.

1.3. Eesti Kooliõpetajate Keskliidu reorganiseerimine Eesti Õpetajate Liiduks

Keskliidu asemikekogu sai pärast pikemat vaheaega võimaluse taas kokku tulla 22. aprillil 1919. aastal Tartus. Koosolekul valiti uus juhatus (esimees Jüri Annusson) ning määrati selle asupaigaks Tallinn. Otsustati lihtsustada ka organisatsiooni nime – uueks nimeks võeti Eesti Õpetajate Liit.⁴⁴ Ent muudatused ei olnud vaid välised. Et varasematel hariduskongressidel püstitatud ja põhikirjas fikseeritud eesmärgid (rahvusliku ja demokraatlikul alusel Eesti kooli loomine) olid üldjoontes saavutatud, tõusis 28. - 30. augustil 1919. aastal Tallinnas peetud III üleriiklikul õpetajate kongressil päevakorda ka Eesti Õpetajate Liidu reorganiseerimine. Tunnistati, et *õp. organisatsioonid kõige muuga tegemist on teinud, kuid mitte õp. organiseerimisega*.⁴⁵ Kongress pidas vajalikuks muuta Liidu põhikirja kutseühingule lähedasemaks, seades kooli üldiste huvide asemel esikohale õpetajate kutsehuvid. *Õp. organisatsioonid peavad kõige pealt selle eest valvel olema, et õpetajaskonnal oleks kindlustatud majandusline, haridusline ja õigusline seis*.⁴⁶ Eesti Õpetajate Liidu uue põhikirjaga, mis võeti vastu 28. - 30. detsembril 1919. aastal peetud asemikekogu koosolekul ning mille alusel tegutseti kuni 1940. aastani, oli üldjoontes lõpule jõudnud Liidu kaks ja pool aastat väldanud kujunemisprotsess.

⁴² Mikkelsaar, F. V. Eesti Õpetajate Liidu algupäevilt. // Kasvatus, 1927, nr 7, lk 329.

⁴³ Horm, V. Eesti õpetajate organisatsioonid, lk 43.

⁴⁴ Horm, V. Eesti Õpetajate Liit 1917 – 1937, lk 9.

⁴⁵ III. Ülemaaline Eesti õpetajate kongress 28. – 30. augustini, Tallinnas I realkooli ruumides. // Kasvatus, 1919, nr 2, lk 61.

⁴⁶ Samas.

2. Eesti Õpetajate Liidu organisatsiooniline ülesehitus

2.1. Põhikiri

1917. aasta kevadel loodud Eesti Kooliõpetajate Keskliit seadis esmaseks eesmärgiks rahvusliku koolisüsteemi loomise ja edendamise. Õpetajate kutsehuvid jäid sealjuures esialgse entusiasmi ja vaimustuse tõttu mõnevõrra tagaplaanile. Kui 1919. aastal tegevust jätkati, olid kaks aastat tagasi püstitatud eesmärgid emakeelse kooli osas suuresti täidetud, samas olid õpetajad majanduslikult väga raskes seisukorras. Sellises olukorras tuli asuda enda õigusliku seisundi ja ühiskondliku positsiooni kindlustamisele. Seetõttu otsustati 1919. aastal muuta ka Eesti Õpetajate Liidu põhikirja, seades liidu tegevuses esikohale õpetajate kutsehuvide kaitsmise. Uus põhikiri (vt Lisa 1) märkis liidu eesmärgidena:

- 1) ühendada kõiki õpetajate organisatsioone Eestis ning juhtida õpetajate liikumist,*
- 2) võidelda õpetajate vaimlise, õiguslise ja ainelise järje tõstmise ning kindlustamise eest,*
- 3) toetada õpetajaid ja nende perekondi aineliselt ja õigusliselt ning kaitsta nende huvisid igakülgselt,*
- 4) edendada koolielu, kasvatus- ja haridustööd Eestis.⁴⁷*

Edasi sätestati üksikasjalikult, mil viisil ülaltoodud eesmärgid saavutada. Ehkki põhikiri seadis esikohale õpetaja huvide ja seisundi kaitse, ei tähendanud see, et koolielu edendamisele oleks edaspidi vähemal määral tähelepanu pööratud. Pigem võib põhikirjamuudatust vaadelda õpetajaskonna teatud enesemanifestatsioonina, kus rõhutatult tõstetakse esikohale õpetaja isik.

⁴⁷ Eesti Õpetajate Liidu põhikiri. // Kasvatus, 1920, nr 4, lk 125.

2.2. Liikmeskond ja juhtimine

Kuigi põhikirja järgi võisid Eesti Õpetajate Liidu liikmeks olla kõik õpetajate liidud ja ühingud Eestis, millel vähemalt 50 liiget, kujunes liidu struktuur tegelikkuses kolmeastmeliseks. Algüksuse moodustasid reeglina ühe kihelkonna (harvemal juhul valla) õpetajad. Kihelkondlikud õpetajate ühingud koondusid omakorda maakonnaliitudeks, mis astusid Eesti Õpetajate Liidu liikmeks. Erandkorras kuulusid vahetult liidu koosseisu suuremate linnade (Tallinn, Tartu, Narva, Pärnu, Haapsalu, Valga), vähemusrahvuste (vene, rootsi, juudi) ning -gruppide (kurttummade, pensioneerunud) õpetajate organisatsioonid. Oma organisatsioon oli ka saksa õpetajatel, kuid nemad jäid Eesti Õpetajate Liidust eemale. Erinevatel aegadel Eesti Õpetajate Liitu kuulunud allorganisatsioonidest on esitatud järgnevas tabelis.⁴⁸

Tabel 2. Eesti Õpetajate Liidu allorganisatsioonid

Maakondlikud õpetajate liidud	Linnade ja alevite õpetajate organisatsioonid	Vähemusrahvuste õpetajate organisatsioonid	Vähemusgruppide õpetajate organisatsioonid
Harjumaa Õpetajate Liit Järvamaa Õpetajate Liit Läänemaa Õpetajate Liit Petserimaa Õpetajate Liit Pärnumaa Õpetajate Liit Saarte Õpetajate Ühingute Liit Tartumaa Õpetajate Liit Valgamaa Õpetajate Liit Viljandimaa Õpetajate Liit Virumaa Õpetajate Liit Võrumaa Õpetajate Liit	Haapsalu Õpetajate Ühing Narva Eesti Õpetajate Selts Pärnu Õpetajate Ühing Tallinna Õpetajate Selts Valga Õpetajate Ühing Vändra Õpetajate Ühing	Juudi Õpetajate Ühing Rootsi Õpetajate Ühing Vene Õpetajate Keskliit	Kurttummade Õpetajate Ühing Tartu Keskkooliõpetajate Ühing Vanade Õpetajate Ühing

Tabelis esitatud allorganisatsioonidest kuulusid Eesti Õpetajate Liidu asutajate hulka 1917. aastal Tartumaa, Viljandimaa, Virumaa ning Võrumaa maakondlikud liidud ning Tallinna, Valga ja Haapsalu linnade õpetajate organisatsioonid. Ülejäänud allorganisatsioonid liitusid hiljem.

⁴⁸ Tabeli koostamise alus: Eesti õpetajate organisatsioonid 1919. a. // Kasvatus, 1920, nr 13/16, lk 430 – 448; Õpetajate liitude ja ühingute tegevus 1925/26 a. // Kasvatus, 1927, nr 3, lk 136 – 141; Õpetajate ühingute ja liitude tegevus 1931/32. aastal. // Kasvatus, 1933, nr 7, lk 326 – 330; Aruanne Eesti Õpetajate Liidu tegevusest 1938./39. a. Tallinn: Eesti Õpetajate Liit, 1940.

1920. aastate keskpaigas tõusis päevakorda maakonnaliitude kaotamine, kuna viimaste tegevus oli paiguti soiku jäänud. Küsimust arutati mitmel asemikekogu koosolekul (1925 – 1927), kuid lõpuks leiti, et maakonnaliitude kaotamine ei ole piisavalt põhjendatud. Küll aga muudeti liidu põhikirja, võimaldades asemikekogu nõusolekul otse Eesti Õpetajate Liidu liikmeks (möödamannes maakonnaliidust) astuda ka ühinguil, millel alla 50 liikme.⁴⁹ Avanenud võimalust kasutasid edaspidi vaid vähesed (näiteks Haapsalu, Hiiumaa ja Vändra õpetajad), üldjoontes aga säilis liidu senine kolmeastmeline struktuur. 1923. aastast alates oli paaril korral kaalumisel ka õpetajate organiseerimine õppeainete kaupa,⁵⁰ kuid liidu asemikekogu koosolekul 19. aprillil 1925. aastal otsustati küsimus lahendada vastavate õppeainete toimkondade loomise läbi Eesti Õpetajate Liidu juures.⁵¹ Esimesed aineõpetajate toimkonnad alustasid tööd 1925./1926. aastal.⁵²

Eesti Õpetajate Liidu liikmete arvukusest annab ülevaate järgnev tabel.⁵³

Tabel 3. Eesti Õpetajate Liidu liikmete arv aastatel 1917 - 1939

Tegevus-aasta	1917	1918	1919	1921	1925/ 1926	1928/ 1929	1931/ 1932	1934/ 1935	1938/ 1939
Liikmete arv	622	805	2168	3000	3059	3504	3708	3400	~3200

Tabelist selgub, et Eesti Õpetajate Liidu liikmeskonna arvukuses toimus suurim kasv 1919. aastal, mil ühines enamik maakondlikke liite. Seejärel tõusis liikmete arv tasapisi kuni 1930. aastate alguseni, saavutades haripunkti 1931./1932. tegevusaastal. Edasise liikmete vähenemise põhjustas 1920. aastate lõpul alguse saanud keskkooliõpetajate iseseisev organiseerumine. See kulmineerus Eesti Keskkooliõpetajate Kogu asutamisega 1933. aastal, mille tulemusena suurem osa keskkooliõpetajaid Eesti Õpetajate Liidust välja astus. 1935. aastal asutatud Eesti Kutsekooliõpetajate Ühing viis liidu ridadest eemale ka kutsekoolide

⁴⁹ E. Õ. Liidu asemikkudekogu koosolek. // Kasvatus, 1927, nr 10, lk 474.

⁵⁰ E. Õp. Liidu asemikkude kogu koosolek. // Kasvatus, 1924, nr 2, lk 62.

⁵¹ E. Õp. Liidu asemikkudekogu koosolek. // Kasvatus, 1925, nr 4, lk 125.

⁵² Eesti Õpetajate Liit tegevusaasta vahetusel. // Kasvatus, 1925, nr 11, lk 349.

⁵³ Tabeli koostamise alus: Marmor, A. Eesti Õpetajate Liit 1917. – 1927., lk 322; Horm, V. Eesti õpetajate organisatsioonid, lk 125; 163; E.Õ.L. asemikkudekogu koosolek 31. okt. // Kasvatus, 1935, nr 7, lk 351; Aruanne Eesti Õpetajate Liidu tegevusest 1938./39. a, lk 3.

Eesti Õpetajate Liidu otsustavaks organiks oli asemikekogu, kuhu maakonnaliidud ja iseseisvad ühingud valisid iga oma 50 liikme kohta ühe esindaja. Asemikekogu pädevusse kuulus liidu juhatuse, revisjonikomisjoni ning toimkondade liikmete valimine, aruannete ja eelarvete kinnitamine jne. Küsimuste arutelu ja otsuste vastuvõtmine toimus asemikekogu tähtajalistel või erakorralistel koosolekutel. Tähtajalisi koosolekuid tuli pidada vähemalt kord aastas, erakorralisi vastavalt juhatuse, revisjonikomisjoni või ühe kümnendiku asemikekogu liikmete nõudmisele. 1919. - 1923. aastal peeti asemikekogu aastakoosolekuid talvisel koolivaheajal detsembri viimastel või jaanuari esimestel päevadel. 1924. aastast alates viidi Eesti Õpetajate Liidu eelarveaasta senise kalendriaasta asemel vastavusse kooliaastaga.⁵⁵ Seetõttu toimusid edaspidised aastakoosolekud sügisel koolivaheajal oktoobri lõpus, kui olid valminud kokkuvõtted ja aruanded eelmise aasta tegevuse kohta. Aastakoosoleku päevakorda kuulus tavaliselt liidu tegevuse ja kassa aruanne lõppenud aasta kohta, järgmise aasta tegevuskava, eelarve vastuvõtmine, uue juhatuse valimine ning jooksvate küsimuste arutelu. Erakorralisi koosolekuid peeti mõne pakilisema üksikküsimuse arutamiseks. Näiteks kui 1921. aastal seati ajakirjanduses kahtluse alla liidu juhatuse usalduse küsimus, kutsuti kokku asemikekogu erakorraline koosolek uue juhatuse valimiseks. Koosolek avaldas aga täielikku usaldust senisele juhatusele ning viimane sai tegevust jätkata.⁵⁶ 1936. aastal toimus liidu asemikekogu erakorraline koosolek esindajate valimiseks loodavasse Õpetajate Kotta.⁵⁷

Asemikekogu otsuste elluviimiseks ja jooksva asjaajamise korraldamiseks nägi põhikiri ette liidu liikmete hulgast vähemalt viieliikmelise juhatuse valimise. Kui 1917. aastal valitud esimene juhatus oli seitsme-liikmeline, siis liidu kasvades suurenes ka juhatuse liikmete arv, püsis 1920. aastate keskpaigast alates enamvähem stabiilselt 17 juures ning ulatudes 1930. aastatel 19 – 22ni.⁵⁸ Et juhatuse regulaarne kooskäimine osutus tihti keeruliseks, korraldas jooksvat tööd alates 1922. aastast ametitega juhatuseliikmetest (esimees, 1 – 2 abiesimeest,

⁵⁴ vt lähemalt peatükist 2.6.

⁵⁵ Eesti Õpetajate Liidu asemikkudekogu koosolek 14. – 15. aug. 1924. a. // Kasvatus, 1924, nr 9, lk 281.

⁵⁶ Eesti Õpetajate Liidu asemikkude kogu koosolek, 31. märtsil 1921. // Kasvatus, 1921, nr 7/8, lk 122 – 126.

⁵⁷ Eesti Õpetajate Liidu erakorraline asemikekogu oli koos esindajate valimiseks Õpetajate Kotta. // Kasvatus, 1936, nr 5, lk 234 – 235.

⁵⁸ juhatuse koosseisud on toodud Lisas 2.

sekretär, 1 – 2 sekretäri abi, laekur) koosnev sekretariaat. Juhatuse ja sekretariaadi otsuste elluviimise ning tehnilise töö (kirjavahetus, kongresside, kursuste ja õpetajate päevade ettevalmistamine jne) korraldamisega tegeles Eesti Õpetajate Liidu büroo, mida juhtis palgaline sekretär. Karskuskasvatustöö juhtimiseks töötas liidu juures karskusesekretär ning 1932. aastast alates kasvatuslike ning metoodiliste küsimuste alase nõuandjana teaduslik sekretär. Juriidiliste küsimuste selgitamiseks oli palgatud juriskonsult.⁵⁹

Juba 1919. aastal sai selgeks, et juhatuse üksi ei suuda tegeleda kõikide küsimuste arutamise ja lahendamise. Mitmesuguste eriülesannete täitmiseks nägi liidu põhikiri ette alaliste ja ajutiste toimkondade ellukutsumise. Esimestena alustasid 1920. aastal tööd pedagoogiline, kooliseaduste, õppevahendite ja organiseerimistoimkond.⁶⁰ 1920. aastate keskpaigani oli toimkondade arv ja iseloom üsnagi kõikuv, kuid edaspidi kujunesid enamvähem püsivateks kutsehuvide, edasiharimise, ekskursiooni- ja pedagoogiline toimkond.⁶¹ Pedagoogilise toimkonna tegevus aktiveerus eriti 1930. aastate alguses.⁶²

Tähtsamate koolielu ja õpetajaid puudutavate küsimuste arutamiseks oli Eesti Õpetajate Liidul õigus vähemalt kord aastas kokku kutsuda õpetajate kongress. Kongressist võtsid hääleõigusega osa kohalike õpetajate organisatsioonide esindajad (iga 10 liikme kohta üks), maakonnaliitude ja teiste vahetult liidu liikmeks kuuluvate organisatsioonide juhatuste esindajad (iga organisatsiooni kohta üks) ning liidu asemikekogu ja juhatuse liikmed. Sõnaõigusega võisid kongressidel osaleda kõik Eesti Õpetajate Liidu liikmed. Esimesed kaks kongressi toimusid rahvahariduse kongressi nime all Tartus, hilisemad Tallinnas, enamasti Tallinna Tütarlaste Komertsgümnaasiumi⁶³ või Tallinna 21. algkooli saalis. Kui esimesel kolmel kongressil oli kõiki küsimusi arutatud plenaaristungil, siis alates IV kongressist rakendati tööle seksioonid, mis töötasid plenaaristungile esitamiseks ja hääletamiseks välja resolutsioonid. 1923. aastast alates hakati sagedamini pidama ka aineõpetajate kongresse, mis oluliselt vähendas üldkongresside töökoormust üksikute õppeainete probleemidega

⁵⁹ Horm, V. Eesti Õpetajate Liit 1917 – 1937, lk 57

⁶⁰ Rummo, J. Eesti Õpetajate Liit 1917 – 1922, lk 220.

⁶¹ Horm, V. Eesti Õpetajate Liit 1917 – 1937, lk 12 – 13.

⁶² vt lähemalt peatükist 4.3.

⁶³ praegu tegutseb samas hoones Tallinna Inglise Kolledž.

tegelemisel.⁶⁴ Kongressid äratasid õpetajaskonnas suurt huvi, mida näitab ka osalejate arv – suurimast, 1933. aastal peetud XI kongressist võttis osa üle 700 õpetaja. Valter Horm on õpetajate kongresse nimetanud tõeliseks õpetajaskonna foorumiks, mis peegeldasid *teatud määral kogu meie pedagoogilise mõtte arengut ja liikumisi*.⁶⁵

Õpetajate kongresside toimumise ajad, kohad ja osalejate arvud on esitatud järgnevas tabelis.⁶⁶

Tabel 4. Eesti õpetajate üldkongressid aastatel 1917 - 1935

Jrk number	Toimumise aeg	Toimumise koht	Osalejate arv
I	20. - 22. aprill 1917	Tartu	üle 300
II	3. - 6. juuli 1917	Tartu	~ 400
III	28. - 30. august 1919	Tallinn	505
IV	16. - 19. juuni 1920	Tallinn	581
V	16. - 18. juuni 1921	Tallinn	519
VI	16. - 18. august 1923	Tallinn	369
VII	18. - 20. juuni 1925	Tallinn	474
VIII	19. - 20. august 1927	Tallinn	608
IX	28. - 30. detsember 1929	Tallinn	340
X (erakorraline)	27. - 28. detsember 1930	Tallinn	213
XI (erakorraline)	19. - 20. august 1933	Tallinn	üle 700
XII	24. - 25. august 1935	Tallinn	611

Esimese kongressi mõtte algatajaks oli Tartus asuv Eesti Noorsoo Kasvatuse Selts, tegelikult organiseerijaks aga Tartu Õpetajate Selts. Teise kongressi korraldas juba Eesti Õpetajate Liit samuti Tartus, kuna põhikirja järgi oli liidu juhatuse asukohaks aastatel 1917 - 1919 Tartu.

⁶⁴ Horm, V. Eesti õpetajate organisatsioonid, lk 60 – 61.

⁶⁵ Samas, lk 60.

⁶⁶ Tabeli koostamise alus: Marmor, A. Eesti Õpetajate Liit 1917. – 1927., lk 324; Eesti õpetajate VII üldkongress 18., 19. ja 20. juunil 1925. a. Tallinnas. Tallinn, 1925; Eesti Õpetajate VIII üldkongress 19., 20. ja 21. aug. 1927. a. // Kasvatus, 1927, nr 10, lk 460; Õpetajate IX üldkongress Tallinnas, Tütarlaste kommertsgümnaasiumi saalis 28. – 30. dets. 1929. a. // Kasvatus, 1930, nr 3, lk 138; Õpetajate X üldkongress Tallinnas, Tütarlaste kommertsgümnaasiumi saalis, 27. ja 28. dets. 1930. a. // Kasvatus, 1931, nr 2, lk 78; Õpetajate palgavõitlus ja XI üldkongress. // Kasvatus, 1933, nr 5, lk 231; Õpetajate XII üldkongress Tallinnas, Raua t. algkooli saalis 24. ja 25. augustil 1935. // Kasvatus, 1935, nr 7, lk 350.

Ülejäänud kongressid toimusid Tallinnas, kus 1919. aastast alates tegutses ka liidu juhatus. X ja XI kongress, vastavalt aastatel 1930 ja 1933, toimusid erakorralistena. X kongressi kokkukutsumise põhjuseks oli haridusministeeriumis päevakorra le tõusnud ning õpetajaskonnale vastuvõetamatu algkoolireform.⁶⁷ Osavõtjate arvult suurima, XI kongressi korraldamise põhjuseks oli eelkõige õpetajate raske majanduslik olukord ja parasjagu käimasolev palgavõitlus.⁶⁸

2.3. Tegevuse rahastamine

Põhikirja järgi moodustus liidu sissetulek liikmemaksudest, toetustest valitsus- ja muudelt asutustelt, annetustest ning liidu ettevõtete tuludest (väljaannete müük, näitused, loteriid jne).⁶⁹ Liikmemaksu tasusid liidu allorganisatsioonid vastavalt oma liikmete arvule kaks korda aastas. Kuni 1935. aastani toimus liikmemaksu suuruse arvestamine haridusjärgkude alusel, kõrgema järguga õpetajal tuli tasuda kõrgemat maksu. Pärast haridusjärgkude kaotamist 1935. aastal kehtis kõikidele liikmetele ühine maks.⁷⁰ Peamiselt häälekandja väljaandmiseks sai liit toetust haridusministeeriumilt, aga ka alaliitudel. Ministeerium ja kohalikud omavalitsused aitasid rahastada õpetajate päevade ning kursuste korraldamist.⁷¹

Väljaminekutest kulus suurem osa liidu häälekandja käigushoidmiseks. 1919. aastal põhjustas ajakirja käimapanemine liidu eelarvesse aastateks puudujäägi, kuna korraga osteti suur hulk paberit, millest pidi jätkuma mitmeks aastaks. Selleks otstarbeks kasutati kõik liidu vabad summad ning võeti ka laenu. Puudujääk loodeti ajakirja müügist saadava tuluga kiiresti tasa teha. Kuna aga läbimüük osutus loodetavast kordades väiksemaks, põhjustas see liidu tegevuse algaastatel väga raske rahalise seisuga, mis ei võimaldanud palgata isegi asjaajajat.⁷² Liidu tegevuse laienedes ja majandusliku olukorra stabiliseerudes osutus juhatusel võimalikuks ja vajalikuks palgata abijõude. Nii olid liidu palgal asjaajaja, kaks

⁶⁷ vt lähemalt peatükist 3.4.

⁶⁸ Õpetajate palgavõitlus ja XI üldkongress, lk 231.

⁶⁹ vt Lisa 1.

⁷⁰ E. Õp. Liidu liikmemaksu tasumise kodukord. // Kasvatus, 1929, nr 9, lk 445.

⁷¹ Horm, V. Eesti Õpetajate Liit 1917 – 1937, lk 33.

⁷² Eesti Õpetajate Liidu tegevusest. // Kasvatus, 1920, nr 5, lk 158 – 159.

kantsleiametnikku, juriskonsult ning teaduslik sekretär.⁷³ Valter Hormi sõnul tuli aga liidu tegevuse intensiivsust ja ulatust arvestades majandada küllaltki kokkuhoidlikult.⁷⁴

2.4. Esimehed

Kuigi Eesti Õpetajate Liit koondas valdavat enamust eesti õpetajaskonnast, langes suurem osa tööst juhatuse ja erinevate toimekondade hooleks. Vaadates juhatuseliikmete nimekirju (vt Lisa 2) ilmneb, et kogu liidu tegevuse jooksul on 22 juhatuse koosseisust läbi käinud 91 inimest. Nende seast kerkivad aga esile üksikud tegelased, keda on korduvalt tagasi valitud. Nii on näiteks Enn Murdmaa kuulunud 19 juhatuse koosseisu (puududes seega vaid kolmest koosseisust), olles sealjuures 14 aastal juhatuse esimees ning kolmel aastal esimehe abi. 18 koosseisus on olnud Jaan Rummo, sh viis aastat esimehe abina ning kuus aastat sekretärina. Liidu abiesimeestena tegutsesid pikaajaliselt veel Mihkel Välbe (9 tegevusaastal), Aleksei Janson (8 tegevusaastal) ja Ants Roos (5 tegevusaastal). Jaan Rummo kõrval töötasid liidu sekretärina püsivamalt Julius Elango (6 tegevusaastal) ja Valter Horm (5 tegevusaastal). Liidu laekurina tegutsesid kauaaegsemalt Jakob Kents ja Johannes Unt, mõlemad 6 tegevusaastal. Järgnevalt peatun pikemalt Eesti Õpetajate Liidu esimeestel.

Peeter Põld (1878 – 1930), keda on peetud eesti pedagoogikateaduse ja emakeelse kooli rajajaks, oli Eesti Kooliõpetajate Keskliidu esimene esimees 1917. aasta maist juulini, mil ta valiti Eestimaa Maavalitsuse haridusosakonna juhatajaks. 1918. aastal sai temast Eesti Vabariigi esimene haridusminister ning aastatel 1918 – 1925 töötas Põld Tartu Ülikooli kuraatorina.⁷⁵ Kuigi Peeter Põllu tegevus Eesti Õpetajate Liidu esimehena oli lühiajaline, jääb tema teeneks õpetajaskonna organiseerimine pöördelistel aegadel, samuti esimese kasvatusteadusliku ajakirja väljaandmine ning I rahvahariduse kongressi organiseerimise eestvedamine. Haridusministrina võttis Peeter Põld vastu paar Eesti koolielu ja õpetajaskonda oluliselt mõjutanud otsust. Nimelt kutsus ta ministeeriumisse tööle Friedrich Volrad

⁷³ Murdmaa, E. Mälestusi ja mõtteid, lk 192.

⁷⁴ Horm, V. Eesti Õpetajate Liit 1917 – 1937, lk 33.

⁷⁵ Eesti kooli biograafiline leksikon, lk 188.

Mikkelsaare (riigikoolinõunikuks) ja Enn Murdmaa (rahvakooli osakonna juhatajaks).⁷⁶ Mikkelsaarest, kes püsis ministeeriumi teenistuses kuni oma surmani 1930. aastal sai omamoodi ühendav lüli ja vahendaja organiseeritud õpetajaskonna ning tihti vahetuvate haridusministrite vahel.

Konstantin Treffner (1885 - 1978) valiti Eesti Õpetajate Liidu esimeheks pärast Peeter Põllu lahkumist 1. oktoobril 1917. Treffneri ametiajale langesid Oktoobripöörde ning Saksa okupatsioon, mis tugevalt häirisid Eesti Õpetajate Liidu tööd. Kui 1919. aastal taas vabamalt tegutsema asuti, tuli Treffneril EÕL esimehe kohalt lahkuda seoses asumisega Eesti Vabariigi haridusministriks (oli sellel ametikohal 1919 – 1920). 1920. aastate lõpuni kuulus Treffner pidevalt küll EÕLi juhatusse, kuid läks seejärel liiduga vastuollu, organiseerides keskkooliõpetajate ühinemist ja liidust lahkumist.⁷⁷

Jüri Annusson (1884 – 1965) oli eesti õpetajate organiseerimise ning emakeelse ühtluskooli idee aktiivsemaid eestvedajaid alates 1917. aastast. I ülevenemaalisel õpetajate kongressil 1917. aasta aprillis esines ta väikerahvaste esindajana kõnega, milles nõudis täielikku ja võrdõiguslikku emakeelset kooli kõigile rahvastele. 7. aprillil võttis Annusson osa Tallinna Õpetajate Seltsi asutamiskoosolekust, saades vastloodud organisatsiooni esimeseks esimeheks. Ta kuulus ka Eesti Õpetajate Liidu asutajate hulka, olles 1917. aastast alates tegev liidu juhatuses. Saksa okupatsiooni ajal oli Annusson koos Enn Murdmaa ja F. V. Mikkelsaarega üheks passiivse vastupanu organiseerijaks õpetajaskonna seas. See tõi kaasa Annussoni vallandamise Tallinna Poeglaste Kommertskooli direktori kohalt. Pärast okupatsiooni lõppemist valiti ta 27. aprillil 1919. aastal Eesti Õpetajate Liidu esimeheks. Samuti asus ta tööle Tallinna koolivalitsuse juhatajana ning alates 1920. aastast haridusministrina. Annussoni ametiajal kutsuti ministeeriumisse Friedrich Volrad Mikkelsaare kõrvale teiseks riigikoolinõunikuks Johannes Käis, kes alates 1917. aasta sügisest oli viibinud Venemaal.⁷⁸ Sellega moodustus haridusministeeriumis tugevatest koolitegelastest (Käis, Mikkelsaar, Murdmaa) koosnev meeskond, kellele õpetajaskond pani suuri lootusi. Oli tekkinud ainulaadne olukord, kus Eesti Õpetajate Liidu esimees oli samaaegselt ka

⁷⁶ Kopso, I. Haridusministeeriumi rollist Eesti hariduses. // Professor dr. phil. h.c. Peeter Põllu päevad. Teaduskonverentsi ettekannete kogumik VII. Tallinn: Tallinna Pedagoogikaülikooli Kirjastus, 2004, lk 44.

⁷⁷ Horm, V. Eesti õpetajate organisatsioonid, lk 203.

⁷⁸ Horm, V. Jüri Annusson, lk 42 – 44; Eesti kooli biograafiline leksikon, lk 16.

haridusminister. Ministrina jätkas Annusson eelkäijate poolt alustatud algkooliseaduse elluviimist ning algkoolide õppekavade koostamist. Peagi tekkis aga konflikt paari Tallinna eliitkooli direktoriga (Heinrich Bauer, Nikolai Kann) ning Annusson oli sunnitud ministrikohast loobuma. Koos temaga lahkusid haridusministeeriumi teenistusest ka Enn Murdmaa ja Johannes Käis.⁷⁹

Edaspidi jätkas Jüri Annusson õpetajate huvide kaitsmist I Riigikogu liikmena (oli Riigikogu hariduskomisjoni esimees) ning kuni 1922. aastani Eesti Õpetajate Liidu esimehena. Oma kompromissitu iseloomu ja vasakpoolsuse (Annusson oli Tööerakonna liige) tõttu kritiseeris parempoolne ajakirjandus pidevalt Annussoni tegevust liidu esimehena. Talle ja liidu juhatusele heideti ette õpetajaskonna usalduse puudumist ning erakondliku poliitika ajamist.⁸⁰ Ajakirjanduses esitatud süüdistuste kummutamiseks otsustas juhatus tagasi astuda ning anda liidu asemekekogule võimaluse uue juhatuse valimiseks. 31. märtsil 1921. aastal kokku tulnud 48 asemikku avaldasid aga juhatusele täielikku usaldust, paludes viimasel jätkata kuni järgmiste korraliste valimisteni.⁸¹ Annussoni ametiaega iseloomustab liidu kasvamine ja laienemine. Sel ajal kujunes välja ka Eesti Õpetajate Liidu sisemine töökorraldus, 1922. aastast alates toimis juhatuse tööviljakuse tõstmiseks ametitega juhatuseliikmetest koosnev sekretariaat, mis korraldas jooksvaid küsimusi ja liidu asjaajamist. 1922. aastal lahkus Annusson ootamatult liidu esimehe kohalt, olles edaspidi mõnda aega tegev vabaharidustöö korraldamisel (oli 1924 – 1925 Eesti Haridusliidu esimene esimees) ning siirdudes 1926. aastal Ameerika Ühendriikidesse.⁸²

Enn Murdmaa (kuni 1935 Ernst Martinson) (1874 – 1957) valiti Eesti Õpetajate Liidu esimeheks peale Jüri Annussoni lahkumist 8. jaanuaril 1923. aastal.⁸³ Tema teeneid eesti õpetajate organiseerimisel on raske üle hinnata. Juba enne Veebruarirevolutsiooni koostas Murdmaa koos Jakob Vestholmi ja Johann Susiga Tallinna Õpetajate Seltsi põhikirja projekti ning kuulus 7. aprillil 1917. aastal ka seltsi asutajate hulka. 27. mail 1917. aastal toimunud

⁷⁹ Horm, V. Koolile pühendatud elu. Johanes Käisi elukäik. // Koolile pühendatud elu. Johannes Käis 1885 – 1950. Koostanud Ferdinand Eisen. Tallinn: Valgus, 1985, lk 133 – 134.

⁸⁰ Annusson, J. Sõpradele ja vastastele. // Kasvatus, 1921, nr 4, lk 49.

⁸¹ Eesti Õpetajate Liidu asemikkude kogu koosolek, 31. märtsil 1921, lk 122 – 126.

⁸² Eesti kooli biograafiline leksikon, lk 16.

⁸³ E. Õ. L. juhatuse koosolekul. // Kasvatus, 1923, nr 2, lk 62.

Eesti Õpetajate Liidu asutamiskoosolekul valiti Murdmaa keskliidu esimesse juhatusse. Murdmaa koostatud oli ka samas kinnitatud põhikirja projekt. Peeter Põllu haridusministriks oleku ajal kutsuti Murdmaa ministeeriumi rahvakoolide osakonna juhatajaks. Haridusministeeriumis töötatud ajast jäi Murdmaa suurimaks teeneks *Avalikkude Algkoolide Seaduse* ettevalmistamine,⁸⁴ millega eesti kool seati uuele, kaasaegsele alusele. Seoses Kristlikku Rahvaerakonda kuuluva Heinrich Baueri asumisega haridusministri kohale, lahkus Murdmaa ministeeriumist. Organiseeritud õpetajaskonna ettepanekul kandideeris ta seejärel sotsiaaldemokraatide nimekirjas I ja II Riigikokku. Riigikogu hariduskomisjoni sekretäri ja hiljem esimehena jätkas Murdmaa kooliseaduste väljatöötamist kooliuuenduse vaimus. Erakondadevahelisest lehmakauplemisest tüdinenuna lahkus ta 1924. aastal sotsiaaldemokraatide rühmast ning jäi 1926. aastani Riigikokku parteituna.⁸⁵

Edaspidi pühendus Murdmaa täielikult tööle Tallinna 21. algkooli⁸⁶ direktori (1923 – 1942) ja Eesti Õpetajate Liidu esimehena (vaheaegadega 1923 – 1940). Kuna Murdmaa ja Eesti Õpetajate Liidu elulood sisuliselt kattuvad, saab Murdmaa tegevusest liidu esimehena ülevaate järgnevatest peatükkidest. Samaaegselt tegutses Murdmaa 1921. – 1940. aastani ajakirja *Kasvatus* toimetajana, olles sealjuures viimase agaramaid sisustajaid – tema sulest on *Kasvatuses* ilmunud üle 80 artikli, seega rohkem kui 500 lehekülje ehk ühe aastakäigu jagu kirjutisi.⁸⁷ 1925 – 1929 ilmus Eesti Õpetajate Liidu väljaandel ja Enn Murdmaa toimetamisel ka noorsoole suunatud ajakiri *Noorusmaa* ning 1929 – 1933 seitse numbrit *Noorusmaa almanakki*.⁸⁸ Esindusliku teenistuskäigu ning teenete tõttu õpetajaskonna organiseerimise ja kooliuuenduse propageerimise alal väärib Enn Murdmaa kahtlemata kohta eesti kooli suurmeeste seas. Sealjuures oli ta suuresti autodidakt, kuna tema hariduskäik piirdus vaid tsaariaegse Tartu Õpetajate Seminariga, mille ta lõpetas 1894. aastal algkooliõpetaja kutsega.⁸⁹

⁸⁴ vt peaükk 3.1.

⁸⁵ Horm, V. Enn Murdmaa ja tema osa kodanliku Eesti kooliuuendusliikumises, lk 117 – 121.

⁸⁶ praegune Tallinna 21. Kool.

⁸⁷ Murdmaa, E. Mälestusi ja mõtteid, lk 201 – 206.

⁸⁸ Horm, V. Enn Murdmaa ja tema osa kodanliku Eesti kooliuuendusliikumises, lk 121 – 122; Eesti kooli biograafiline leksikon, lk 154.

⁸⁹ Eesti kooli biograafiline leksikon, lk 154.

Kui Enn Murdmaa 1929./1930. tegevusaastal terviseprobleemide tõttu Eesti Õpetajate Liidu tegevusest eemal viibis, asendas teda Tallinna Pedagoogiumi ajalooõpetaja ja senine liidu abiesimees Mihkel Välbe (1886 - 1970). Välbe peamiseks ettevõtmiseks lühikese esimeheks oleku ajal oli õpetajate IX kongressi organiseerimine 28. – 30. detsembril 1929. aastal, mille keskseks teemaks olid õpetajate teenistusküsimused.⁹⁰ Valter Horm on Mihkel Välbet nimetanud liidu juhatuse aktiivsemate liikmete seas.⁹¹

1933. aastal, kui päevakorral oli keskkooliõpetajate iseseisev organiseerumine ja Eesti Õpetajate Liidust lahkulöömine, valiti liidu esimeheks Aleksander Veiderma (1888 – 1972). Veiderma kui keskkoolidirektori (oli 1928 – 1940 Tallinna Linna Tütarlaste Kommertsgümnaasiumi direktor) valimisega loodeti siluda alg- ja keskkooliõpetajate vahelisi lahkkelisid. Teisalt püüti Tööerakonda kuuluva Veiderma esimeheks valimisega vabastada liitu lakkamatutest süüdistustest pahempoolse koolipoliitika ajamisel – liidu senine esimees Enn Murdmaa oli sotsiaaldemokraat, seega Veidermaast vasakpoolsem. Veiderma asuski liitu ümber organiseerima ning töötas välja põhikirja projekti, kus keskkooliõpetajatele anti liidu juhtivates organites senisest suurem sõnaõigus. Plaan ei pälvinud aga juhatuse heakskiitu ning vaatamata Veiderma kavatsustele alg- ja keskkooliõpetajaid lepitada, viis 1933. aastal asutatud Eesti Keskkooliõpetajate Kogu enamiku keskkooliõpetajatest Eesti Õpetajate Liidust eemale. Seejärel lahkus Veiderma 1935. aastal liidu juhataja kohalt.⁹²

⁹⁰ Õpetajate IX üldkongress Tallinnas, lk 26.

⁹¹ Horm, V. Eesti õpetajate organisatsioonid, lk 126.

⁹² Veiderma, A. Elu hariduse radadel, lk 306 – 307.

2.5. Häälekandja

Eesti Õpetajate Liidu häälekandjaks aastatel 1919 – 1940 oli ajakiri *Kasvatus*. Ajakirja väljaandmine otsustati liidu asemikekogu koosolekul 22. aprillil 1919. aastal, avanumber ilmus III õpetajate kongressiks sama aasta augustis. Esialgse optimismi toel trükiti ajakirja esimesi numbreid 4000 eksemplaris, lugejaid kogunes aga vaid paarisaja ringis. Edaspidi tellijate arv tasapisi kasvas, ulatudes 1921. aastal 800ni, järgmisel aastal tuhandeni. *Kasvatuse* tellijate vähesuse ja algsete suurte trükiarvude tõttu tekkis liidu eelarves puudujääk, mille likvideerimiseni jõuti alles 1924. aastal.⁹³ Enn Murdmaa iseloomustab ajakirja ilmumisega seotud raskusi järgmiselt: *Suur viga ja pärastpoole suuri raskusi tekitav toiming oli ka see, et osteti Kasvatuse jaoks korraga nii suur partii halvaväärtuslikku paberit, nii et seda jätkus paarikümneks aastaks ja seda veel laenuga, mis loomulikult oli ühenduses suurte kuludega.*⁹⁴ Ajakirja ilmumist aitas rahastada ka haridusministeerium, kuigi toetussummasid järk-järgult vähendati. 1935. aastal alustas ministeerium *Eesti Kooli* näol oma pedagoogilise ajakirja väljaandmist, mistõttu *Kasvatuse* toetamine lõpetati.⁹⁵ *Kasvatuse* toimetajateks olid Ants Roos (aastatel 1919 – 1921), Jüri Annusson (1921) ning Enn Murdmaa (1921 – 1940). Esialgu ilmus ajakirja 24 numbrit aastas, enamik neist kaksiknumbritena (1920 – 1922), edaspidi keskmiselt kord kuus (va arvatud suvekuud) 8 – 12 numbrit aastas. 1919. – 1933. aastal ilmus *Kasvatus* kui *Eesti Õpetajate Liidu häälekandja*, 1934. aasta esimesest numbrist alates haridusministeeriumi ettekirjutuse kohaselt kui *Eesti Õpetajate Liidu kasvatusteaduslik ajakiri*. 1934. aastast alates moodustati ajakirja juurde toimetuskollegium, kuhu kuulusid Eesti Õpetajate Liidu esindaja, liidu teaduslik sekretär, liidu pedagoogilise toimkonna juhataja, haridusministeeriumi esindaja ning *Kasvatuse* toimetaja.⁹⁶

Kuigi *Kasvatuse* ilmumine oli seotud alaliste rahaliste raskustega, tuleb ajakirja käigushoidmist pidada Eesti Õpetajate Liidu tegevuse olulisemate saavutuste hulka. *Kasvatus* oli foorumiks, kus käsitlust leidis enamik õpetajaskonna päevaküsimustest. Lisaks liidu ja

⁹³ Eesti Õpetajate Liidu asemikkude kogu koosolek 3. jaanuaril 1922. a. Viljandis. // *Kasvatus*, 1922, nr 2, lk 30; Eesti Õpetajate Liidu asemikkude kogu koosolek. // *Kasvatus*, 1923, nr 1, lk 31; Eesti Õpetajate Liidu asemikkudekogu koosolek 14. – 15. aug. 1924, lk 283.

⁹⁴ Murdmaa, E. Mälestusi ja mõtteid, lk 198.

⁹⁵ Horm, V. Eesti Õpetajate Liit 1917 – 1937, lk 21.

⁹⁶ Martinson, E. *Kasvatuse* lugejaile ja kaastöölisile. // *Kasvatus*, 1934, nr 1, lk 2.

alaliitude teadetele ja tegevusaruannetele esitati regulaarselt ülevaateid ka välismaa koolioludest, tutvustati kodu- ja välismaist kirjandust jne. 1919 – 1921 ilmus ajakirja lisana *Ametlik osa*, kus avaldati haridusministeeriumi teateid ja korraldusi. Algusest peale oli *Kasvatusel* kande roll kooliuuenduse tutvustamisel ja selgitamisel. Sel eesmärgil avati 1932. aastal ajakirjas *Kooliuuendusnurk*, mille sisustamise eest hoolitses liidu teaduslik sekretär Johannes Käis. Kokkuvõtlikult annab *Kasvatuse* sisu ülevaate kogu Eesti pedagoogilise mõtte olemusest ja arengust iseseisvusaastatel.

Juba 1919. aastast alates oli Eesti Õpetajate Liidus päevakorral olnud ka nädalalehe väljaandmine jooksvate küsimuste operatiivsemaks avaldamiseks. Mõte sai teoks alles 1930. aastal, kui eraalgatusel kokku pandud väikese põhikapitali toel alustas ilmumist *Õpetajate Leht*. *Õpetajate Leht*, mis iseloomustas end *kutseteadliku õpetajaskonna parteipoliitiliselt erapooletu progressiivse häälekandjana*,⁹⁷ oli vormiliselt sõltumatu Eesti Õpetajate Liidust. 1930 – 1932 oli lehe väljaandjaks Julius Elango, 1933 – 1935 osaühing *Töökool* ning 1935 – 1940 kirjastusühing *Õpetaja*. Tgelikult oli *Õpetajate Leht* tihedalt seotud Eesti Õpetajate Liiduga, kuivõrd toimetajatena töötasid liidu juhatuseliikmed Aleksei Janson (aastatel 1930 – 1934) ning Valter Horm (1935 – 1940).⁹⁸ Seoses *Õpetajate Lehe* ilmuma hakkamisega, mis võttis enda kanda põhiraskuse õpetajate päevaküsimuste arutelus, toimus teatav nihe ka *Kasvatuse* sisus. Viimane oli edaspidi eelkõige puhtpedagoogiline ajakiri.

2.6. Õpetajaskonna organisatsiooniline killustumine 1930. aastatel

1920. aastatel esindas Eesti Õpetajate Liit sisuliselt kogu eesti õpetajaskonda, ühise katuse alla olid koondunud alg-, kesk- ja kutsekoolide ning vähemusrahvuste (va sakslaste) õpetajad. Sellisena erines liit enamuste teiste maade õpetajate ühingutest, kus organiseerumine oli toimunud erinevate koolitüüpide (algkool, keskkool, kutsekool) või poliitilise platvormi alusel.⁹⁹ Vastuolud liidu sees ilmnesisid esmakordselt 1927. aastal õpetajate VIII kongressil, kui kõne all oli õpetajate palgaküsimus. Keskkoolidirektor Nikolai Kann heitis liidu juhatusele

⁹⁷ Elango, Õ. Hariduspoliitika ja õpetajaskond kodanlikus Eestis, lk 113.

⁹⁸ Horm, V. Eesti õpetajate organisatsioonid, lk 130 – 131.

⁹⁹ Samas, lk 136.

ette, et viimane ei ole piisavalt seisnud keskkooliõpetajate huvide eest. Leopold Raudkepp¹⁰⁰ väitis koguni, et algkooliõpetajad hääletavat sihilikult maha keskkooliõpetajate ettepanekuid.¹⁰¹ Võimaldamaks keskkooliõpetajatele oma kooliastmesse puutuvate küsimuste süvendatud arutelu, moodustati 13. novembril 1927. aastal toimunud liidu juhatuse koosolekul kesk- ja kutsekooli toimkond.¹⁰² Toimkonna eestvõttel toimus aastatel 1929 ja 1931 kaks gümnaasiumiõpetajate kongressi.

Keskkooliõpetajate iseseisva organiseerumise keskuseks sai aga Tartu, kus 29. detsembril 1928. aastal asutati Tartu Keskkooliõpetajate Ühing, mille esimeheks valiti Tartu Eesti Noorsoo Kasvatuse Seltsi Tütarlaste Eragümnaasiumi direktor Hans Karu. Esialgu otsiti siiski koostööd Eesti Õpetajate Liiduga ning 1931. - 1933. aastani oli ühing liidu liikmeks.¹⁰³ Vahekorrad teravnesid 1933. aasta majanduskriisi tingimustes ning 1. septembril 1933 teatas Tartu Keskkooliõpetajate Ühing väljaastumisest Eesti Õpetajate Liidust.¹⁰⁴

Keskkooliõpetajate ulatuslikuma lahkumise Eesti Õpetajate Liidust põhjustas Eesti Keskkooliõpetajate Kogu asutamine 1933. aasta juunis. Asutamise algatajaks oli II gümnaasiumiõpetajate kongressil (1. - 3. mai 1931) valitud keskkooli toimkond eesotsas Tallinna Poeglaste Kaubanduskooli direktori Otto Johannes Kiiseliga.¹⁰⁵ Kiisel alustas läbirääkimisi Eesti Õpetajate Liidu tollase esimehe Aleksander Veidermaga koostöövõimaluste otsimiseks. Veidermaa töötaski välja liidu põhikirja muutmise kava, mis nägi ette liidu koosseisus osakondade moodustamise koolitüüpide kaupa. Senise asemikekogu asemel oleks liidu asjade otsustamine läinud osakondade esinduskogu kätte.¹⁰⁶ Projekt ei leidnud aga Kiiseli heakskiitu ning Eesti Keskkooliõpetajate Kogu jäi tegutsema iseseisvalt, lahus Eesti Õpetajate Liidust. 1934. aastal oli kogul 550 liiget.¹⁰⁷

¹⁰⁰ Aleksander Leopold Raudkepp (1877 – 1948) töötas aastatel 1919 – 1936 Tallinna Kaarli koguduse gümnaasiumi direktorina ning usuõpetuse õpetajana mitmes Tallinna gümnaasiumis ning Tallinna Pedagoogiumis.

¹⁰¹ Eesti Õpetajate VIII üldkongress, lk 359; 460.

¹⁰² E. Õ. Liidu asemikkudekogu koosolek. // Kasvatus, 1927, nr 10, lk 474.

¹⁰³ Horm, V. Eesti õpetajate organisatsioonid, lk 138.

¹⁰⁴ Tartu Keskkooliõpetajate Ühing lahkus E. Õ. Liidust. // Kasvatus, 1933, nr 5, lk 233.

¹⁰⁵ Horm, V. Eesti õpetajate organisatsioonid, lk 141.

¹⁰⁶ Eesti Õpetajate Liidu asemikkudekogu koosolek 1. okt. 1933. a. Tallinnas. // Kasvatus, 1933, nr 6, lk 283.

¹⁰⁷ Horm, V. Eesti õpetajate organisatsioonid, lk 207 – 208.

1933. aastal toimunud kutsekooliõpetajate kongressil otsustasid iseseisvalt organiseeruda ka kutsekoolide õpetajad. Eesti Kutsekooliõpetajate Ühingu põhikiri registreeriti 1935. aastal ning 1936. aastal kuulus ühingusse ligikaudu 250 liiget.¹⁰⁸

Eesti Keskkooliõpetajate Kogu ja Eesti Kutsekooliõpetajate Ühing viisid Eesti Õpetajate Liidu ridadest eemale hulga kesk- ja kutsekooliõpetajaid. See ei tähendanud aga, nagu tegelenuks liit edaspidi vaid algkooli probleemidega, suur osa kesk- ja kutsekoolide õpetajaid jäid edasi ka Eesti Õpetajate Liidu liikmeks, kus tegvust jätkati oma toimkondades. Vaatamata sellele nõrgestas õpetajate organisatsiooniline killustumine tunduvalt Eesti Õpetajate Liidu mõjuvõimu.¹⁰⁹ Näiliselt koondas kogu eesti õpetajaskonna uuesti ühe katuse alla 1936. aastal loodud Õpetajate Koda. Kui algselt kavandati koja asutamist täiesti uue organisatsioonina, siis osaliselt tänu Eesti Õpetajate Liidu märgukirjadele ja selgitustööle valitsuse ja riigivanema juures, moodustati Õpetajate Koda lõpuks olemasolevate organisatsioonide baasil. Nii olid koja liikmeiks Eesti Õpetajate Liit, Eesti Keskkooliõpetajate Kogu, Eesti Kutsekooliõpetajate Ühing, Täienduskoolide Õpetajate Ühing, Eesti Põllumajanduslike Koolide Õpetajate Selts, Eesti Lasteaednike Selts ja Koolinõunike Ühing.¹¹⁰ Koja tegevuses ilmnasid aga algusest peale lahkkelid, eriti esimesel tegevusaastal, kui esimeheks oli keskkooliõpetaja Victor Neggo. Järgnevalt olid koja esimeesteks Enn Murdmaa (1937 – 1938) ning Aleksander Veiderma (1938 – 1940). Õpetajate Koda ei saavutanud aga laiemas õpetajaskonnas erilist populaarsust. Selle üheks põhjuseks oli kindlasti asjaolu, et tegemist ei olnud vaba organisatsiooniga, vaid tegutseda tuli haridusministeeriumi kontrolli all. Valter Horm on Õpetajate Koda nimetanud koguni haridusministeeriumi allasutuseks.¹¹¹ Õpetajate Koda suleti presidendi dekreediga 13. juulist 1940. aastast. Koja varad ja lepingulised kohustused võttis üle haridusministeerium.¹¹²

Eesti Õpetajate Liit jäi esialgu püsima. Lõpu alguseks võib pidada liidu vastuvõtmist Eesti

¹⁰⁸ Samas, lk 209 – 210.

¹⁰⁹ Elango, Õ. Hariduspoliitika ja õpetajaskond kodanlikus Eestis, lk 152.

¹¹⁰ Horm, V. Eesti õpetajate organisatsioonid, lk 219.

¹¹¹ Horm, V. Enn Murdmaa. Tallinn, 1970, lk 35.

¹¹² Õpetajate Koda kaotatakse. // Kasvatus, 1940, nr 6/7, lk 317.

Ametiühingute Kesknõukogu liikmeks 9. juulil 1940. aastal.¹¹³ Huvitaval kombel oli kesknõukogu liikmeks astumine aegajalt päevakorral olnud juba liidu tegevuse algusest alates, eriti õpetajate III ja XI kongressil, vastavalt 1919. ja 1933. aastal. Tollal sooviti liikmeks astumisega paremini kaitsta oma liikmeskonna kutsehuve ning jõulisemalt mõjutada parasjagu käimas olevat võitlust õpetajate palgaolude parandamiseks. Et ametiühingud olid kommunistide mõju all, said 1919. ja 1933. aasta kongresside otsused ajakirjanduses laialdase kriitika osaliseks ning liidu maine säilitamiseks toona liikmeks astumist ei toimunud.¹¹⁴

Eesti Ametiühingute Kesknõukogu liikmeskond täienes 1940. aastal lisaks õpetajatele paljude uute kutsealade esindajatega. Kesknõukogu moodustas 1940. aasta septembris nende baasil uue organisatsioonina Eesti NSV Hariduse- ja Kunsttöölise Ametiühingu, mis ühendas lisaks õpetajatele ka näitlejaid, muusikuid, kunstnikke jne. Kuigi Valter Hormi kohaselt oli kunsttöölise ametiühing loodud peamiselt Eesti Õpetajate Liidu põhjal, tähendas see sisuliselt liidu likvideerimist.¹¹⁵ Enn Murdmaa mälestuste kohaselt on Eesti Õpetajate Liidu likvideerimise kuupäevaks 2. september 1940. aastal. Ühes liiduga suleti ka ajakiri *Kasvatus*.¹¹⁶

¹¹³ Eesti Õpetajate Liit Eesti Ametiühingute liikmeks. // *Kasvatus*, 1940, nr 6/7, lk 320.

¹¹⁴ III. Ülemaaline Eesti õpetajate kongress, lk 64; Martinson, E. Õpetajate XI üldkongressi puhul. // *Kasvatus*, 1933, nr 5, lk 195.

¹¹⁵ Horm, V. Eesti õpetajate organisatsioonid, lk 200.

¹¹⁶ Murdmaa, E. Mälestusi ja mõtteid, lk 197.

3. Eesti Õpetajate Liidu roll kooliseaduste ettevalmistamisel

Eesti kooli moderniseerimine oli Eesti Õpetajate Liidu olulisemaid eesmärke asutamise hetkest alates. Teedrajavaks sellel alal said 1917. aastal toimunud esimesed kaks õpetajate kongressi, kus lühikese aja jooksul töötati välja tulevase koolisüsteemi alused. Enamik 1917. aasta kongresside otsustest kajastusid hiljem Asutava Kogu ja Vabariigi Valitsuse poolt vastu võetud seadustes (*Avalikkude algkoolide seadus, Avalikkude keskkoolide seadus* jt)¹¹⁷. Liidu juhatuse poolt 1917. aasta suvel Maavalitsusele esitamiseks välja töötatud koolikorralduse põhijooned jäid Eesti kooli alustaladeks kuni 1940. aastani ning on oma aktuaalsuse suures osas säilitanud tänapäevani:

- *Eestil olgu emakeelne kool.*
- *Kool põhjenegu demokraatlikul alusel – ta olgu ühtluskool.*
- *Algharidus olgu kõigile sunduslik ja kättesaadav.*
- *Kesk- ja kõrgem kool olgu kättesaadavad ka kehvemaile anderikastele õpilastele.*
- *Kool põhjenegu parimail kasvatusteaduslikel aluseil.*
- *Kool olgu vaba igasuguste poliitiliste ja muude kõrvaliste ülesannete täitmisest ja endise aja iganenud pärandeist.*
- *Kooli õpetajaskond seisku oma kutse kõrgusel, ta olgu hariduslikult hästi ette valmistatud ja majanduslikult ning õiguslikult kindlustatud.*¹¹⁸

Paberil deklareeritud eesmärke asuti koheselt ellu viima. Emakeelsele õpetusele üleminekuks koostati Tallinna Õpetajate Seltsis ja avaldati trükis uued algkooli õppekavad,¹¹⁹ mis võeti kasutusele juba 1917. aasta sügisel, kuigi neid keegi ei olnud kinnitanud. Õppekavade koostamisega tegelesid ka Taru ja Otepää õpetajate seltsid ning Järvamaa Õpetajate Liit.¹²⁰ Kuigi järgnenud Oktoobrirevolutsiooni ja Saksa okupatsiooni tõttu ei olnud võimalik välja töötatud plaane koheselt rakendada, oli 1917. aasta jooksul loodud põhi tulevasele eesti

¹¹⁷ vt lähemalt peatükkidest 3.1. ja 3.2.

¹¹⁸ Murdmaa, E. Mälestusi ja mõtteid, lk 43.

¹¹⁹ Eesti algkoolide Õppekavad. Tallinn: Eestimaa Kooliõpetajate Vastast. abiandm. Selts, 1917.

¹²⁰ Horm, V. Eesti õpetajate organisatsioonid, lk 38 – 39; Elago, A. Tagasivaade, lk 245.

koolile, mille tegelikule elluviimisele asuti pärast okupatsiooni lõppemist 1918. aasta lõpul – 1919. aasta alguses. Järgnevalt annan ülevaate Eesti Õpetajate Liidu rollist Eesti Vabariigis kehtinud kooliseaduste loomises.

3.1. 1920. aasta algkooliseadus

Tulevase algkooli põhijooned pandi paika juba esimesel õpetajate kongressil. Kongressi olulisemad resolutsioonid nõudsid emakeelset, kohustuslikku, ilmalikku ja maksuta algkooli ning koolikorraldust ühtluskooli põhimõttel.¹²¹ 1917. aastal püstitatud eesmärgi sai seaduseks vormima hakata 1918. aasta sügisel, mil tööle asus Eesti Vabariigi Ajutine Valitsus. Haridusministrina asus viimase koosseisus tööle Peeter Põld. Oma meeskonna loomisel pöördus Põld Eesti Õpetajate Liidu juhatuse poole, kutsudes ministri asetäitjaks ja riigikoolinõunikuks Friedrich Volrad Mikkelsaare ning rahvakoolide osakonna juhatajaks Enn Murdmaa. Kuivõrd Peeter Põllu tegevus haridusministrina kestis vaid mõne nädala, misjärel ta nimetati Tartu ülikooli kuraatoriks, uueks haridusministriks määratud Karl Friedrich Luts viibis aga Venemaal vangistuses, langes suurem osa ministeeriumi tööst Mikkelsaare ja Murdmaa õlgadele. Mikkelsaare kanda jäid peamiselt administratiivküsimused, Murdmaa suurimaks ülesandeks kujunes algkooliseaduse eelnõu väljatöötamine.¹²²

Murdmaa juhtimisel alustas 1918. aasta detsembris ministeeriumi juures tööd rahvakooliseaduse eelnõu väljatöötamise komisjon. Murdmaa koostatud ja komisjoni poolt heaks kiidetud eelnõu, mis esitati Asutavale Kogule 1919. aasta augustis, nägi ette koolisüsteemi ümberkorraldamist täiesti uutel alustel. Eelnõu järgi moodustanuks algkool, keskkool ja ülikool ühtluskooli süsteemi; algkool pidi olema kõigile kohustuslik, emakeelne, maksuta, ilma usuõpetuseta ning seitsmeaastase õppeajaga.¹²³ Algkooliseaduse eelnõu põhjustas Asutavas Kogus ägedaid vaidlusi, peamisteks tüliküsimusteks olid õppeaja kestvus ning usuõpetuse õppeprogrammist välja jätmine.¹²⁴ Eesti Õpetajate Liit püüdis Murdmaa

¹²¹ Rahvahariduse kongress, lk 112 – 117; 156 – 164.

¹²² Viilup, V. Friedrich Volrad Mikkelsaar ja tema osa kodanliku Eesti kooliuuendusliikumises. – Nõukogude pedagoogika ja kool V. Tartus 27. – 29. märtsini 1969. a. toimunud konverentsi materjalid. Tartu: Tartu Riiklik Ülikool, 1969, lk 113 – 114.

¹²³ Elango, Õ. Hariduspoliitika ja õpetajaskond kodanlikus Eestis, lk 37.

¹²⁴ Horm, V. Enn Murdmaa ja tema osa kodanliku Eesti kooliuuendusliikumises, lk 118 – 119.

eelnõule poolehoidu võita ajakirjanduse veergudel. *Kasvatuse* avanumbris deklareeris Jüri Annusson õpetajaskonna ülesannetena: *Kõige pealt peame muutma kooli üleüldiselt kättesaadavaks asutuseks. Meie hüüdsõnaks on sunduslik, vähemalt seitsmeaastane algharidus, meie oleme juba selle teostamisele asunud, kuid karta on, et see kerge ei ole. /- -/ Meie tahame ise oma kooli juhtida ja rahvast selle sõna tõsisel mõttes valgustada. Meil peab selleks aga ka võimalus olema; kooliseadus peab siin kindlustama õpetaja kui haridustegelase seisukoha; endine olenemine ülemuse vaadetest ja soovidest peab jäädavalt kaduma; peab tekkima õige vahekord riigi ja kogukonnaga, mis oleks aluspinnaks meie tulevasele tööle.*¹²⁵

Esialgu paistis aga, et soovides ise oma kooli juhtida, tuli õpetajaskonnal teha mitmeidki järeleandmisi. Asutava Kogu hariduskomisjon tegi eelnõus mitu parandust: kärpis algkoolikursust ühe aasta võrra ning tõi kohustuslike õppeainete hulka usuõpetuse.¹²⁶ Muudetud eelnõu esitati seisukoha võtmiseks Eesti Õpetajate Liidule, kes korraldas selle arutamiseks 29. – 30. detsembril 1919. aastal Tallinnas üleriikliku õpetajate päeva. Peale Jüri Annussoni ja Enn Murdmaa sissejuhatavaid sõnavõtte asuti eelnõu läbiarutamisele punktide kaupa. Kui suuremate vaidlusteta võeti vastu otsus, et algkool peab olema ilmalik, ilma usuõpetuseta, siis pikemaid vaidlusi põhjustas küsimus õppeaja kestvuse kohta. Hääletusele pandi kolm ettepanekut: 7-aastase algkooli poolt oli 39, vastu 19 häält; 8-aastase poolt 31, vastu 33 häält; 6-aastase algkooli poolt anti vaid üksikud hääled.¹²⁷ Seejärel tehti veel väiksemaid parandusettepanekuid, kuid üldjoontes oli õpetajate päev avaldanud täielikku poolehoidu Enn Murdmaa koostatud algsele eelnõule.

Tunnetades enda selja taga organiseeritud õpetajaskonna toetust, soovis Enn Murdmaa Asutava Kogu hariduskomisjoni ees enda seisukohti kaitsta. Kurioosse juhtumina asus Murdmaa (kui haridusministeeriumi rahvakoolide osakonna juhataja) kava kritiseerima haridusminister Konstantin Treffner, kes rahvaerakonna survele pooldas 6-aastast algkooli. Asi lõppes sellega, et tekkinud konflikti tõttu ei võimaldatudki Murdmaal Asutavas Kogus oma eelnõu kaitseks sõna võtta. Murdmaa lahkumispalvet minister siiski ei rahuldanud, kuid

¹²⁵ Annusson, J. Õpetajaskonna ülesanded. // *Kasvatus*, 1919, nr 1, lk 6 – 9.

¹²⁶ Elango, Õ. Hariduspoliitika ja õpetajaskond kodanlikus Eestis, lk 40.

¹²⁷ Õpetajate päev Tallinnas, 29. ja 30. dets. 1919. // *Kasvatus*, 1920, nr 2, lk 53 – 55.

algkooliseaduse eelnõu see enam ei päästnud.¹²⁸

Vaatamata sellele kujunes *Avalikkude algkoolide seadusest*,¹²⁹ mis võeti Asutavas Kogus vastu 7. mail 1920. aastal, pöördepunkt Eesti kooli ajaloos. Seadus kehtestas ühtluskooli süsteemi, mille esimese astme moodustas emakeelne, kohustuslik, maksuta ja ilmalik algkool kuueaastase õppeajaga. Koolikohustus pidi kestma 7. - 16. eluaastani või algkoolikursuse lõpetamiseni. Et esialgu ei olnud koolimajade kehva seisukorra ja õpetajate puuduse tõttu seadust võimalik täiel määral rakendada, määrati seaduse lõplikuks kehtima hakkamise ajaks 1930. aasta 1. jaanuar.¹³⁰ Kuigi õpetajate päeval tehtud parandusettepanekutest võeti seaduse lõplikku redaktsiooni vaid usuõpetuse koolist välja jätmine, oli uus algkooliseadus siiski pöördelise tähtsusega Eesti kooli demokratiseerimisel, ning kajastas Eesti Õpetajate Liidu poolt 1917. aastal välja töötatud koolikorralduslike põhimõtteid. Valter Horm on alghariduse reformi ja *Avalikkude algkoolide seadust* nimetanud maareformi kõrval *meie vabariigi tähtsaimaks saavutuseks*.¹³¹

3.2. 1922. aasta keskkooliseadus

Kui algkooliseaduse vastuvõtmine oli sündinud üsnagi ärevas poliitilises õhkkonnas, toimus keskkooliseaduse ettevalmistamine mõnevõrra rahulikumalt. Keskkooli tulevane korraldus oli esmakordselt arutusel IV õpetajate üldkongressil 16. - 19. juunil 1920. aastal, kus keskkooli sektsiooni juhatajaks oli Villem Nano.¹³² Koos Jüri Annussoniga esitati kongressile hääletamiseks keskkoolikorralduse kava ning võeti vastu rida resolutsioone. Viimastele tuginedes tunnistati tarvilikuks lähemal ajal keskkooliseaduse eelnõu väljatöötamisele asuda.¹³³ Vastava eelnõu seadis kokku ja esitas Riigikogule Jüri Annusson, tollane Eesti

¹²⁸ Annusson, J. Eesti senine hariduspoliitika. // Kasvatus, 1920, nr 13/16, lk 379.

¹²⁹ Avalikkude algkoolide seadus. Vastuvõetud Asutava Kogu poolt 7. mail 1920. a. Tallinn: Eesti Õpetajate Liit, 1920.

¹³⁰ Avalikkude algkoolide seadus, lk 1 – 38.

¹³¹ Horm, V. Eesti Õpetajate Liit 1917 – 1937, lk 12.

¹³² Villem Nano (1893 – 1965) oli Tallinna Õpetajate Seminari asutaja ja esimene direktor 1919. aastal, 1923 – 1928 Tartu Tehnika Ühisgümnaasiumi ja 1928 – 1944 Narva 1. Gümnaasiumi direktor. Olnud Tartu Õpetajate Seltsi ja Narva Eesti Õpetajate Seltsi esimees.

¹³³ Eesti õpetajate IV üleriikline kongress. // Kasvatus, 1920, nr 11/12, lk 352 – 365.

Õpetajate Liidu ja Riigikogu hariduskomisjoni esimees. Annussoni eelnõu tuli põhjalikule arutusele V õpetajate üldkongressil 16. - 18. juunil 1921. aastal. Pärast kongressil tehtud parandusettepanekute sisseviimist nägi Annussoni eelnõu üldjoontes ette 5-aastase kursusega keskkooli, mis moodustaks ühtluskooli teise astme. Tulevane keskkool pidi olema maksuta ja ilmalik ning keskkooli lõpetajail pidi võimaldatama ilma eksamiteta pääseda kõrgemasse õppeasutusse. Keskkooliseaduse maksamahakkamisega tulnuks keskkoolide juurest kaotada algkoolile vastavad klassid.¹³⁴

Heinrich Baueri juhitud haridusministeerium töötas samal ajal välja ja esitas Riigikogule teisegi keskkooliseaduse eelnõu, mis erines õpetajaskonna omast mitmeski olulises punktis. Esiteks annulleeris see ühtluskooli põhimõtte, lubades keskkooliga ühendada ka kuueklassilise algkooli või selle kaks vanemat klassi. Ka ei pidanud haridusministeeriumi eelnõu võimalikuks õpilaste vastuvõtmist keskkooli ilma eksamiteta. Viimaks oli keskkool ette nähtud maksulisena ning õppeainete hulka oli vabatahtliku ainena toodud usuõpetus.¹³⁵

Riigikogus võtsid nii Bauer kui Annusson oma eelnõu kaitseks korduvalt sõna (Bauer 75 ja Annusson 92 korda).¹³⁶ Kuivõrd kummagi toetajaskond ei moodustanud otsustavat enamust, kujunes keskkooliseaduse lõplik variant omamoodi kompromissiks kahe eelnõu vahel. 7. detsembril 1922. aastal Riigikogu poolt vastu võetud *Avalikkude keskkoolide seaduse* järgi moodustas keskkool ühtluskooli teise järgu, oli emakeelne ja ilma usuõpetuseta. Keskkooli viieaastane kursus jagunes kaheks astmeks, ühise õppekavaga alamaks (1. - 2. õppeaasta) ning erineva õppekavaga ülemaks (3. - 5. õppeaasta) astmeks. Ülemaste võis olla korraldatud humanitaar-, reaalar-, majandus-, tehnika- jt eriharudena. Keskkooli esimesse klassi pidi võetama kuueklassilise algkooli lõpetajaid ilma eksamita, juhul aga, kui soovijate arv ületab vabade kohtade arvu, tuli korraldada sisseastumiseksam. Eeltoodu rahuldab üldiselt organiseeritud õpetajaskonna soove. Kooskõlas Heinrich Baueri eelnõuga, nägi seaduse lõplik variant keskkooli ette maksulisena, võimaldades siiski teatud protsendi õpilaste õppemaksust vabastamist. Keskkooliseadus pidi kehtima hakkama 1. augustist 1923.¹³⁷

¹³⁴ Eesti Õpetajate V üleriiklik kongress 16. – 18. juunil 1921 Tallinnas, Tütarlaste Kommertsikooli ruumides. // Kasvatus, 1921, nr 15/16, lk 255; Elango, Õ. Hariduspoliitika ja õpetajaskond kodanlikus Eestis, lk 51.

¹³⁵ Elango, Õ. Hariduspoliitika ja õpetajaskond kodanlikus Eestis, lk 51.

¹³⁶ Horm, V. Jüri Annusson, lk 43.

¹³⁷ Elango, Õ. Hariduspoliitika ja õpetajaskond kodanlikus Eestis, lk 54.

Ühtluskooli loomeprotsessi viis lõpule Riigikogus 25. mail 1925. aastal vastu võetud *Eesti Vabariigi Tartu Ülikooli seadus*.¹³⁸ Sellega oli esmakordselt Eestis kehtestatud emakeelne haridus kõikidel kooliastmetel, haridus oli tehtud kättesaadavaks ja algastmel kohustuslikuks kõigile riigi kodanikele; vähemalt algkoolis sai õppida tasuta.

Alg- ja keskkooliseadusse tõi muudatuse 1923. aasta 17. - 29. veebruaril läbiviidud rahvahääletus usuõpetuse küsimuses. Usuõpetus oli üheks teravamaks vaidlusobjektiks olnud kõikidel senistel õpetajate kongressidel, samuti kooliseaduste lugemistel Asutavas Kogus ja Riigikogus. Kui algkooliseaduse vastuvõtmisel oli ilmaliku kooli pooldajatel olnud veel suhteline enamus, siis keskkooliseadusest jäi usuõpetus välja vaid ühehäälelise enamuse nõudel.¹³⁹ Et usuõpetuse teema leidis laialdast vastukaja avalikkuses, mis ei vaibunud ka pärast kooliseaduste vastuvõtmist, otsustas Kristlik Rahvaerakond panna küsimuse rahvahääletusele. Referendumile eelnes propaganda mõlema leeri poolt. Kirgliku ja mõnevõrra liialdatud kirjelduse esitab sellest Jaan Lattik oma mälestustes: *Nüüd algas võitlus nõnda öelda elule ja surmale. Eesti rahvas aeti esmakordselt ajaloos jalule ja kodust välja, et mingi ta ja üteltu oma sõna, kas ta tahab eesti noorsugu kasvatada ristiusu tõdede alusel või pöörab ta oma silmad itta, kus Jumala salgamine alustas oma võidukäiku. /- - / Ususõda, mida eesti rahvas oma iseseisva riigi alguspäevil pidas, oli suurimaid vaimude võitlusi, mida üks rahvas üldse on suuteline võitlema*.¹⁴⁰

Eesti Õpetajate Liidule tehti Eesti Töölisühingute Üldliidu poolt ettepanek ühise väerinna moodustamiseks usuõpetuse vastases propagandas. Eesti Õpetajate Liidu juhatuse lükkas aga pakkumise tagasi ning asus seisukohale, et õpetajate organisatsioonid peaks usuõpetuse poolt või vastu tehtavast kihutustööst hoopis kõrvale jääma, kuna õpetajate üldkongressil ei ole küsimuse suhtes mingeid otsuseid vastu võetud. See ei tähendanud aga seda, et õpetajad *harilikkude riigikodanikkudena käesoleva rahvahääletuse puhul oma ilmavaate kohaselt tegutseda ei võiks*.¹⁴¹ Et Eesti Õpetajate Liidu juhtkonna hulgas oli nii usuõpetuse

¹³⁸ Andresen, L. Eesti kooli ajalugu, lk 190.

¹³⁹ Valk, P. Ühest heledast laigust Eesti kooli ajaloos. Usuõpetus Eesti koolides 1918 – 1940. Tallinn: Logos, 1997, lk 22 – 26.

¹⁴⁰ Lattik, J. Teekond läbi öö I, lk 233 – 234; 237.

¹⁴¹ Õ. Liidu juhatuse seisukoht rahvahääletuse asjus. // Kasvatus, 1923, nr 2, lk 62.

pooldajaid (Peeter Põld, Nikolai Kann), kui vastaseid (Jüri Annusson, Ants Roos, Jaan Piiskar, Aleksander Veiderma),¹⁴² oleks ühise seisukoha võtmine ka võimatuks osutunud. Rahvas oli ülekaalukalt usuõpetuse kooli tagasitoomise poolt (poolt 328369 inimest, vastu 130476 inimest).¹⁴³ Rahvahääletuse tulemusena muutus usuõpetus koolidele kohustuslikuks, õpilastele aga vabatahtlikuks õppeaineks. Usuõpetuse küsimus oli edaspidigi arutamisel õpetajate kongressidel, kuid see ei mõjutanud enam kooliseaduseid.

3.3. Õpetajate seminaride seadused

Esialgu takistas koolisüsteemi täies ulatuses ellu rakendamist terav õpetajate puudus. Õpetajate ettevalmistamine oli kõne all olnud juba õpetajate I kongressil 1917. aastal, kus nõuti keskkoolile vastavate emakeelsete ja maksuta õpetajate seminaride asutamist.¹⁴⁴ Tegelikule tööle sai asuda 1919. aastal, mil lühikese aja jooksul käivitati algkooliõpetajate ettevalmistamiseks Tartu, Tallinna ja Rakvere õpetajate seminarid. 1921. aastal asutati seminarid ka Võrus ja Läänemaal (Uuemõisas). Esialgu tuli tegutseda ajutiste õppekavade ja direktorite parema äranägemise järgi. Seminaride töö ühtlustas Riigikogu poolt 16. oktoobril 1923. aastal vastu võetud *Õpetajate seminaride seadus*, mille kohaselt seminarid olid maksuta õppeasutused kuueaastase õppeajaga (aasta võrra pikem tavakeskkoolist) ning neisse võis sisse astuda pärast algkooli kuuenda klassi lõpetamist. Seminarid, mille lõpetaja sai algkooliõpetaja kutse ja kõik keskkoolilõpetaja õigused, sobitusid selliselt ühtluskooli süsteemi.¹⁴⁵ Seminaride seaduse vastuvõtmisele Riigikogus aitas kaasa Enn Murdmaa, kes eelnõu kaitseks hariduskomisjoni aruandjana korduvalt sõna võttis.¹⁴⁶

Seminarid kujunesid kiiresti uuendusmeelseteks õppeasutusteks, kus töötas rida Eesti Õpetajate Liidu juhtivaid tegelasi. Tallinna Õpetajate Seminari asus juhatama tollane *Kasvatuse* toimetaja Ants Roos, seminari ajalooõpetajana töötas Eesti Õpetajate Liidu kauaaegne abiesimees Mihkel Välbe ning geograafiaõpetajana liidu juhatuseliige Jakob

¹⁴² Valk, P. Usuõpetus Eesti koolides 1918 – 1940. Magistritöö. Tartu, 1994, lk 36 – 38.

¹⁴³ Valk, P. Ühest heledast laigust Eesti kooli ajaloos, lk 30.

¹⁴⁴ Rahvahariduse kongress, lk 161 – 163.

¹⁴⁵ Andresen, L. Eesti kooli ajalugu, lk 192 – 203.

¹⁴⁶ Murdmaa, E. Mälestusi ja mõtteid, lk 144 – 149.

Kents. Tartu Õpetajate Seminaris töötas Juhan Torgi¹⁴⁷ (direktor), Peeter Põllu ja Alfred Koorti (pedagoogiliste õppeainete õpetajad) näol eesti pedagoogikateadlaste paremik. Eesti kooliuuenduse keskuseks kujunenud Võru Õpetajate Seminari tööd juhatas Johannes Käis.¹⁴⁸

Algusest peale oli seminaridel ka vastaseid. Neile heideti ette kulukust, noorte maaelust võõrutamist ning pahempoolsete vaadete kasvulavaks kujunemist. Jaan Lattik on seminaride kohta öelnud: *Algusest peale määrasid seminarid endile suuna pahemale poole. Olid juhatajad enam-vähem kõik radikaalselt häälestatud. Ka õpilaskond vastas samale mentaliteedile. Maksuta kool meelitas enda hoole alla kehvema kihi inimeste lapsi. Neil oli juba kodus tee teada, kuhupoole hoida. Said koolis veelgi vaimu juurde ning siis oli pahempoolse maailmavaatega lastekasvataja küpseks saanud.*¹⁴⁹ Pärast 1924. aasta 1. detsembri kommunistide mässukatset, milles osalesid ka mõned Tallinna Õpetajate Seminari õpilased, tagandati 3. jaanuaril 1925. aastal sõjaseisukorra tingimustes Kaitseväge ülemjuhataja käskkirjaga seminari direktor Hans Roos nõrga järelvalve tõttu talle alluvas õppeasutuses. Tema asemele määrati senine Tallinna koolinõunik August Kuks.¹⁵⁰

Pärast 1924. aasta detsembrisündmusi kerkis seminaride küsimus üldisesse huviorbiiti. Peamiselt August Kuksi eestvedamisel tõusis päevakorda seniste seminaride ümberkorraldamine keskkoolil põhinevateks kaheaastase õppeajaga pedagoogiumideks. Sellega loodeti muuhulgas leevendada ka nn haritlaste üleproduktsooni; pedagoogiumist oleks kujunenud keskkoolilõpetajate jaoks alternatiiv ülikoolile. Seminaride kaitseks astus *Kasvatuse* veergudel välja Tartu Õpetajate Seminari direktor Juhan Tork, näidates, et seminaride vastu suunatud argumendid on kunstlikud ja ei vasta tegelikkuses tõele.¹⁵¹ Omamoodi jõukatsumiseks kahe suuna pooldajate vahel kujunes õpetajate VII kongress 1925. aastal, kus algkooliõpetajate ettevalmistamisest kõnelesid Johannes Käis ja August Kuks. Kuigi kongressi enamus pooldas Johannes Käisi ja seminare, leidis pooldajaid ka

¹⁴⁷ Juhan Tork (1889 – 1980) sai 1939. aastal Tartu Ülikoolis kaitstud väitekirjaga *Eesti laste intelligents. Pedagoogiline, psühholoogiline ja sotsioloogiline uurimus* Eesti esimeseks pedagoogikadoktoriks.

¹⁴⁸ Andresen, L. Eesti kooli ajalugu, lk 192 – 203.

¹⁴⁹ Lattik, J. Teekond läbi öö I, lk 253.

¹⁵⁰ Andresen, L. Tallinna Õpetajate Seminar. Tallinna Pedagoogium 1919 – 1947. Tallinn: Tallinna Pedagoogikaülikooli Kirjastus, 2002, lk 19.

¹⁵¹ Tork, J. Seminaride kaitseks. // *Kasvatus*, 1925, nr 6, lk 184 – 188.

pedagoogiumidel. Tähelepanuväärne oli Tallinna koolinõuniku Kristjan Prülleri¹⁵² soovitus, et mõnda aega lastaks üheaegselt tegutseda nii seminaridel kui pedagoogiumidel ning seejärel otsustataks, kumb neist on efektiivsem ja elujõulisem.¹⁵³

Esimesena pidi pedagoogiumiks muudetama senine Tallinna Õpetajate Seminar August Kuksi juhtimisel. Seminari sulgemise üheks ettekäändeks oli ka ruumikitsikus, mis takistavat edukat õppetööd kuueklassilises õppeasutuses. Nii võetigi Riigikogus 29. oktoobril 1925. aastal vastu õpetajate seminaride seaduse muutmise seadus, mille järgi suleti Tallinna Õpetajate Seminari esimene klass ning järgmisest aastast ei nähtud ette enam uute õpilaste vastuvõttu.¹⁵⁴ Õpetajaskonnas valitseva üldise vastuseisu tõttu venis aga pedagoogiumiseaduse vastuvõtmine. Viimaseni jõudis Riigikogu alles 1928. aasta mais, võttes vastu Tallinna Pedagoogiumi seaduse.¹⁵⁵

1920. aastate lõpuks oli õpetajate seminaride tegevuse tulemusena likvideeritud kümnendi alguses valitsenud kutseliste õpetajate puudus. Seetõttu tuli ministeerium taas välja seminaride sulgemise kavaga, kuna viimased olevat oma ülesande täitnud.¹⁵⁶ 1928. aasta *Kasvatuses* ilmunud H. Reimani artiklis läheneti küsimusele statistiliselt. Reiman näitas, et tol hetkel tegutsenud seminaride iga-aastaste lõpetajate arv oli enamvähem vastavuses algkoolide nõudlusega uute õpetajate järele. Peatselt kehtima hakkav kuueklassiline koolikohustus töötas koolide vajadusi veel mõnevõrra suurendada. Artikli autori kalkulatsioonide kohaselt võis *suure tõenäosusega väita, et seni õpetajate üleproduktsooni pole olnud ega pole ka edaspidi karta senise püsiva iseloomuga ettevalmistusasutuste s.o. seminaride arvu juures.*¹⁵⁷ Ministeeriumis oli seminaride kaitseks seni välja astunud ministri abi Mikkelsaar, samuti enamik koolinõunikke. Olukord muutus pärast Mikkelsaare surma, kui haridusminister Jaan Hünerson asus õpetajaskonna vastuseisust hoolimata seminaride likvideerimisele. Kõige

¹⁵² aastani 1938 Christian Brüller.

¹⁵³ Eesti õpetajate VII üldkongress, lk 81 – 94.

¹⁵⁴ Andresen, L. Tallinna Pedagoogikaülikooli algus. Tallinn: Tallinna Pedagoogikaülikooli Kirjastus, 1999, lk 13.

¹⁵⁵ Virkus, R. Tallinna Pedagoogikaülikool läbi aegade. Tallinn: Tallinna Pedagoogikaülikooli Kirjastus, 1998, lk 10.

¹⁵⁶ Elango, Õ. Hariduspoliitika ja õpetajaskond kodanlikus Eestis, lk 133.

¹⁵⁷ Reiman, H. Algkooliõpetajate kandidaatide üleproduktsoonist. // *Kasvatus*, 1928, nr 4, lk 204.

radikaalsemalt toimiti Võru seminariga, mis pidi ühes harjutuskooliga täielikult suletama 1. augustist 1930. aastal. Tartu, Rakvere ja Läänemaa seminaride likvideerimine toimus järkjärgult aastatel 1930 – 1935.¹⁵⁸

Tallinna eeskujul avati Tartus 1932. aastal endise seminari ruumides pedagoogium, mille juhatajaks määrati senine Rakvere Õpetajate Seminari direktor Voldemar Raam.¹⁵⁹ Pedagoogiumide töös ilmneseid aga peagi puudused, millele oli osutatud juba õpetajate VII kongressil 1925. aastal. Lühike õppeaeg ei võimaldanud õpetajakutseks piisavat ettevalmistust. Lembit Andreseni sõnul mõisteti, et *üks asi on õpetajaks õppida, teine õpetajaks kasvada*.¹⁶⁰ Et pedagoogiumisse astumiseks oli vajalik gümnaasiumiharidus, tähendas see, et enamik õpilasi pärines linnadest (kus asus suurem osa gümnaasiume) või oli gümnaasiumis õppides vähemalt viis aastat elanud linnas. Seetõttu ei soovinud paljud pedagoogimi lõpetajad tööle asuda maal, kus oli aga enamik algkoole ning vajadus õpetajate järele kõige suurem. Kuna algkooliõpetaja kandidaadi õiguste saamiseks tuli nüüd õppida 14 aastat, maa-algkoolide õpetajate palgad olid aga madalad, ei kujunenud pedagoogiumid (mis alates 1934. aastast olid ka maksulised) eriti populaarseks.¹⁶¹

Järjekordne reform algkooliõpetajate ettevalmistamise korralduses teostati 1937. aastal. See oli seotud algkoolil põhinevate kolmeklassiliste keskkoolide (reaalkoolide) seadustamisega.¹⁶² 1937. aasta juunis riigivanema dekreediga maksma pandud *Õpetajate seminaride seaduse* kohaselt võis seminari nüüd astuda pärast 9. klassi lõpetamist. Uue seaduse kohaselt kestis õppetöö seminaris neli aastat, olles seega omamoodi kompromiss endiste kuueklassiliste seminaride ja pedagoogiumide vahel. Seminarid hakkasid tööle Tallinnas ja Tartus. Et senise Tallinna Pedagoogiumi direktor August Kuks reformi ei pooldanud, oli ta sunnitud kohalt lahkuma ning tema asemel sai juhatajaks endine Jakob Westholmi Poeglaste Eragümnaasiumi inspektor Elmar Etverk.¹⁶³ Tartu Õpetajate Seminari direktoriks sai senine pedagoogiumi

¹⁵⁸ Andresen, L. Eesti kooli ajalugu, lk 197 – 202.

¹⁵⁹ Samas, lk 202.

¹⁶⁰ Andresen, L. Tallinna Pedagoogikaülikooli algus, lk 21.

¹⁶¹ Elango, Õ. Hariduspoliitika ja õpetajaskond kodanlikus Eestis, lk 221.

¹⁶² vt lähemalt lk 45.

¹⁶³ Andresen, L. Tallinna Pedagoogikaülikooli algus, lk 22.

3.4. Suvekooli projekt ja 1931. aasta algkooliseadus

Ehkki koolisüsteem oli viidud kindlale seaduslikule alusele, hakkasid õige pea kostma ettepanekud selle reformimiseks. Kui Vabariigi algaastatel olid haridusministriteks tegelikud koolitegelased, siis 1924. aastast alates oli haridusminister üha rohkem poliitiline figuur, kellel pahatihti puudus eelnev kokkupuude kooli lähema korraldusega. Sellisteks olid eelkõige Hugo Rahamägi (minister 1924 – 1925), Jaan Lattik (1925 – 1927), Alfred Möttus (1927 – 1928), Leopold Johanson (1928 – 1929) ja Jaan Hünerson (1929 – 1931; 1932).¹⁶⁴

Jaan Lattik kirjeldab oma tegevust haridusministrina järgmiselt: *Minu haridusministritöö ei olnud kerge. /- - / Aga ma pean ütlema, et siiski läks kõik hästi ja ladusasti.*¹⁶⁵ Ometi algatas Lattik õpetajate seminaride sulgemise ning vahepeal päevakorraale tõusnud haritlaste üleproduktiooni pidurdamiseks keskkoolivõrgu koondamise (1925 – 1929 suleti Eestis 13 keskkooli).¹⁶⁶ Õpetajaskonda häiris eriti, et Lattiku ministriks oleku ajal ilmnes tendents ignoreerida organiseeritud õpetajaskonna osavõttu kooliseaduste väljatöötamisel ning otsustada küsimusi ainuisikuliselt. Teatud kindla joone eest ministeeriumi poliitikas hoolitses siiski riigikoolinõunik Mikkelsaar, kelle autoriteediga ministrid olid sunnitud mingil määral arvestama.¹⁶⁷ 1920ndaid aastaid Eesti koolielus on seetõttu nimetatud ka Mikkelsaare ajastuks. Viimane sai ümber Mikkelsaare surmaga 6. märtsil¹⁶⁸ 1930. aastal.

Kujuneva majanduskriisi oludes asus haridusministeerium, mida 1929. aastast juhtis Jaan Hünerson, kogu koolisüsteemi ümberkorraldamisele. Vähendamaks riigi kulutusi haridusele, algatas Hünerson 1930. aastal algkoolivõrgu revideerimise. Viimase tulemusena kaotati ligi 300 klassikomplekti ning vallandati sama palju õpetajaid. Tunduvalt suurenes liitklasside arv,

¹⁶⁴ Elango, Õ., Ruusmann, A., Siilivask, K. Eesti maast ja rahvast. Maailmasõjast maailmasõjani. Tallinn: Olion, 1998, lk 459 – 462.

¹⁶⁵ Lattik, J. Teekond läbi öö I, lk 251.

¹⁶⁶ Samas, lk 252 – 254; Elango, Õ. Hariduspoliitika ja õpetajaskond kodanlikus Eestis, lk 119.

¹⁶⁷ Raud, M. Eesti kool aegade voolus I, lk 175.

¹⁶⁸ Eesti kooli biograafilise leksikoni (1998) järgi on Mikkelsaare surmakuupäev 6. märts 1930, Eesti entsüklopeedia 14. köite järgi 5. märts 1930. Kuupäevad varieeruvad ka teistes allikates.

eriti maal, kus ühel õpetajal tuli samaaegselt töötada kahe või enama klassi lastega. Jätkus ka õpetajate seminaride järkjärguline sulgemine.¹⁶⁹ Eelkõige seostub Hünersoni nimi aga kurikuulsa *suvekooli* projektiga, mis asus juba otseselt ühtluskooli lammutamisele.

Otsides võimalusi hariduskulude edasiseks vähendamiseks, koostas Hünerson ministeeriumi ametnikega nõu pidamata koolireformi kava. Projekti lõplikuks viimistlemiseks palus ta abi tollaselt Viljandimaa koolinõunikult Märt Raualt.¹⁷⁰ Raud kirjutab: *See oli ju kogu senise koolisüsteemi lammutamine, milleks meie abi nõuti. /- - -/ Kavas tuli muutmisele kogu algkoolide süsteem. Maa-alkkooles lahutati esimene klass teistest ja rakendati tööle suvisel vaheajal, kuu aega pärast kevadist ja teine kuu enne sügisest koolitöö algust. Õpilaste arvu klassikomplektides tõsteti, nii et õpetaja võiks ka koondkomplektis töötada 50 õpilasega. Koondada üheks komplektiks lubati kuni 5 klassi. Seega pidid enamasti kõik senised kahekomplektilised koolid muutuma ühekomplektilisteks üheainsa õpetajaga. Reform oleks võinud vallandada sadu õpetajaid – kui palju, selle kohta puudusid veel andmed; see pidi selguma alles hiljem. Majanduslik efekt oles olnud suur – õpetajate palkade arvel oleks haridusministeeriumi eelarve vähenenud miljonite võrra.*¹⁷¹ Kuigi Raud asus Hünersoni kava suhtes eitavale seisukohale, ei loobunud minister sellest veel esialgu.

Suvekooli projekt ei olnud meelepärane õieti kellelegi, tekitades ärevust ja vastuseisu avalikkuses, eriti aga õpetajate hulgas. Kõneldes õpetajaskonna meelsusest mainib Mihkel Välbe Eesti Õpetajate Liidu asemikekogu koosolekul 13. aprillil 1930. aastal, et on tekkinud erakordne olukord, *mis eriti iseloomulik selle poolest, et praegused hariduse juhid koolielu korraldamisel kavakindlalt arvestamata jätavad õpetajate organisatsioonide arvamused ja seisukohad. Tahtmata võtab maad arvamus, nagu ei elaks õpetajad enam õiguslikus riigis. /- - -/ Ajakirjanduses ja seltskonnas levivad kuuldused algkooli ümberkorraldamisest, keskkoolide koondamisest ja seminaride sulgemisest. Tahetavat vallandada 600 – 700 õpetajat. E. Õ. Liidu juhatus saab alaliselt järelepärimisi neis asjus, aga ta ei saa midagi vastata, sest kõik need kavatsused valmivad kuski saladuskatte all.*¹⁷² Tekkinud olukorras otsustati kokku

¹⁶⁹ Elango, Õ. Hariduspoliitika ja õpetajaskond kodanlikus Eestis, lk 112.

¹⁷⁰ Raud, M. Eesti kool aegade voolus I, lk 181.

¹⁷¹ Samas, lk 182.

¹⁷² Eesti Õpetajate Liidu asemikkudekogu koosolek 13. IV. 30. a. Tallinnas. // Kasvatus, 1930, nr 4, lk 188 – 189.

kutsuda õpetajate erakorraline kongress.

27. - 28. detsembril 1930. aastal peetud X õpetajate üldkongress eristus teiste kongresside seas erakordse üksmeelsuse poolest. Algkoolireformi osas sõna võtnud 15 delegaadist ei pooldanud kavatsetavat reformi mitte ükski. Kongress asus seisukohale, et *suvekooli* teostamine asetaks maakoolid ja -õpetajad linnakoolidega võrreldes ebavõrdsesse olukorda, sellistele *hädakoolidele* hakataks eelistama linnade erakoole. Ka oleks uue algkoolikorralduse puhul saavutatav kokkuhoid vaid näiline, lisakulutusi tooks kaasa uute õppekavade ning raamatute koostamine.¹⁷³ Kongressi seisukohad võeti kokku resolutsioonis: *Kongress leiab, et uues Avalikkude algkoolide seaduse-eelnõus leiduvad mitmed muudatused /- - -/ takistavad tema elluviimisel ühtluskooli põhimõtte edukat teostamist ja ähvardavad halvavalt ning tagasikiskuvalt mõjuda meie rahva suurema ning kandvama osa – maarahva – kultuurilisse arenemisse.*¹⁷⁴ Kongress tegi Eesti Õpetajate Liidu juhatusele ülesandeks astuda kõiki võimalikke seaduslikke samme selleks, et ei pääseks maksvusele rahvale kahjulik koolikorraldus.¹⁷⁵ Õpetajaskonna elav vastupropaganda kindlustas *suvekooli* projekti läbikukkumise.

Algkooliseaduse täiendamisest oli tegelikult räägitud juba enne Hünersoni reformikava. 1927. aasta augustis peetud VIII õpetajate kongressil tõi Enn Murdmaa välja lüngad, mis olid ilmnenud 1920. aasta algkooliseaduse ellurakendamisel. Esiteks soovitas ta koolikohustuse vanusepiiri tõsta ühe aasta võrra, kuna maalapsed ei olevat seitsmeaastaselt veel kooliküpsed. Kooliskäimise paremaks tagamiseks tulnuks tõsta ka koolikohustuse mittetäitjate trahvinorme. Edasi juhtis Murdmaa tähelepanu vaimsete ja füüsiliste puuetega ning ulakatele lastele, kelle jaoks tulnuks avada erikoolid. Seni olid esimesed üldse vabastatud koolitööst, ulakad õpilased häirisid aga tööd normaalkoolides. Läbirääkimiste käigus esitati veel mitmeid parandusettepanekuid.¹⁷⁶ Kongressil viibinud haridusminister Jaan Lattik teatas, et ministeeriumis ollakse teadlik kehtiva algkooliseaduse puudustest ning lubas

¹⁷³ Õpetajate X üldkongress, lk 31 – 35.

¹⁷⁴ Samas, lk 83.

¹⁷⁵ Samas, lk 83 – 84.

¹⁷⁶ Horm, V. Eesti õpetajate organisatsioonid, lk 119.

*haridusministeeriumi nimel võtta asjalikke näpunäiteid arvesse.*¹⁷⁷ Lattiku ministriaeg sai aga peagi ümber ning esialgu jäi teostamata ka algkoolireform. Uuesti tõusis küsimus juba seoses Hünersoni reformikavaga, millest oli juttu eespool. Eesti Õpetajate Liidu jõuline väljaastumine ühtluskooli kaitseks aga mitte ainult ei nurjanud *suvekooli* projekti elluviimise, vaid aitas kaasa ka uue, õpetajaskonnale meelepärase algkooliseaduse vastuvõtmisele. Riigikogus 2. juunil 1931. aastal vastu võetud *Avalikkude algkoolide seadus*¹⁷⁸ säilitas üldiselt kehtiva korra. Olulisemate muudatustena oli koolikohustuse alampiiri tõstetud ühe aasta võrra, koolikohustuse alla kuulusid nüüd lapsed 8. - 16. eluaastani või algkooli lõpetamiseni. Puuetega lastele nägi seadus ette vastavate erikoolide avamise.

3.5. 1934. aasta koolireform

Kui *suvekooli* projekt puudutas algkooli, siis alates 1920. aastate keskpaigast oli tegelikult päevakorral olnud ka keskkooli reformimine. Keskkooli ümberkorraldamise vajaduse peamisteks põhjusteks olid nn haritlaste üleproduktatsioon ning keskkoolikursuse puudulikkus ülikooliks ettevalmistamisel. Haritlaste üleproduktsooni leevendamiseks teostati aastatel 1925 – 1934 koolivõrgu koondamine, mille tulemusena suleti 19 keskkooli.¹⁷⁹ Sisuliste ümberkorraldusteni esialgu veel ei jõutud.

Keskkooliküsimuste arutamiseks kutsus Eesti Õpetajate Liidu keskkoolitoimkond Tallinnas 3. – 5. aprillil 1929. aastal kokku I gümnaasiumiõpetajate kongressi. Nikolai Kann esitas kongressile enda koolisüsteemi ümberkorraldamise kava, mis sisuliselt tähendas lahti ütlemist ühtluskooli põhimõttest. Kava kohaselt tulnuks koolikorralduse algastmeks võtta nelja-aastase õppeajaga põhikool, milles oleks algõpetust saanud kõik lapsed. Põhikooli lõpetamise järel oleks toimunud aga hargnemine – õpinguid saanuks jätkata kas kaheaastases ülemalgkoolis või nelja-aastases keskkoolis. Ülemalgkooli lõpetajatele oli ette nähtud kaheaastane täienduskool, keskkoolilõpetajad oleks esamitega sisse astunud neljaklassilisse üldhariduslikku gümnaasiumisse või reaalkooli või jätkanud õpinguid nelja-aastastes kutsekoolides. Reaalkooli ja gümnaasiumi ülesanne oluaks õpilasi ette valmistada ülikooli

¹⁷⁷ Eesti Õpetajate VIII üldkongress, lk 357.

¹⁷⁸ Avalikkude algkoolide seadus. // Kasvatus, 1931, nr 9, lk 442 – 447.

¹⁷⁹ Elango, Õ. Hariduspoliitika ja õpetajaskond kodanlikus Eestis, lk 117 – 120.

astumiseks. Seega oleks kõrgkoolieelse hariduse kestvus pikenenud ühe aasta võrra, mis pidi lahendama ülikooli-astujate nõrga ettevalmistuse probleemi.¹⁸⁰ Vastukaaluks Nikolai Kannu kavale, asus kongressi enamus seisukohale, et keskkooli ümberkorraldamisel tuleks lähtuda endiselt kuueklassilisest kohustuslikust algkoolist. Samas nõustuti, et ülikooli viiv üldhariduslik gümnaasium peaks olema kuueaastase õppeajaga. Enam leidis poolehoidu Tartu koolinõuniku Juhan Langi kava, mille järgi kuueklassilisele algkoolile järgnenuks kolmeklassiline kõrgem algkool (reaalkool) või kuueaastane gümnaasium.¹⁸¹

Keskkoolireformi tegelikule ettevalmistamisele asus 1932. aasta novembris haridusministriks saanud Hugo Kukke. 24. märtsil 1933. aastal esitas ta valitsusele keskkooliseaduse muutmise eelnõu, mis põhines Juhan Langi eeltoodud kaval. Valitsusest saadeti eelnõu edasi seisukohavõtmiseks kohalikele koolivalitsusele. Kuivõrd Kukke projekt nägi ette osade seniste gümnaasiumide ümberkorraldamist kolmeaastasteks reaalkoolideks, mis ähvardas leivata jätta suure osa õpetajatest, ei leidnud kava koolivalitsuste poolehoidu. Koolivalitsuste vastuseisu, peatselt järgneva valitsuskriisi ja ministri vahetuse (18. mail 1933 sai haridusministriks Konstantin Konik) tõttu jäi keskkoolireform esialgu teostamata.¹⁸²

Suuremad ümberkorraldused Eesti koolisüsteemis said alguse Nikolai Kannu nimetamisega Konstantin Pätsi valitsuse haridusministriks oktoobris 1933. aastal. Vastloodud Eesti Keskkooliõpetajate Kogu toetusel asus Kann ette valmistama reformi, mille kohaselt viieaastase õppeajaga keskkool hakanuks põhinema neljaklassilisel algkoolil. Keskkooli lõpetanu oleks saanud õpinguid jätkata kolmeklassilistes gümnaasiumides, mille eesmärk oli eelkõige ülikooliks ettevalmistamine. Paralleelselt keskkooli I ja II klassiga oleks püsima jäänud ka algkooli V ja VI klassid.¹⁸³

Sellise reformi teostamine oleks tähendanud ühtluskooli põhimõttest loobumist, kuivõrd kuueklassilisest algkoolist oleks kujunenud tupikharu. Teoreetiline võimalus algkooli VI

¹⁸⁰ Gümnaasiumiõpetajate I kongress 3., 4. ja 5. aprillil 1929. a. Tallinnas. Tallinn: Eesti Õpetajate Liit, 1929, lk 56 – 57.

¹⁸¹ Samas, lk 14 – 28.

¹⁸² Elango, Õ. Hariduspoliitika ja õpetajaskond kodanlikus Eestis, lk 124 – 126; Raud, M. Eesti kool aegade voolus I, lk 214.

¹⁸³ Elango, Õ., Ruusmann, A., Siilivask, K. Eesti maast ja rahvast, lk 427.

klassi järel keskkooli III klassi astuda nõudnuks tegelikkuses erinevate õppekavade tõttu põhjalikke iseseisvaid lisaõpinguid. Eesti Õpetajate Liidu enamus asus reformi suhtes kindlalt eitavale seisukohale. Küsimuse selgitamiseks saatis liidu juhatus 24. aprillil 1934. aastal delegatsiooni (Aleksander Veiderma, Enn Murdmaa, Jakob Kents) riigivanem Pätsi juurde, kellele rõhutati kavandatava reformi kahjulikkust haridusele ning anti üle vastav märgukiri. Vaatamata delegatsiooni vastupidistele väidetele, põhjendas Päts ümberkorralduste vajadust eelkõige majanduslike kaalutlustega.¹⁸⁴ Eesti Õpetajate Liidu juhatuse koosolekul 6. mail 1934 otsustati riigivanemale saata uus märgukiri (vt Lisa 3), kus rõhutati, et senise koolisüsteemi reformimine ei tohiks toimuda kiirustades. Küsimuse arutellu soovitati kaasata kooli- ja seltskonnategelasi, omavalitsusi ning Tartu ülikooli esindajaid.

Vaatamata õpetajaskonna enamuse vastuseisule kuulutati koolireform välja 25. mail 1934. aastal. Riigivanema dekreediga alandati koolikohustuse ülempiiri seniselt 16 eluaastalt 14ni ning kuulutati, et keskkooli esimesse klassi võib sisse astuda pärast algkooli neljanda klassi lõpetamist ning keskkoolikursus kestab viis aastat. 29. mail antud dekreediga seadustati kolmeklassilised gümnaasiumid, kus said õppima asuda keskkoolikursuse lõpetanud.¹⁸⁵ Eesti Õpetajate Liit reageeris koolisunduse alandamisele järjekordse märgukirjaga riigivanemale (vt Lisa 4). Muutunud poliitilistes oludes ei olnud aga õpetajaskonna häälel enam endist kaalu.

1934. aasta koolireformi võib pidada Eesti Õpetajate Liidu ja laiemalt kogu iseseisvusaegse hariduselu suurimaks tagasilöögiks. Lähtudes eelkõige konservatiivsemate keskkooliõpetajate ringkonnast, kellele reform töötas mõningast palgatõusu, olid 1934. aasta ümberkorralduste tagajärjed üldiselt negatiivsed. Tunduvalt kitsenesid algkoolilõpetajate edasiõppimise võimalused. Koolikohustuse alandamise tõttu suurenes laste arv, kes lahkusid koolist algkoolikursust lõpetamata.¹⁸⁶ Reformi vastu olid algusest peale olnud ka lapsevanemad. Kui selgus, et ekslikuks osutusid ka väited ümberkorralduste tulemusena vähenevate hariduskulude kohta, kaotas haridusminister Kann valitsuse usalduse. Märt Raua sõnul kujunes 1934. aasta reform Nikolai Kannu suurimaks fiaskoks: *Ta vastu tekkis tugev opositsioon eesotsas E. Õ. Liiduga. /- - / Maainimestele ei meeldinud mõte, et nad peavad*

¹⁸⁴ Keskkooli reform. // Kasvatus, 1934, nr 4, lk 198.

¹⁸⁵ Elango, Õ. Hariduspoliitika ja õpetajaskond kodanlikus Eestis, lk 183.

¹⁸⁶ Käis, J. Kooli-raamat. Koostanud Ferdinand Eisen. Eesti Mõttelugu 10. Tartu: Ilmamaa, 1996; 2004, lk 292.

oma lapsed saatma linnadesse keskkooli kaks aastat nooremalt kui seni, kusjuures laste koolitamine läheb kallimaks. Rahul ei oldud ka sellega, et ministri kava kohaselt maal asuvad keskkoolid pidid minema sulgemisele. /- - / Järjest läksid tugevamaks nõudmised, et äsja kehtima hakanud reform kiiresti parandataks, nii et maainimeste hariduslikud huvid selle all ei kannataks. See ei jäänud valitsusele teadmata. N. Kannu pea kohale kogunesid kõuepilved.¹⁸⁷ 1936. aastal tagandati ta ministritoolilt ning oli sunnitud jääma pensionile, kuna teda ei kinnitatud ka endisele kohale Tallinna Linna 1. Poeglaste Keskkooli direktorina.¹⁸⁸

Reformile järgnenud üleminekuperioodil lubati ajutiselt tegutseda ka kolmeklassistel keskkoolidel, mis olid ette nähtud kuueklassilise algkooli lõpetajaile. Hiljem pidi kõnesolevad koolid kaotatama. Lastevanemate survele oli aga Nikolai Kannu järel haridusministriks saanud Aleksander Jaakson 1937. aastal sunnitud kolmeklassilised keskkoolid (reaalkoolid) alaliseks muutma. Algkooli neljandale klassile järgnev viieklassiline keskkool nimetati progümnaasiumiks. Mõlema keskkoolitüübi lõpetajad võisid võrdsetel alustel astuda kolmeklassilisse gümnaasiumisse.¹⁸⁹ Jaaksoni ministriks saamisega normaliseerusid mõnevõrra ka ministeeriumi ja Eesti Õpetajate Liidu vahelised suhted. Liidu 1937./1938. aasta tegevusaruandes märgitakse: *Eesti Õpetajate Liidu 1937./38. tegevusaastat võib pidada mitmeti murranguliseks mitte üksi Liidu elus, vaid ka meie koolikorralduses üldse. Täielikule 6-kl algkoolile põhjeneva 3.-kl keskkooli legaliseerimisega, 3- ja 5-kl. keskkoolide õppekavade ühtlustamisega ja seminaride uuestiamisega on meie koolikorraldus muutunud jälle elulähedasemaks ja paindavamaks. Terve rida eluvõõraid korraldusi on asendatud uutega. On jätkunud kriisiaja pärandi likvideerimine. Ametlike ringkondade poolt on EÕLiidu tegevusele suhtutud heatahtlikult.¹⁹⁰*

¹⁸⁷ Raud, M. Eesti kool aegade voolus II, lk 11.

¹⁸⁸ Samas, lk 14.

¹⁸⁹ Elango, Õ., Ruusmann, A., Siilivask, K. Eesti maast ja rahvast, lk 427.

¹⁹⁰ Aruanne Eesti Õpetajate Liidu tegevusest 1937./38. a. Tallinn: Eesti Õpetajate Liit, 1939, lk 5.

4. Eesti Õpetajate Liit ja kooliuuendus

Kooliseaduste väljatöötamise kõrval tuli asuda ka õpetuse sisulisele ümberkorraldamisele. Siingi said teedrajavaks 1917. aastal toimunud õpetajate kongressid. I kongressil (7. – 9. aprill 1917) esines Peeter Põld programmilise kõnega *Meie hariduslised paleused ja nende teostamine*, kus esitas oma nägemuse tulevases eesti koolist: *Selle kooli keskkohal peab seisma meie kodumaa loodus ja elu, meie rahva elu ja töö olevikus, minevikus kui ka tulevikus, peab seisma inimene kõigi oma püüetega, paleustega ja võitlustega. Ei tohi siin ainuüksi teadmisele, teadusele maad anda.*¹⁹¹ Senise peamiselt mehaanilisel õppimisel ja õpetamisel põhineva nn sõnakooli asemele pidi astuma uus, lapsekeskne kool *kus lapse arenemine mitte nii palju kooliõpetaja käsul, tõukel, kui tema sisemise tarviduse sunnil edasi läheb.*¹⁹² Põllu seisukohtades leidsid juba väljendust ka hilisema kooliuuenduse keskseteks märksõnadeks saanud töökooli ja üldõpetuse põhimõtted.

4.1. Õppekavad ja metoodilised uuendused

I õpetajate kongressil seatud põhimõtteid järgides asusid kohalikud õpetajate organisatsioonid mitmel pool õppekavade koostamisele. Kõige tulemuslikumalt tegutses selles sihis Tallinna Õpetajate Selts, kus 23. aprillil moodustati õppekavade koostamise komisjon, kes lühikese ajaga töötas välja ja avaldas trükis *Eesti algkoolide Õppekavad*.¹⁹³ Enn Murdmaa sõnul olid 1917. aasta kavad mõeldud esialgsetena, kuid avaldati trükis eelkõige seetõttu, et õpetajaskond nende kohta arvamust avaldaks.¹⁹⁴ Õppetöö uute kavade alusel toimus paiguti 1917. aasta sügisest kuni Saksa okupatsioonini.

Et 1920. aastal kehtestatud algkooliseadus määras ära vaid algkoolis õpetatavad ained, toimus õpetus esialgu ajutiste õppekavade alusel. Organiseeritud õpetajaskond arutas algkooli õppekavasid esmakordselt IV õpetajate kongressil 16. – 19. juunil 1920. aastal, kus vastavasisulise ettekandega esines Tallinna koolinõunik Kristjan Prüller. Viimane rõhutas

¹⁹¹ Põld, P. Meie hariduslised paleused ja nende teostamine. // Kasvatus ja Haridus, 1917, nr 3/4 lk 69.

¹⁹² Samas, lk 70.

¹⁹³ Eesti algkoolide Õppekavad. Tallinn: Eestimaa Kooliõpetajate Vastast. abiandm. Selts, 1917.

¹⁹⁴ Murdmaa, E. Mälestusi ja mõtteid, lk 22.

algkooli ülesandena elurõõmsate ja teovõimeliste inimeste kasvatamist, mille puhul lähtuda eelkõige lapse arengu seisukohast. Kogu õpetuse aluseks pidi saama kodulugu, kus omadataks algteadmised teistes õppeainetes. Prüller tõstis esile ka käsitöö ja laulmise olulisust algkoolis.¹⁹⁵ Edasi võeti algkooli sektiioonis vastu rida resolutsioone üksikute õppeainete kohta.¹⁹⁶

Haridusministeeriumis jõuti uute õppekavade kinnitamiseni 30. mail 1921. aastal Heinrich Baueri ministriks oleku ajal, kuid põhiliselt oli nende koostamist korraldanud lühiajaliselt II riigikoolinõunikuna töötanud Johannes Käis. Üldises seletuskirjas rõhutati, et ühtegi õppeainet ei tohiks käsitleda täiesti iseseisvana ning teistest eraldatuna, vaid võimalikult omavahel seotuna. Igale õppeaastale oli määratud üks peateema, alustades lapse lähema ümbrusega esimeses klassis ning lõpetades lühikese ülevaatega kogu maailmast ning praktilise ilmavaate kujundamisega viiendas ja kuuendas klassis. Lõpuks toonitati, et kogu õpetus tuleks korraldada töökooli põhimõttel.¹⁹⁷ Uudisena oli 1921. aasta õppekava varustatud seletuskirjadega iga õppeaine kohta, mis andsid juhatusi konkreetse aine õpetamiseks.

Õpetajaskond arutas uusi õppekavasid esmakordselt õpetajate V kongressil 16. - 18. juunil 1921. aastal. Üldiselt tunnistati kavad vastuvõetavaks, soovitades vaid väiksemaid parandusi.¹⁹⁸ Kongressi positiivne reaktsioon osutus aga ennatlikuks. Kui uued õppekavad 1921. aasta sügisest kasutusele võeti, ilmnis nende praktilisel rakendamisel õige pea rida puudusi. 1923. aasta VI kongressist oli õppekavade muutmine pidevalt päevakorral.¹⁹⁹ 1925. aasta VII kongressil võttis õppekavade puudused alaliitudelt ja koolidelt Eesti Õpetajate Liidule saadetud enam kui 600 arvamuse põhjal kokku Konstantin Treffner. Esiteks heideti kavadele ette, et neis ei väljenduvat küllalt selgelt algkooli eesmärk. Treffneri sõnul tulnuks algkooli sihi äramääramisel selgemalt lähtuda põhimõttest, et algkool on tervik omaette, mitte ettevalmistusaste kesk- või kutsekoolile. Teiseks heideti kavadele ette liigset materjaliga ülekoormatust, mille rahuldav omandamine ei olewat õpilastele jõukohane. Edasi sooviti, et

¹⁹⁵ Eesti õpetajate IV üleriikline kongress, lk 351.

¹⁹⁶ Samas, lk 361 – 363.

¹⁹⁷ Algkooli õppe- ja tunnikavad. Tallinn: Haridusministeerium, 1921, lk 3 – 4.

¹⁹⁸ Eesti Õpetajate V üleriikline kongress, lk 206 – 207.

¹⁹⁹ VI. Üleriikline Õpetajate Kongress 16, 17 ja 18 augustil 1923. aastal. // Kasvatus, 1923, nr 9, lk 268 – 269.

õpetajatele jäetaks aine käsitlemisel suuremad vabadused kui seni.²⁰⁰ Ülaltoodud seisukohad võeti kokku resolutsioonides, mis nõudsid haridusministeeriumilt seniste õppekavade alusel uute väljatöötamist hiljemalt 1926. aasta sügiseks.²⁰¹ Tähelepanuväärne oli Kristjan Prülleri seisukoht, et 1921. aasta õppekavade kitsaskohad põhjustas suuresti ka asjaolu, et need seati kokku paljude erinevate inimeste poolt. Uute kavade väljatöötamine pidi tema meelest *sündima ühe isiku kaudu, kes ühtlustaks kõik need kavad ja vajutaks neile ühise pitseri*.²⁰²

Uute kavade kinnitamiseni jõudis haridusministeerium alles 26. juulil 1928. aastal, kui ministriks oli Alfred Mõttus. Kuigi hiljem on 1928. aasta õppekavade koostamine pea täielikult omistatud Johannes Käisile, tegi tegelikkuses suure töö ära Eesti Õpetajate Liit. Nagu mainitud, oli õppekavade täiustamine kõne all õpetajate VI ja VII kongressil, aga ka arvukatel aineõpetajate kongressidel ning Eesti Õpetajate Liidu vastavates toimkondades. Liidu 1927./1928. aasta tegevusaruandes mainitakse: *Algkoolide õppekavade väljatöötamisel oldi haridusministeeriumile ja tema esindajaile pidevalt abiks. Mitme aine õppekorralduse toimkonna poolt väljatöötatud kavad võeti kavade lõplikul koostamisel aluseks*.²⁰³ Nendele eeltöödele tuginedes andis Johannes Käis kavadele lõpliku kuju ning varustas nad seletuskirjadega. Riigi koolivalitsus avaldas Eesti Õpetajate Liidule ja Johannes Käisile tehtud töö eest tänu.²⁰⁴

1928. aasta õppekavasid²⁰⁵ võib 1920. aasta algkooliseaduse kõrval pidada teiseks olulisemaks versta-postiks Eesti kooli kaasajastamisel. Kui seni kehtinud kavadele heideti ette puudusi algkooli sihi selgitamisel, määras 1928. aasta kava selle selgesõnaliselt: *Algkooli esimene tähtsam ülesanne on kasvatus. Kogu õpetus algkoolis peab võtma oma sihiks laste kehalise ning vaimlise arendamise ja kõlbla täiendamise, luues sellega aluse selge ilmavaate, kindla ning hea iseloomu ja teovõimsa isiksuse kujunemisele*.²⁰⁶ Lisaks lapse individuaalsete

²⁰⁰ Eesti õpetajate VII üldkongress, lk 47 – 51.

²⁰¹ Samas, lk 97.

²⁰² Eesti õpetajate VII üldkongress, lk 53.

²⁰³ Eesti Õpetajate Liidu asemikkudekogu koosolek. // Kasvatus, 1928, nr 9, lk 471.

²⁰⁴ Horm, V. Eesti õpetajate organisatsioonid, lk 110.

²⁰⁵ Algkooli õppekavad. Tallinn: Haridusministeerium, 1928.

²⁰⁶ Samas, lk 1.

omaduste arendamisele pidi aga kool kasvatama ka ühiskonnaliikmeid ja riigikodanikke. Õpetamisel tuli lähtuda eelkõige lapse huvidest ja arenguastmest ning lisaks teadmistele pidi kool pakkuma ka elamusi. 1928. aasta õppekavad nägid algkoolis ühtset tervikut, mitte enam niivõrd eraldiseisvate õppeainete kogu. Esile oli toodud kontsentratsiooni põhimõte, iga õppeaine puhul olid märgitud temaga suguluses olevad ained ning võimalused nende omavaheliseks sidumiseks. Eriti alamates klassides soovitati töökorraldust üldõpetusena või vähemalt ühe õpetaja juhatusel.²⁰⁷ Selliselt nõudsid kavad senisest suuremat pingutust ka õpetajalt.

Kui seni olid töökool ja üldõpetus olnud vaid märksõnad, millest kõneldi õpetajate kongressidel ja ajakirjanduses, siis 1928. aasta õppekava oli siin sammuks edasi: üldõpetus oli esile tõstetud vähemalt soovituslikuna. Järgnevalt peatuksin lühidalt eesti kooliuuenduse põhimõistetest ja sisul, millele oli alus pandud 1920. aastate kooliseaduste ja õppekavadega.

Kui seni oli kooli keskpunktiks olnud õpetaja, siis nüüd pöörati pilgud õpilasele. Kogu õpetus tuli ümber korraldada lähtuvalt lapse arengutasemest ja huvidest. 1928. aasta õppekavade juures rõhutatakse, et ühegi õppeaine eesmärk algkoolis ei tohiks olla aine teaduslik-süsteemiline käsitlus, *selle asemel tuleb hoolitseda, et uutele mõistetele antaks selge sisu ja et nad oleksid mitmekülgsest seotud üheks tervikuks lapse vaimuvaraga.*²⁰⁸ Et algkoolilapsed ei tundvat huvi veel mitte niivõrd üksikute õppeainete, kui kogu neid ümbritseva maailma vastu üldiselt, soovitati koolitööd korraldada üldõpetuse põhimõttel. Üldõpetuse puhul võetakse õppetöö aluseks last huvitavad nähtused teda ümbritsevast elust, mille uurimise ja väljendamise läbi ühendatakse kõik õppeained lahutamatuks tervikuks.²⁰⁹ Selliseks õppeaineid ühendavaks distsipliiniks algkooli alamal astmel sai kodulugu, mis pidi panema aluse edaspidisele loodusloo, ajaloo ja maateaduse õpetamisele.

Vastandina endisaegsele sõnakoolile seati ideaaliks töökooli põhimõte, kus teadmiste omandamine oli seotud õpilaste iseseisva aktiivse tööga. Vaimse tööga pidi võimaluse korral liituma ka käeline tegevus. Võru Õpetajate Seminari avamisel kõneles Johannes Käis: *Mis on*

²⁰⁷ Samas, lk 1 – 2.

²⁰⁸ Algkooli õppekavad, lk 1.

²⁰⁹ Parinbak, J., Brandt, M., Brandt, Th. Üldõpetus Rakvere õpetajateseminari harjutuskoolis. Tallinn: Eesti Õpetajate Liit, 1928, lk 21 – 22.

siis õieti töö koolis ja töökool ise? /- -/ Tööks koolis arvame meie igasugust tegevust, mis paneb liikuma ja sellega arendab lapse käsi, jalgu, keelt ja meelt, näiteks kirjutamine, joonistamine, lugemine, jutustamine, ekskursioonid metsa, aasale, lillede istutamine aias, papilõikamine, puusaagimine, mõtlemine jm. Töökooliks aga nimetame kooli, kus kõik need tegemised on juhitud laste keha arendamiseks, meelte teritamiseks, laste vaimliste võimete ja loovate jõudude arenduseks ja kasvatamiseks.²¹⁰

Vajadus õpilasi iseseisvalt tööle panna muutus eriti aktuaalseks seoses 1930. aastate alguses toimunud klassikomplektide ja õpetajate koondamistega. Kui ideaaljuhul pidanuks üks õpetaja korraga tegelema vaid ühe klassi lastega, tuli tegelikult enamikes koolides, eriti maal, töötada liitklassidega. Samas andis töö liitklassis võimaluse vastavalt töökooli põhimõtetele suuremal määral rakendada õpilaste iseseisvat tegevust. Seetõttu sai 1930. aastate kooliuuenduse juhtmõtteks nn individuaalne tööviis.²¹¹ Kuivõrd algselt Johannes Käisi poolt tutvustatud ja soovitatud individuaalse tööviisi rakendusvõimalused olid väga laialdased,²¹² leidis uus metoodika kõige ulatuslikumalt kasutamist töövihikute näol. Viimased lihtsustasid tunduvalt tööd liitklassides; samal ajal kui õpetaja tegeles ühe klassi õpilastega, said teised iseseisvalt töötada töövihikutega.

4.2. Uuenduste levitamine ja selgitamine

Kooliseaduste ja õppekavade läbi oli loodud seaduslik alus Eesti kooli kaasajastamisele. Et reformid ei jääks vaid paberile, tegeles Eesti Õpetajate Liit intensiivselt uuenduste levitamise ja selgitamisega nii õpetajaskonna kui ka lapsevanemate hulgas. Esmaseks keskuseks selles töös oli liidu häälekandja, mis deklareeris juba oma avaloos 1919. aasta augustis: *Vana kool peab maha kistama kõigi oma keskaja traditsioonidega. Uue koolikorralduse nurgakivid – ühtluskool ja töökool – peavad õieti paigutatama, et uus hoone kaljule asuks.*²¹³ Ühtluskooli kohta ilmus 1919. - 1920. aastal Enn Murdmaalt mitut *Kasvatuse* numbrit läbiv artikkel, kus

²¹⁰ Käis, J. Kooli-raamat, lk 18.

²¹¹ Horm, V. Johannes Käis – algõpetuse metoodika uuendaja 1920. – 1930. aastatel. // Koolile pühendatud elu. Johannes Käis 1885 – 1950. Tallinn: Valgus, 1985, lk 53 – 56.

²¹² Käis, J. Individuaalne tööviis. // Kooliuuenduse päevaküsimusi. Toimetanud Ernst Martinson. Tallinn: Eesti Õpetajate Liit, 1930, lk 81 – 158.

²¹³ Riik on loodud – loogem kodanikka. // Kasvatus, 1919, nr 1, lk 2.

ta andis ülevaate teiste maade (eriti Saksamaa ja Ameerika) kogemustest ühtluskooli kehtestamisel ning arvustas Asutava Kogu tegevust algkooliseaduse arutamisel. Olles ise ideaalis kaheksa-aastase alghariduse pooldaja, põhjendas Murdmaa Asutava Kogu poolt planeeritava kuueaastase algkooli nõrki külgi (haridus jäävat poolikuks), pakkudes kompromissina välja algkoolikursuse kestvuseks seitse aastat.²¹⁴ 1924. aastal tehtud kokkuvõtte kohaselt moodustasid kirjutised ühtluskooli kohta 17% *Kasvatuse* esimese aastakäigu sisust, olles seega enimkäsitletud teema.²¹⁵ Küsimuse lahenedes alg- ja keskkooliseaduste vastuvõtmisega, langes ka ühtluskooli käsitlevate artiklite arv. Edaspidi tõusid tähelepanu keskpunkti juba üldpedagoogilised küsimused, kaasaarvatud töökool, võttes enda alla 14,5% ajakirja sisust aastatel 1919 – 1924.²¹⁶ Et töökool oli kõneks ka õpetajate kongressidel, mille materjalid samuti *Kasvatuses* avaldati, oli selle teema tegelik osakaal ajakirjas mõnevõrra suurem.

Et *Kasvatuse* levik osutus esialgu loodetust väiksemaks, korraldas Eesti Õpetajate Liit 1922. aasta 28. juulist 5. augustini 245 õpetaja osavõtul Tallinnas kasvatusteadusliku nädala teemal *Töökooli teooria ja praktika*, kus esinesid vastava ala asjatundjad Leipzigit ja Berliinist. Kuna ettakanded toimusid saksa keeles, jäi kuulajatele paljugi arusaamatuks. Seetõttu avaldas Enn Murdmaa hiljem lektoritelt saadud materjalide põhjal *Kasvatuses* nädalast kokkuvõtliku ülevaate.²¹⁷ Murdmaa pidas nädalat kordaläinuks selles mõttes, et eesti õpetajaskond sai põhjaliku ülevaate töökooli põhimõtetest ja näpunäiteid nende tegelikuks ellurakendamiseks. Samas oli ta sunnitud tõdema, et saksa töökooli siin otseselt kopeerida ei saa, selleks on koolitöö tingimused Eestis ja Saksamaal liialt erinevad. See andis tõuke otsimaks töökooli ideedele kohalikele oludele vastavat sisu ja metoodikat.²¹⁸ Samas avaldati *Kasvatuses* tähtsama välismaise töökooli-alase kirjanduse nimekiri ning tehti ettepanekuid raamatupoodidele vastava kirjanduse muretsemiseks.²¹⁹ Soovitava pedagoogilise kirjanduse

²¹⁴ Martinson, E. Ühtluskool. // *Kasvatus*, 1919, nr 4, lk 97 – 100; nr 5, nr 5, lk 132 – 136; nr 6, lk 164 – 166; 1920, nr 1, lk 4 – 7; nr 4, lk 99 – 103; nr 5, lk 131 – 135; nr 6, lk 166 – 170.

²¹⁵ Tamm, J. *Kasvatuse* sisu viie ilmumisaasta kestel. // *Kasvatus*, 1924, nr 8, lk 235.

²¹⁶ Samas, lk 235.

²¹⁷ Murdmaa, E. Esimene Eesti kasvatusteadusline nädal. // *Kasvatus*, 1922, nr 17, lk 273 – 277; nr 18, lk 289 – 294; nr 19, lk 305 – 309; nr 20, lk 321 – 324; nr 21, lk 337 – 340; nr 22, lk 353 – 356; 1923, nr 1, lk 1 – 5.

²¹⁸ Murdmaa, E. Esimene Eesti kasvatusteaduslik nädal. // *Kasvatus*, 1923, nr 1, lk 5.

²¹⁹ Töökooli kirjandus. // *Kasvatus*, 1922, nr 17, lk 287 – 288.

nimekirjade koostamisega tegeles hiljem ka Eesti Õpetajate Liidu pedagoogiline toimkond.²²⁰

Teine kasvatusteaduslik nädal toimuski Enn Murdmaa eestvõttel ja enam kui 300 osavõtjaga 17. – 27. augustini 1925. aastal Tallinnas juba kodumaiste lektoritega. Nädalaga olid ühenduses ka eesti keele ja koduloo kursused, mille korraldamise haridusministeerium oli teinud ülesandeks samuti Enn Murdmaale. *Kahe ürituse kokkuliitmine võimaldas suuresti tõsta nende sisulist väärtust. Nende ülesanne oli selgitada õpetajaile, kuidas oleks võimalik teostada töökooli põhimõtteid algkooli tähtsamate õppeainete, peamiselt eesti keele, õpetamisel. Seega olid need kursused ja nädal põhjapaneva tähtsusega meie progressiivse kooli loomisel*,²²¹ kirjutab Enn Murdmaa. Lektorite ja näitetundide pidajatena astusid üles tunnustatud pedagoogid ja teadlased: eesti keele alal Johannes Voldermar Veski, Rudolf Reiman, Johannes Semper, Enn Murdmaa, üldõpetuse ja koduloo alal Johannes Käis, ajaloo alal Mihkel Välbe ning maateaduse alal Jakob Kents. Nädala jooksul korraldati ka õppekäike Tallinna muuseumidesse ning lähemasse ümbrusesse.²²² Valter Hormi sõnul äratas 1925. aasta kasvatusteaduslik nädal *suurt huvi Eesti õpetajaskonnas ja avas uusi tähiseid algõpetuse metoodika alal*.²²³

1926. aastast alates hakkas Eesti Õpetajate Liit pedagoogilisi nädalaid korraldama ka maakonnalinnades. Selles osas tegutseti koostöös maakonnaliitude ja kohalike õpetajate ühingutega. Aastatel 1926 – 1938 toimusid kohalikud pedagoogilised nädalad: Kuressaares (1926, 1929, 1933, 1938), Võrus (1926, 1931, 1935), Pärnus (1927, 1929, 1931), Haapsalus (1927, 1931), Rakveres (1927, 1931, 1935), Paides (1928), Valgas (1928, 1933), Narvas (1929, 1935), Viljandis (1930), Otepääl (1930), Tallinnas (1931, 1934, 1937) ja Tartus (1932, 1936).²²⁴ Nädalatel käsitleti tavaliselt aktuaalsemaid küsimusi koolitöös, ettekannete ja rohket näitetundidega esinesid juhtivad pedagoogid.²²⁵

²²⁰ E. Õ. Liidu pedagoogiline toimkond. // Kasvatus, 1926, nr 1, lk 28.

²²¹ Murdmaa, E. Mälestusi ja mõtteid, lk 211.

²²² Samas, lk 207 – 209.

²²³ Horm, V. Eesti õpetajate organisatsioonid, lk 121.

²²⁴ Kelder, H. Eesti Õpetajate Liit demokraatliku kooli ja õpetajaskonna huvide kaitsel, lk 45.

²²⁵ Käis, J. E. Õ. Liidu tegevus õpetajate edasiharimistöö ja kooliuuenduse alal. // Kasvatus, 1937, nr 4/5, lk 203.

Uuendusideede levikule mõjus liikumapanevalt Eesti Õpetajate Liidu poolt 12. – 26. augustini 1930. aastal Tallinnas korraldatud kasvatusteaduslik nädal ning sellega üheaegne kooliuuendusnäitus. Nädalaga tähistati kümne aasta möödumist *Avalikkude algkoolide seaduse* vastuvõtmisest ning sooviti anda ülevaade eesti kooli senistest saavutustest. Näituse korraldamiseks moodustas Eesti Õpetajate Liidu juhatus komitee, kuhu kuulusid liidu juhatuse liikmed Aleksei Janson, Julius Elango ning Jaan Rummo, koolijuhatajad Aleksandrine Pedusaar ja Adele Oengo-Johanson²²⁶ ning Tallinna linna kesk- ja kutsekoolide nõunik Julius Grüntal. Komitee asus tööle varakult ja põhjalikult, kaasates peamiselt Tallinnas ja selle ümbruses tegutsevaid uuendusmeelseid algkoole. Näituse ettevalmistamise algusest peale oli tuntav teatud opositsioon keskkooliõpetajate ja Tartu koolitegelaste poolt, kes jäidki lõpuks ürituse korraldamisest kõrvale.²²⁷

12. augustil 1930. aastal pidulikult avatud ekspositsioon võttis enda alla 17 klassiruumi ja kaks koridori Tallinna Linna Tütarlaste Kommertsgümnaasiumi kahel korrusel. See oli kokku pandud peamiselt Tallinna algkoolide poolt, sisaldades väljapanekuid peamiselt üldõpetuse alalt. Kahe toa sisustamise eest oli hoolitsenud Võru Õpetajate Seminar, mis tolleks hetkeks oli tegelikult juba sulgemisele määratud ja näitusel *laulis oma ilusat luigelaulu*.²²⁸ Kaks tuba olid täidetud erineva materjaliga Lätist, ühes toas eksponeeriti vene laste raamatukogulugemistuba Moskvast. Kogu väljapanekust oli suur osa koostatud õpilaste poolt.²²⁹ Ühtekokku külastas ekspositsioone ligi 4000 õpetajat ja huvilist,²³⁰ külastajate suhtumisest näitusesse antakse ülevaade *Kasvatuses: Publik suhtus näitusse ootamata heatahtlikult. Üldõpetuse tubades oli alati inimesi. Neid kogunes sinna ka siis, kui juhuliselt avati mõni uks hommikul enne töö algust või õhtul hilja. Oli neid, kes leppisid pealiskaudse läbijalutamisega, või ainult seinatabelite vaatamisega; oli ka põhjalikult töötajaid, kes tulid päev-päeva kõrval ja lahkusid märkmeraamat tihedasti täis kirjutatud. Oli neid, kes seesmise võidurõõmuga leidsid vigu õpilaste ja õpetajate töis. Oli heatahtlikult arvustajaid ja arutlejaid. Kaunis suur*

²²⁶ Adele Oengo-Johanson (Juhandi) (1896 – 1963) oli Tallinna 12. algkooli juhataja ja õpetajana üks kooliuuenduse juhttegelasi. Tema eestvedamisel töötas 12. algkooli juures üldõpetuse õpetajate rühm.

²²⁷ Kasvatusteaduslik nädal ja kooliuuenduse näitus Tallinnas, 12. – 26. aug. 1930. // *Kasvatus*, 1930, nr 10, lk 460.

²²⁸ Samas.

²²⁹ Horm, V. Eesti õpetajate organisatsioonid, lk 158.

²³⁰ Kelder, H. Eesti Õpetajate Liit demokraatliku kooli ja õpetajaskonna huvide kaitsel, lk 45.

*osa tuli otsiva ilmega – mida siit endale kaasa viia.*²³¹

Kasvatusteadusliku nädala, mille töö jagunes üldloenguteks ja töörühmadeks, kesksedeks teemadeks olid üldõpetuse teooria ja praktika ning individuaalne tööviis. Kodumaistest lektoritest esinesid loengutega Johannes Käis, Jüri Parijõgi, Johann Georg Estam,²³² Julius Grüntal ning Adele Oengo-Juhandi. Eriti silmapaistev ja esinduslik oli välislektorite nimekiri: nii esinesid loengutega A. J. Lynch Inglismaalt, Rudolf Smola Austriast, Otto Tacke ja Wilhelm Kircher Saksamaalt, Akseli Salokannel Soomest ning L. Taivans ja J. Rabinovič Lätist.²³³ Et nädal äratas oodatust hoopis suuremat huvi, tuli loengud kommertsgümnaasiumi aulast üle viia Tallinna suurima kino, *Grand Marina*, saali. Loengute kuulajaks registreeris end ühtekokku 3015 inimest, kellest 2121 olid õpetajad.²³⁴ Töörühmad, kuhu osavõtjaid algselt oodati keskmiselt 20 – 30, kujunesid tegelikkuses hoopis suuremateks. Populaarsemad olid üldõpetuse, testide ja ekskursioonide rühmad, kus tihti tuli töötada 100 – 500 osavõtjaga. Üldõpetuse töörühmas korraldati ka näitetunde, mis samuti tõmbasid iga kord ligi saalitäie publikut. Loengutel peetud ettekannetest ilmus Enn Murdmaa toimetamisel kogumik *Kooliuuenduse päevaküsimusi*.²³⁵ Hiljem leidis nädal positiivset vastukaja ka mitmes välismaises (Saksa, Soome ja Inglise) ajakirjas, kus öeldi *eesti õpetajaskonnale palju meelitusi*.²³⁶ 1930. aasta kooliuuendusnäitus ja kasvatusteaduslik nädal andsid tõuke uuenduste senisest laialdasemaks levikuks Eesti koolides, samuti Eesti Õpetajate Liidu kavakindlamale tööle kooliuuenduse keskusena.²³⁷

Kooli sisulisele uuendamisele aitas kaasa ka Eesti Õpetajate Liidu kirjastustegevus. Sarjas *Eesti Õpetajate Liidu pedagoogilised ja metoodilised raamatud* ilmus aastatel 1920 – 1939 kokku 28 väljaannet, millest paljud kuuluvad eesti tollase pedagoogikakirjanduse paremikku.

²³¹ Kasvatusteaduslik nädal ja kooliuuenduse näitus Tallinnas, lk 464.

²³² Johann Georg Estam (1891 – 1955) oli aastatel 1922 – 1932 Pärnu linna koolinõunik ja 1932 – 1929 Tartu Ülikooli inglise keele ja pedagoogika õppejõud. Uurinud peamiselt koolijõudluse probleeme ja õpilaste selektsiooni testimeetodi abil.

²³³ Horm, V. Eesti õpetajate organisatsioonid, lk 159.

²³⁴ Aruane E. Õ. Liidu tegevusest 1929/30. a. // Kasvatus, 1930, nr 9, lk 434.

²³⁵ Kooliuuenduse päevaküsimusi. Toimetanud Ernst Martinson. Tallinn: Eesti Õpetajate Liit, 1930.

²³⁶ Kasvatusteaduslik nädal ja kooliuuenduse näitus Tallinnas, lk 474.

²³⁷ Kooliuuenduslik töö vajab süstemaatilist juhtimist. // Kasvatus, 1931, nr 7, lk 344.

Esialgu avaldati ka tõlkeraamatuid. Nii ilmus 1921. aastal J. Kühneli *Moodne vaatusõpetus ehk kodulugu I*, mis pidi õpetajaile abiks olema koduloo kui uue ja tihti veel arusaamatu õppeaine selgitamisel.²³⁸ 1928. aastast alates sisustasid sarja juba eesti autorid. Üldõpetuse temaatikat ja probleeme käsitleti 1928. aastal ilmunud Jüri Parijõgi, Maria ja Th. Brandti raamatus *Üldõpetus Rakvere õpetajateseminari harjutuskoolis*,²³⁹ mis pidi muuhulgas pakkuma näpunäiteid samal aastal kehtestatud uute õppekavade paremaks rakendamiseks. Sarja kandvama osa moodustab aga aastatel 1931 – 1936 Johannes Käisi toimetamisel ilmunud 11-köiteline metoodiliste käsiraamatute kogu *Uusi teid algõpetuses* koos hulgaliste lisadega tööjuhataste ja -vihikute näol.

Lisaks õpetajatele määratud metoodilistele raamatutele tegeles Eesti Õpetajate Liit ka noorsookirjanduse väljaandmise ja levitamisega. Võitlus nn sopakirjanduse vastu oli eriti südamelähedane Enn Murdmaale, kelle algatusel ja toimetamisel hakkas 1925. aastal ilmuma ajakiri *Noorusmaa*. Lisaks ilmus sarjas *Noorusmaa jutukirjastik* aastatel 1926 – 1932 23 juturaamatut nii kodu- kui välismaistelt autoritelt. Noorsoole olid suunatud veel liidu kirjastamisel ilmunud *Reisivestete kirjastik* (2 raamatut aastal 1929), *Populaarteaduslik kirjastik* (4 raamatut aastatel 1929 – 1932), *Elulookirjastik* (3 raamatut aastatel 1926 – 1927) ja *Lastekirjastik* (2 raamatut aastatel 1931 – 1932).²⁴⁰ Autoritest olid nimetatud sarjade täitmisel viljakamad Jüri Parijõgi ja Märt Laarmann.²⁴¹

4.3. Kooliuuendusrühm

Eesti Õpetajate Liidu tegevus kooliuuenduse propageerimisel muutus senisest koordineeritumaks seoses Johannes Käisi asumisega liidu teaduslikuks sekretäriks 1931. aasta lõpus. Johannes Käisi teekond Eesti Õpetajate Liidu ja kooliuuenduse juurde oli küllalt huvitav ja käänuline. Lõpetanud 1903. aastal Võru linnakooli ning 1904. aastal eksternina

²³⁸ Kühnel, J. *Moodne vaatusõpetus, ehk, Kodulugu I*. Tallinn: Eesti Õpetajate Liit, 1921.

²³⁹ Parinbak, J., Brandt, M., Brandt, Th. *Üldõpetus Rakvere õpetajateseminari harjutuskoolis*. Tallinn: Eesti Õpetajate Liit, 1928.

²⁴⁰ Eesti Õpetajate Liidu kirjastamisel ilmunud raamatute loetelu on esitatud: Horm, V. Eesti Õpetajate Liit 1917 – 1937, lk 29 – 32.

²⁴¹ Märt Laarmann (1896 – 1979), graafik ja maalikunstnik, töötas aastatel 1916 – 1945 eesti keele õpetajana Tallinnas Jakob Westholmi Eragümnaasiumis ja Tallinna Õpetajate Seminaris.

Peterburi Õpetajate Instituudi, töötas ta kuni 1917. aastani mitmel pool Lätis loodusõpetuse õpetajana. 1918. aastal lõpetas Kāis Petrogradi Ülikooli füüsika-matemaatikateaduskonna ning töötas seejärel 1917 - 1919 Vologda Õpetajate Instituudis geograafia ja loodusõpetuse õppejõuna ning direktorina, 1919 – 1920 Pihkva Rahvahariduse Instituudis lektorina ning kubermangu haridusosakonna instruktorina. Naasnud 1920. aastal Eestisse, soovis Kāis ennast Tartu Ülikooli juures loodusteadlasena täiendada. Dotsentuuri ülikooli juures talle aga ei võimaldatud, kuna loodusteaduse erialal täiendas end välismaal stipendiaadina juba Hugo Kaho.²⁴² Seejärel õnnestus Kāisil 1920. aasta 19. novembril saada koht haridusministeeriumis II riigikoolinõunikuna F. V. Mikkelsaare kõrval. Seoses vastuoludega haridusminister Heinrich Baueriga tuli Kāisil ministeeriumist vaid paari kuu pärast lahkuda.²⁴³

29. jaanuaril 1921. aastal määrati Johannes Kāis haridusminister Heinrich Baueri käskkirjaga vastuloodud Võru Õpetajate Seminari direktoriks.²⁴⁴ Märt Raua sõnul tekitas ministeeriumist lahkumine Kāisil kibedustunnet ning teenistustaseme alandamise pärast (koolinõunikust koolidirektoriks) *võttis J. Kāis omaks järjekindla vasakpoolse ja valitsusvastase joone*.²⁴⁵ Tegelikult algas Võrus Kāisi jaoks viljakas tööperiood, mille jooksul Võru Õpetajate Seminar koos harjutuskooliga kujunes lühikese aja jooksul üheks esinduslikumaks õppeasutuseks ning kooliuuenduse keskuseks Eestis. Seminari aastaraamatus *Teel töökoolile*, mida aastatel 1924 – 1930 ilmus kuus osa, tutvustati Kāisi ja teiste seminari õppejõudude poolt uuendusvoolude rakendamist koolitöös. Aastaraamat oli väärtuslikuks täienduseks tollalises kehvapoolses metoodika-alases kirjanduses.²⁴⁶

Peale Võru Õpetajate Seminari sulgemist 1930. aastal, töötas Johannes Kāis 1931. aastal lühiajaliselt Paldiski Ühisreaalgümnaasiumi direktorina. Samal ajal läbiviidava koolivõrgu koondamise tõttu sattus suletavate koolide nimekirja ka Paldiski gümnaasium. Sellises ebakindlas olukorras otsustas Johannes Kāis haridusministeeriumi teenistusest lahkuda ja

²⁴² Laane, K. Birk, V. Johannes Kāisi elu ja pedagoogiline tegevus. // Nõukogude pedagoogika ja kool V. Tartus 27. – 29. märtsini 1969. a. toimunud konverentsi materjalid. Tartu: Tartu Riiklik Ülikool, 1969, lk 12 – 17.

²⁴³ Horm, V. Koolile pühendatud elu, lk 130 – 132.

²⁴⁴ Samas, lk 132.

²⁴⁵ Raud, M. Eesti kool aegade voolus I, lk 189 – 190.

²⁴⁶ Unt, I. Johannes Kāisi didaktilise süsteemi areng. // Koolile pühendatud elu. Johannes Kāis 1885 – 1950. Koostanud Ferdinand Eisen. Tallinn: Valgus, 1985, lk 18 – 22.

siirdus alates 6. septembrist 1931. aastal 45-aastasena poolenisti pealesunnitud pensionile.²⁴⁷ Pensionipõlve pidamiseni ta aga ei jõudnudki, kuna sama aasta 25. oktoobril valis Eesti Õpetajate Liidu pedagoogiline toimkond ta liidu teaduslikuks sekretäriks. Käisi ülesandeks liidu juures sai kooliuuenduslike küsimuste selgitamine ja tutvustamine, nõuandmine õpetajatele pedagoogilises töös, metoodilise kirjanduse tutvustamine liidu häälekandjas jne.²⁴⁸ Pedagoogilise toimkonna asukohaks ja Johannes Käisi elupaigaks sai Tartu, mis kindlasti aitas mõnevõrra taastada Eesti Õpetajate Liidu vahepeal jähnenud suhteid Tartuga ning suurendada liidu mõju Lõuna-Eestis.

1930. aastate keskpaigast alates on tuntav teatud suunamuutus Eesti Õpetajate Liidu tegevuses. Osaliselt sündis see välisel surve all – haridusminister Nikolai Kannu otsusega 1934. aasta septembrist 1934. aastal võeti õpetajate ühingutelt õigus õpetajapäevade korraldamiseks. Neid võisid edaspidi läbi viia vaid koolivalitsused ja koolinõunikud, kusjuures päevakorra ja esinejad pidi kinnitama haridusministeerium.²⁴⁹ Samuti ei olnud Eesti Õpetajate Liidul viimastel aastatel majanduskriisi tingimustes õnnestunud piisavalt seista õpetajaskonna ainelise ja õigusliku seisukorra eest. Ka kooliseaduste ning määruste koostamist oli haridusministeerium korraldanud möödaminnes organiseeritud õpetajaskonnast. Selline tegevusvõimaluste kitsenemine kutsus õpetajate seas esile teatavat loidust liidu ettevõtmiste suhtes.²⁵⁰ Et liidult oli võetud sisuliselt võimalus tegutseda õpetajate kutsehuvide kaitsel, keskendus edaspidine tegevus peamiselt puhtpedagoogiliste küsimuste ümber.

Samas oli õpetajaskonnas esile tõusnud uus põlvkond, kes oli hariduse saanud Eesti Vabariigi aegsetes õpetajate seminarides ning seega juba nõ kasvanud kooliuuenduse vaimus. Noored õpetajad andsid endast esmakordselt jõuliselt märku 19. – 20. augustil 1933. aastal toimunud õpetajate XI kongressil, osaledes aktiivselt läbirääkimistel ja sõnavõttudes.²⁵¹ Peamiselt selle uue põlvkonna õpetajatest hakkas 1932. aastal Eesti Õpetajate Liidu pedagoogilise toimkonna

²⁴⁷ Horm, V. Koolile pühendatud elu, lk 137 – 138.

²⁴⁸ Horm, V. Koolile pühendatud elu., lk 138.

²⁴⁹ Eisen, F. Kooliuuenduse liikumisest Eestis, lk 59.

²⁵⁰ Martinson, E. Kas olla või mitte olla... // Kasvatus, 1934, nr 8, lk 353 – 355.

²⁵¹ Horm, V. Eesti õpetajate organisatsioonid, lk 148.

juurde Johannes Käisi eestvedamisel kujunema ringkond, kes sai tuntuks kooliuuendusrühma nime all. Käis kirjutas 1932. aastal *Kasvatuses*, et kooliuuenduslaste organiseerimise esmaseks eesmärgiks on sidemete loomine ja kogemuste ning töönäite vahetamine maa erinevates piirkondades tegutsevate õpetajate vahel. Selleks esines ta üleskutsega saata materjale *kõigest, mis võib kujutada kooliuuendustöö katseid ükskõik missugusel alal ja mis ulatuses E. Õ. Liidu pedagoogilisele toimkonnale*.²⁵²

Liidule saabunud materjalide avaldamiseks seati *Kasvatuses* alates 1932. aasta esimesest numbrist sisse *Kooliuuendusnurk* ülesandega:

- 1) anda lühemaid ülevaateid kooliuuenduslikust liikumisest välismaal,
- 2) refereerida vastavat kirjandust ja
- 3) tuua näiteid meie koolide praktikast kooliuuenduse alal.²⁵³

Kooliuuendusnurk tegutses *Kasvatuse* juures kuni ajakirja sulgemiseni 1940. aastal, avaldades peamiselt näpunäiteid praktiliseks koolitööks. Johannes Käisi kõrval esinesid viljakamate autoritena veel Viktor Ordlik, Rudolf Taba, Villem Altoa ning Boris Rea. Et kooliuuendusrühm kasvas kiiresti (näiteks 1934. aasta augusti ja septembri jooksul lisandus 63 liiget²⁵⁴), jäi *Kasvatuse Kooliuuendusnuk* peagi kitsaks ning selle kõrval hakkas *Õpetajate Lehe* lisana 1933. aasta lõpust alates Johannes Käisi toimetamisel ilmuma *Kooliuuenduslane* (*Eesti Õpetajate Liidu pedagoogilise toimkonna juures oleva kooliuuendusrühma bülletään*). Bülletääni ülesannete kohta kirjutas Käis: *Ta tahab tuua üldise sisuga kirjutisi, näiteid ja lõikeid tegelikust koolitööst, anda lühikesi ülevaateid kooliuuenduslikust kirjandusest, vastata küsimustele jne. /- - -/ Kõigiti oleks tervitatav kooliuuendusprobleemide valgustamine kohtadelt – otseste kogemuste põhjal. /- - -/ Tahaksin loota, et “Kooliuuenduslane” kavatsatud kujul teataval määral suudab täita oma ülesannet – olla sidemeks kooliuuenduslaste vahel ja ergutajaks ning võimalust mööda ka selgitajaks uute kasvatusteede rajamisel*.²⁵⁵ Johannes Käisi kõrval paistsid *Kooliuuenduslase* kaastööliste seas silma endised

²⁵² Käis, J. Kooliuuenduslastele. // *Kasvatus*, 1932, nr 10, lk 459.

²⁵³ Kooliuuendusnurk. // *Kasvatus*, 1932, nr 1, lk 20.

²⁵⁴ Teadaandeid. // *Kooliuuenduslane*, 1934, nr 7, lk 48; Teadaandeid. // *Kooliuuenduslane*, 1934, nr 8.

²⁵⁵ Käis, J. Lugejaile. // *Kooliuuenduslane*, 1934, nr 2, lk 1.

Võru Õpetajate Seminari kasvandikud Viktor Ordlik, Rudolf Taba ja Alleks Vallner. Teistest autoritest olid viljakamad Karl Praakli, Albert Seppel, Jüri Uustalu, Julius Grüntal ja Villem Altoa. Sisulises mõttes jätkas *Kooliuuenduslane Kasvatuse Kooliuuendusnurgas* alustatud joont, tuues peamiselt praktilisi näpunäiteid tegelikust koolitööst. Lisaks tegutses bülletäänis *Hõimunurk*, mis sisaldas teateid kooliuuendusest Soomes ning tollal populaarsest hõimuliikumisest laiemalt. *Kooliuuenduslane* ilmus kuni 1940. aastani, mil ta koos *Õpetajate Lehega* suleti. 1990. aastal hakkas samanimeline ajakiri ilmuma Johannes Käisi Seltsi kooliuuendusliku väljaandena.

Seoses kooliuuendusrühma liikmete arvu kasvamisega (1938. aasta märtsiks oli kogunenud u 450 liiget) oli 1937. aastast alates päevakorral oma tegevuse kindlam piiritlemine organisatsioonilises mõttes. Tegutsenud seni peamiselt nn ideelise liikumisena Eesti Õpetajate Liidu pedagoogilise toimkonna juures, tekkis peagi mitmel pool soov rühma ümber korraldada iseseisvaks kooliuuendustöö toimkonnaks.²⁵⁶ Rühma liige E. Hansen kirjutas *Kooliuuenduselases*: *Kui meil tahetakse kooliuuendustööd rajada süsteemi- ja järjekindlale tegevusele, siis ei saa seda edukalt teostada n. n. amorfse ideerühmituse kaudu, vaid siin on vaja organisatsiooni. Organisatsioon aga vajab tegutsemise raame ja juhiseid.*²⁵⁷ Rühma tegevuse ühtlustamiseks koostatigi 1939. aastal kodukorra kavand.²⁵⁸

On märkimisväärne, et Eesti Õpetajate Liidu kooliuuenduslik tegevus ei saanud alates 1934. aastast pea mingit riiklikku toetust.²⁵⁹ Johannes Käisi palk liidu teadusliku sekretärina oli sümboolne, tasuta tuli korraldada ka kooliuuendusrühma tööd ning bülletääni toimetamist.²⁶⁰ Võrreldes 1920. aastatega, kui uuendusideedest räägiti peamiselt õpetajate kongressidel justkui veel teostamata ideaalidest, annab kooliuuendusrühma tegevus 1930. aastatel tunnistust, et üle maa oli tekkinud õpetajate võrgustik, kes uusi meetodeid juba tegelikult koolitöös kasutas. Erinevalt eelnevast kümnendist, mida iseloomustavad teoreetilised otsingud

Hansen, E. Meie kooliuuendustöö organiseerimisest. // *Kooliuuenduslane*, 1938, nr 3, lk 34.

²⁵⁶ Käis, J. Kooliuuendustöö organiseerimisest ja arendamisest. // *Kooliuuenduslane*, 1937, nr 3, lk 33.

²⁵⁷ Hansen, E. Meie kooliuuendustöö organiseerimisest, lk 33 – 34.

²⁵⁸ Aruanne Eesti Õpetajate Liidu tegevusest 1938./39. a., lk 14.

²⁵⁹ Käis, J. E. Õ. Liidu tegevus õpetajate edasiharimistöö ja kooliuuenduse alal, lk 203.

²⁶⁰ Horm, V. Koolile pühendatud elu, lk 18.

ning tuginemine peamiselt teiste maade reformpedagoogide kogemustele, kujunes 1930. aastatel välja omapärane eesti kool, mis lähtus tegeliku elu nõuetest ja kohalikest eripäradest. Kooliuuenduse mõju oli Ferdinand Eiseni sõnul suurem Lõuna-Eesti koolides, kus töötas enamik Võru, Tartu ja Rakvere õpetajate seminaride lõpetajaid.²⁶¹ Kui arvestada, et algkooliõpetajaid oli 1938. aastal Eestis 3802,²⁶² siis kooliuuenduslaste osakaal nende seas oli ligikaudu 12%. Tegelikkuses oli uuendusmeelseid pedagooge arvatavasti rohkem, kuna kõik ei olnud kindlasti kooliuuendusrühma liikmed.

Huvist uuenduste vastu annab tunnistust rohke osavõtt Eesti Õpetajate Liidu poolt korraldatud pedagoogilistest päevadest ja nädalatest. 19. – 22. augustil 1936. aastal toimusid Tartus liidu pedagoogilise toimkonna eestvõttel kooliuuenduspäevad, millest võttis osa 525 inimest. Järgmise aasta jõuluvaheajal (29. – 30. detsember 1937) Tallinnas korraldatud pedagoogilisi päevi külastas samuti üle 500 huvilise.²⁶³ Seoses Aleksander Jaaksoni asumisega haridusministriks 1936. aastal, sai Eesti Õpetajate Liit pedagoogiliste nädalate korraldamiseks taas ministeeriumilt rahalist toetust.²⁶⁴

Eesti Õpetajate Liidu viimaseks, kuid ka ulatuslikumaks ja suurejoonelisemaks ettevõtmiseks kooliuuenduse propageerimisel kujunesid algkooliõpetajate täienduskursused Tartus aastatel 1938 – 1940. Johannes Käisi sõnul oli õpetajate täienduskoolituse iseloom seni olnud liialt juhuslik, seepärast koostati tema eestvõttel liidu pedagoogilises toimkonnas täienduskoolituse kava järgneva kolme aasta kohta.²⁶⁵ Esialgu oli arvestatud umbes 300 osavõtjaga, kuid lühikese aja jooksul tõusis sooviavalduste arv eelregistreerimisel üle 500. Kursuste töö algas 1. augustil 1938. aastal Johannes Käisi juhatusel umbes 660 osavõtjaga ning kestis kaks nädalat. Üldloengutel, mis toimusid kuulajate rohkuse tõttu Tartu Ülikooli suures auditooriumis Aia tänaval, käsitleti kaasaja pedagoogika, kasvatuspsühholoogia ja koolielu aktuaalseid probleeme. Edasi jagunes töö 5 rühma (humanitaarained, reaalsained, algõpetus,

²⁶¹ Eisen, F. Kooliuuenduse liikumisest Eestis, lk 53.

²⁶² Karjahärm, T., Sirk, V. Vaim ja võim, lk 89.

²⁶³ Kooliuuenduspäevad Tartus. // Kasvatus, 1936, nr 5, lk 231 – 232; E. Õ. Liidu pedagoogilised päevad Tallinnas, 29. ja 30. detsembril 1937. a. // Kasvatus, 1938, nr 1, lk 54.

²⁶⁴ Käis, J. E. Õ. Liidu tegevus õpetajate edasiharimistöö ja kooliuuenduse alal, lk 204.

²⁶⁵ Horm, V. Koolile pühendatud elu, lk 141.

naiskäsitöö ja inglise keel), kus kokku peeti 524 tundi 38 lektori poolt.²⁶⁶ Näitetunde andmiseks moodustati kursuslastest liitklassiline näidiskool, mis sarnanes tegelikele maakoolidele. Lisaks pakuti õpetajatele võimalust õppida soome keelt. Järgmiseks aastaks tuli kursuslastel esitada kaks iseseisvat tööd: üks kasvatuspsühholoogia ning teine oma rühma aine alalt.²⁶⁷ 1939. aastal jätkas tööd üle 600 õpetaja ning 1940. aastal ületas osalejate arv 700.²⁶⁸

1938. aastal esinesid üldloengutega Alfred Koort (*Pärilikkus ja kasvatus*), Aleksander Elango (*Valitud küsimusi kooliealiste laste psühholoogiast*), Eduard Bakis (*Individuaalpsühholoogiast*), Johannes Käis (*Isetegevuse pedagoogilised ja psühholoogilised alused*), Boris Rea (*Õppejutt seoses individuaalse tööviisiga*) ning Jaan Rummo (*Kooliraadiost*).²⁶⁹

1939. aasta üldloengutel esinesid Aleksander Elango (*Sotsiaalsest kasvatuses*), Märt Raud (*Klassijuhataja-tunnid*), Johann Georg Estam (*Õppetöö ratsionaliseerimisest*), Gustav Reial (*Kool ja kodu*), Eduard Bakis (*Õppimise psühholoogiast*), Villem Altoa (*Ratsionaalsest õppetööst*) ja Juhan Lang (*Kool ja ühiskond*).²⁷⁰

Johannes Käis iseloomustas kursuste tööd järgmiselt: *Kursustel töötab lektorina ülikooli õppejõude, teadusemehi, koolielu juhtivaid isikuid ja vilunud õpetajaid gümnaasiumist algkoolini. Kuid parimagi õpetaja töö ei kannaks küllaldast vilja, kui "õpilased"-kursuslased suhtuksid töösse ükskõikselt. Seda aga ei ole, sest lektorite üksmeelsel tunnustusel töötatakse hoolega ja kohusetundega. Väliselt võib seda märgata alati täiskiilutud tööruumide järgi – tööst puudumisi peaaegu ei ole. See kõik tähendab, et suur osa meie algkooli õpetajaskonnast võtab oma kutsetööd väga tõsiselt ja tunneb selle vastutavust, mis sunnibki teadlikke õpetajaid, noori kui ka vanu, järjekindlale enesetäiendamisele, millela kaasaegne õpetaja ei*

²⁶⁶ 1938. ja 1939. aastal peetud loengud on valikuliselt avaldatud kogumikes Loenguid ja Kokkuvõtteid I – II. Toimetanud Johannes Käis. Tallinn, Tartu: Eesti Õpetajate Liit, 1939.

²⁶⁷ Eesti Õpetajate Liidu täienduskursused 1. – 13. aug. Tartus. // Kasvatus, 1938, nr 7, lk 371 – 373; Üldisi kokkuvõtteid kursuste tööst. // Loenguid ja kokkuvõtteid I. Toimetanud Johannes Käis. Tallinn, 1939, lk 194 – 199.

²⁶⁸ Õpetajate täienduskursused Tartus. // Kasvatus, 1939, nr 6/7, lk 289; Tartu üleriigilised täienduskursused. // Kasvatus, 1940, nr 6/7, lk 300.

²⁶⁹ Eesti Õpetajate Liidu täienduskursused 1. – 13. aug. Tartus, lk 372 – 373.

²⁷⁰ Õpetajate täienduskursused Tartus, lk 289 – 290.

*suuda kaua püsida oma kutse kõrgusel. Sellest tõsisest tööst ei ole kasu mitte ainult õpetajaile endile, vaid kogu meie rahvaharidustööle, mida tuleb püüda kõigiti arendada ja edendada.*²⁷¹

Kuigi kursused jätkusid ka 1940. aastal, polnud nende sisuks enam uuenduspedagoogika, vaid peamiselt marksismi-leninismi alused ning nõukogude koolikorralduse ja pedagoogika põhimõtted. Eelnevate aastate soome keele asemel pakuti kursustele nüüd vene keele õppimise võimalust.²⁷² Kursuste viimast tööaastat on lakooniliselt iseloomustanud Märt Raud: *1940 rikkusid ta ära kommunistid.*²⁷³ Kuigi kursused ei saavutanud oma täit eesmärki ning said kavandatud kolme aasta asemel asjalikult tegutseda vaid kahel aastal, peegelduvad selle omamoodi suveülikooli töös eesti pedagoogika edusammud ja areng eelnenud kahe aastakümne jooksul. Kooliuuendus, mis 1920. aastate alguses oli suuresti veel vaid lööksõna, oli 1930. aastate lõpuks juurdumas koolide tegelikus tööpraktikas.

²⁷¹ Käis, J. Kooli-raamat, lk 383 – 384.

²⁷² Tartu üleriigilised täienduskursused. // Kasvatus, 1940, nr 6/7, lk 300 – 302.

²⁷³ Raud, M. Eesti kool aegade voolus II, lk 126.

Kokkuvõte

Käesoleva töö eesmärgiks oli selgitada Eesti Õpetajate Liidu kujunemislugu ja organisatsioonilist ülesehitust aastatel 1917 – 1940. Teiseks oli vaatluse all Eesti Õpetajate Liidu roll Eesti hariduselu kaasajastamisel.

Sissejuhatusena uuele ajastule eesti õpetajate ühinemisloos alustas 1917. aasta jaanuaris Peeter Põllu toimetamisel ilmumist esimene kasvatusteaduslik ajakiri *Kasvatus ja Haridus*, mida sisuliselt võib pidada hilisema Eesti Õpetajate Liidu häälekandja eelkäijaks. Pärast Veebruarirevolutsiooni algas üle-Eestiliselt kohalike õpetajate ühingute ja seltside moodustamine. Esimeseks oli 2. aprillil 1917. aastal asutatud Valga Õpetajate Selts, mille organiseerimise eestvedajana tegutses Friedrich Volrad Mikkelsaar. Järgneva paari kevadkuu jooksul jõudsid oma seltside ja ühingute moodustamiseni teistegi suuremate linnade ja mitmete maakondade õpetajad. Maakondlike liitude tegevuse paremaks koordineerimiseks asutati 27. mail 1917. aastal Eesti Kooliõpetajate Keskliit. Liidu kujunemislugu jõudis lõpule 1919. aastal, mil kinnitati uus põhikiri ning organisatsiooni nimetusena võeti kasutusele Eesti Õpetajate Liit.

Põhikirja järgi olid liidu peamisteks eesmärkideks õpetajaskonna ühendamine, oma liikmete majanduslike, õiguslike ja vaimsete huvide kaitsmine ning koolielu edendamine üldiselt. Organisatsiooniliselt koondas Eesti Õpetajate Liit suuremat osa eesti õpetajatest kõikidest koolitüüpidest. Liidu tegevusse olid kaasatud ka vähemusrahvuste (vene, rootsi, juudi) ja vähemusgruppide (pensioneerunud, kurtummade) õpetajate esindajad, mis veelgi laiendas organisatsiooni kandepinda. Selliselt oli Eesti Õpetajate Liit ainulaadne ka Euroopa kontekstis, kus õpetajate ühinemine oli toimunud peamiselt erinevate koolitüüpide või poliitilise platvormi alusel. Ühtse organisatsioonina toimis liit kuni 1930. aastate alguseni. Kõrghetkeks oli 1931./1932. tegevusaasta, mil liidu liikmeskond ületas 3700 piiri. Järgneva õpetajaskonna organisatsioonilise killustumise tõttu 1930. aastate algupoolel Eesti Õpetajate Liidu liikmete arv ning mõjukus mõnevõrra langes. Kuigi Eesti Õpetajate Liit koondas suuremat osa õpetajatest, kandsid liidu tegevuse juhtimisel pearaskust üksikud juhtfiguurid. Nii etendas õpetajaskonna ühinemise mõtte algatamisel ja propageerimisel olulist rolli liidu esimene esimees Peeter Põld, kelle eestvedamisel korraldati 1917. aastal esimene õpetajate

üldkongress. Liidu loomise viis lõpule 1919. aastal esimeheks saanud Jüri Annusson, kelle ametiajal kujunes välja ka liidu sisemine töökorraldus. 1923. aastast alates oli väikeste vaheaegadega kuni 1940. aastani liidu esimeheks Enn Murdmaa. Eesti Õpetajate Liidu esimehena, häälekandja toimetajana ning mitmesuguste õpetajatele suunatud ürituste (õpetajate kongressid, pedagoogilised nädalad) läbiviijana oli Enn Murdmaal kahtlemata oluline roll tollases hariduselus.

Eesti Õpetajate Liidu jäävama pärandi hulka kuulub kindlasti ka liidu häälekandja, ajakirja *Kasvatus* väljaandmine, kus tutvustati lugejaid pedagoogiliste uuendustega ning anti juhiseid nende ellurakendamiseks tegelikus koolitöös. Kuivõrd *Kasvatuse* veergudel sai sõna enamus tollase koolielu aktiivsemaid tegelasi, annab ajakirja sisu kokkuvõtlikult ülevaate kogu eesti kooli loomise, otsingute ja arengu protsessist aastatel 1919 – 1940. *Kasvatuse* kõrval toimisid teise olulise hariduse alase foorumina Eesti Õpetajate Liidu poolt korraldatud õpetajate üldkongressid, mida aastatel 1917 – 1935 toimus kokku 12. Kongressidel, mis äratasid õpetajaskonna hulgas alati suurt huvi, arutati kõiki tähtsamaid õpetajate kutsehuve ning hariduselu üldiselt puudutavaid teemasid. Kongresside otsuseid, milles peegeldusid õpetajaskonna seisukohad ja meelsus, võib pidada Eesti Õpetajate Liidu programmiks, mis oli aluseks kogu liidu tegevusele.

Eesti Õpetajate Liit võttis aktiivselt osa kooli puudutava seadusandluse väljatöötamisest. Juba 1917. aastal sõnastas liidu juhatuse eesmärgid ja alused, millest lähtuda tulevase eesti kooli loomisel. Ideaaliks hariduse alal seati emakeelne, demokraatlik ja kõikidele kättesaadav ning algastmel kohustuslik kooliharidus, mis põhineks parimatel kasvatusteaduslikel alustel. Tuginedes õpetajate kongressidel vastu võetud otsustele, püüdis liidu juhtkond igati mõjutada kooliseaduste arutelu ja väljatöötamist Riigikogus ning haridusministeeriumis. See õnnestus paremini 1920. aastate algupoolel, kui ministriteks olid tegelikud pedagoogid ning ministeeriumi ametnike hulgas rohkem õpetajaskonna esindajaid. Riigikogus kaitsesid õpetajaskonna seisukohti elavamalt Eesti Õpetajate Liidu esimehed Enn Murdmaa ja Jüri Annusson. Peamiselt tänu Enn Murdmaa tegevusele võttis Riigikogu 1920. aastal vastu algkooliseaduse, milles peegeldusid Eesti Õpetajate Liidu poolt juba 1917. aastal püstitatud hariduslikud ideaalid ning mis sai kogu edaspidise koolikorralduse nurgakiviks. 1922. aasta keskkooliseaduse autoriks ja kaitsjaks Riigikogus oli Jüri Annusson. Mõlemad seaduseelnõud

olid enne lõpliku kuju omandamist põhjalikult läbi arutatud Eesti Õpetajate Liidu poolt korraldatud õpetajate kongressidel ja -päevadel, seega võib nende autorina kaudselt näha kogu eesti õpetajaskonda.

Kui alates 1920. aastate teisest poolest olid haridusministrid üha enam poliitilised tegelased, kes koolielu korraldamisel lähtusid eelkõige majanduslikest kaalutlustest ja oma erakonna soovidest, tuli Eesti Õpetajate Liidul asuda aastakümne algul saavutatu kaitsmisele. Liidul ei tulnud oma tegevuses juhendada mingi kitsama ringi tõekspidamistest, vaid liidu seisukohtades leidis kajastamist õpetajaskonna enamuse arvamus, mis põhines tegeliku koolitöö käigus omandatud kogemustele. Selliselt kujutas liit endast jõudu, millest haridusministeeriumil oli raske mööda vaadata. Suures osas tänu liidu tegevusele õnnestus ära hoida minister Jaan Hünersoni poolt kavandatud algkoolireformi teostamine, mille läbi maakoolide õpilased oleks hariduse saamisel seatud linnalastega võrreldes kehvemasse seisu. 1934. aastal viis haridusminister Nikolai Kann Eesti Õpetajate Liidu vastuseisust hoolimata läbi koolireformi, mille läbi loobuti osaliselt ühtluskooli süsteemist. Lühikese aja jooksul ilmnemiseid ümberkujundatud koolisüsteemis aga puudused, mille eest Eesti Õpetajate Liit oli enne reformi läbiviimist korduvalt hoiatanud. Et lisaks õpetajaskonna protestidele ei olnud tekkinud olukorraga rahul ka lapsevanemad, tuli 1937. aastal koolikorraldust uuesti revideerida. Kogu oma tegevuse jooksul toetas Eesti Õpetajate Liit pedagoogide ettevalmistamist õpetajate seminarides, mis töötasid Riigikogus 1923. aastal vastuvõetud seaduse alusel. 1920. aastate lõpul puhkes aga seminaride ümber poleemika, mis viis 1930. aastate alguses õpetajaskonna vastuseisust hoolimata seminaride ümberkujundamisele pedagoogiumideks. Viimaste töö ei saavutanud aga loodetud tulemusi, mistõttu haridusministeerium oli 1937. aastal sunnitud seminarid taastama. 1937. aasta ümberkorraldused hariduselus näitavad seega, et Eesti Õpetajate Liidu poolt propageeritud põhimõtted osutusid õigeteks, millega tuli koolielu korraldamisel arvestada ka haridusministeeriumil.

Kui kooliseadustega oli loodud vaid kooli väline raamistik, tegutses Eesti Õpetajate Liit aktiivselt ka õpetuse sisulisel uuendamisel. Liidu tegevuse algusest alates sai eesmärgiks nn töökooli idee elluviimine, mille kohaselt senine mehaanilisel päheõppimisel põhinev koolitöö asenduks uue, õpilase individuaalseid võimeid arvestava ja mitmekülgselt arendava

lapsekeskse õpetusega. Uuenduste tegelikule rakendamisele pandi alus kaasaegsete õppekavade väljatöötamisega, millest võttis vahetult osa ka Eesti Õpetajate Liit. 1928. aasta algkooli õppekavad, kus leidsid väljenduse nii töökooli kui üldõpetuse põhimõtted, muutsid õpetuse senisest elulähedasemaks ning laste jaoks huvitavamaks. Kuivõrd uuenduslike põhimõtete rakendamine koolitöös nõudis senisest suuremat pingutust ka õpetajatelt, korraldas Eesti Õpetajate Liit rohket selgitustööd õpetajaskonna seas. Töökooli ideede tutvustamiseks korraldas liit 1922. ja 1925. aastal Tallinnas kaks kasvatusteaduslikku nädalat, kus esinesid vastava ala asjatundjad Eesti- ja välismaalt. 1920. aastate teisest poolest alates toimusid pedagoogilised nädalad ka maakonnalinnades. Kooliuuenduslike ideede laiemale levikule andsid tõuke Eesti Õpetajate Liidu poolt Tallinnas 1930. aastal korraldatud kasvatusteaduslik nädal ja kooliuuendusnäitus, mida külastas ligi 4000 õpetajat ja huvilist. Alates 1931. aasta lõpust, mil liidu teaduslikuks sekretäriks sai Johannes Käis, muutus Eesti Õpetajate Liidu tegevus kooliuuenduse propageerimisel senisest veelgi kavakindlamaks. Käisi eestvõttel kujunes liidu pedagoogilise toimkonna juurde nn kooliuuendusrühm, mis koosnes peamiselt noortest algkooliõpetajatest, kes omavahelise läbikäimise ja kogemuste vahetamise läbi soovisid tõhustada ja edendada kooliuuenduse levikut õpetajaskonnas. Rühma tegevus leidis laialdast kajastamist *Kasvatuses* ilmumist alustanud *Kooliuuendusnurgas* ning rühma bülletäänis *Kooliuuenduslane*. On märkimisväärne, et Eesti Õpetajate Liidul tuli kooliuuendustööd korraldada väga väikeste rahaliste vahenditega, saamata seejuures erist toetust valitsusasutustelt. Õpetajate aktiivne osavõtt kooliuuendusrühma tööst näitab aga, et kooliuuenduse elluviimine oli saanud õpetajaskonna nõ eluvajaduseks, see ei olnud enam pelgalt ajakirjanduses ja pedagoogilistel nädalatel propageeritav teoreetiline liikumine. Õpetajate eneseharimissoovist annab tunnistust ka rohke osavõtt Eesti Õpetajate Liidu poolt korraldatud Tartu täienduskursustest aastatel 1938 – 1940, mis oli kujunemas omalaadseks õpetajate suveülikooliks. Kursustel esinesid loengutega eesti parimad pedagoogid ja ülikooli õppejõud, andes tunnistust, et Eestis oli välja kujunenud omapärane ja kaasaegne kool, mis lähtus tegeliku elu nõuetest ja kohalikest vajadustest.

Eelneva põhjal võib öelda, et Eesti Õpetajate Liit etendas olulist rolli kaasaegse eesti kooli kujunemises ja arengus. Olles kõigepealt tegev koolikorralduse asetamisel aja nõuetele vastavale seaduslikule alusele, hoolitses liit edaspidi ka õppe- ja kasvatustöö sisulise moderniseerimise eest kooliuuenduse selgitamise ja levitamise läbi.

Käesolevas töös käsitletu puudutas vaid ühte tahku Eesti Õpetajate Liidu tegevuses, mis võiks olla sissejuhatuseks liidu edasisele uurimisele. Kindlasti tuleks edaspidi tähelepanu pöörata liidu tegevusele õpetajate kutsehuvide kaitsel. Pilti eesti kooliajaloost aitaks rikastada ka Eesti Õpetajate Liidu juhtivate tegelaste edasine uurimine, samuti liidu välissuhete põhjalikum käsitlemine. Omaette teemana võiks vaadelda ka liidu tegevust vähemusrahvuste hariduselus. Olgu siinne töö väikeseks tunnustusavalduseks Eesti Õpetajate Liidule, mille asutamisest 2007. aasta kevadel möödus 90 aastat.

Lisad

Lisa 1

EESTI ÕPETAJATE LIIDU PÕHIKIRI

1. Liidu eesmärk.

§ 1. Eesti Õpetajate Liidu eesmärk on:

- a) ühendada kõiki õpetajate organisatsioone Eestis ning juhtida õpetajate liikumist,
- b) võidelda õpetajate vaimlise, õiguslise ja ainelise järje tõstmise ning kindlustamise eest,
- d) toetada õpetajaid ja nende perekondi aineliselt ja õigusliselt ning kaitsta nende huvisid igakülselt,
- e) edendada koolielu, kasvatus- ja haridustööd Eestis.

2. Liidu tegevus.

§ 2. Oma eesmärgi saavutamiseks Liit:

- a) juhib õpetajate liikumist ning võitlust eneste seisukorra parandamiseks,
- b) astub läbikäimisse ja ühendusse teiste ühingutega ja liitudega ühiste sihtide taotlemiseks ning toetab ühingu, kellel samalaadiline eesmärk;
- d) peab läbirääkimisi ja teeb lepinguid koolide ülevälpajatega õpetajate teenistustingimiste ja palga kindlustamiseks ja valvab nende täitmise järel;
- e) kaitseb riigi, kogukonna ja muis ühiskondlikuis asutuses oma liigete huvisid;
- f) asutab büroo töötä õpetajate registreerimiseks ja neile kohtade muretsemiseks;
- g) korraldab oma liigetele ja nende perekondadele juriidilist, ainelist ja arstilist abi õnnetuse, streigi, töötaoleku, haiguse, vanaduse, surma ja muil korral (lähem abiandmiskord määratakse kodukorras, mille kinnitab asemikkude kogu);
- h) asutab liigetele ja nende perekondadele ühiselumaju, varjupaiku, sanatooriume ja suvikoloniisid;
- i) valvab tervishoidliste nõuete täitmise üle koolides;
- j) muretseb liigetele tarbeaineid ja koolitarvidusi, avab selleks ladud, kauplused, astub ühendusse ja teeb lepinguid äridega ning teiste ettevõtetega;
- k) kogub ja korraldab õpetajaisse ning kooliellu puutuvaid arvustiku andmeid;

- l) mõjub kaasa kooli ja õpetajaid puutuvate seaduste väljaandmiseks ning valvab nende täitmise järele;
- m) atesteerib liikmeid tarbekorral ja võtab neid vastutusele kutse-eetikavastase ülespidamise puhul;
- n) paneb toime üldhariduslisi ja eri kursusi, loenguid ning õppereise;
- o) annab välja raamatuid, lendlehti, ajakirju seaduses ettenähtud korras;
- p) avab raamatukogusid, lugemistube, klube;
- r) korraldab õpetajate kongresse, päevi, koosolekuid;
- s) paneb toime koolipäevi, -näitusi, kasvatus- ning kooliküsimusi selgitavaid koosolekuid ja loenguid, noorsoopäevi, -pidusid, -õppekäike ning edendab ja aitab ja aitab juhtida noorsoo liikumist Eestis.

3. Tegevuspiirkond.

§ 3. Liidu tegevus ulatab üle Eesti vabariigi.

Tähendus: Liidu liikmeks võivad olla ka Eesti õpetajate organisatsioonid väljaspool Eestit.

4. Õigused ja varalised abinõud.

§ 4. Liidul on kõik juriidilise isiku õigused; ta võib omandada, pantida ja võõrandada liikuvat ning liikumata varandust, teha igasuguseid lepinguid jne.

Tähendus: Kohustuste eest, mis üksik Liitu kuuluv ühing või maakonnaliit ilma Liidu nõusolekuta enese peale võtnud, ei vastuta Liit mitte.

§ 5. Liidul on pitser, pealkirjaga: „Eesti Õpetajate Liit“.

§ 6. Liidu sissetulekuks on:

- a) igasugused liikmemaksud ühinguilt ja liitudelt;
- b) toetusrahad seltskondlikkudelt ja valitsuse asutustelt;
- d) kingitused, pärandused jne;
- e) tulud Liidu varandusist ja ettevõttest, nagu väljaannete müügist, näitustest, näitemüükidest, loteriidest jne.

§ 7. Liidu vara jaguneb:

- a) talituskapitaaliks ja
- b) erikapitaalideks, mille eesmärgid ja tarvitamiskorra määrab annetaja või asemikkude kogu.

5. Koosseis.

§ 8. Liidu algüksusteks (liigeteks) võivad olla kõik õpetajate liidud ja ühingud Eestis, kes Liidu eesmärgi omaks võtnud ja kellel vähemalt viiskümmend (50) liiget.

Tähendus I: Liitunud organisatsioonidesse kuuluvad õpetajad on ühtlasi ka Liidu liikmed.

Tähendus II: Geograafiliselt eraldatud alla 50-liikmeliste organisatsioonide

liikmeks võtmise küsimuse otsustab asemikkude kogu.

§ 9. Liitunud organisatsioonid on omas tegevuses iseseisvad, niipalju kui see ei käi Liidu eesmärkide ja põhikirja vastu.

§ 10. Õpetajate organisatsioone võtab liikmeks Liidu juhatus koosolevate liigete absoluutse hääleteenamusega. Vastuvõtmata jäetud organisatsiooni nõudel otsustab küsimuse lõplikult Liidu asemikkude kogu lähem koosolek samuti absoluutse hääleteenamusega.

Täheendus: Ühes sooviga Liitu astuda, tuleb organisatsioonil saata Liidule põhikiri ja oma liigete nimekiri.

§ 11. Liitunud organisatsioonid on kohustatud saatma Liidu juhatusale iga aasta liigete nimekirja ühes juhatuse kokkuseade äratähendamisega, eelarve ja aruande tegevuse ning varalise seisukorra üle.

§ 12. Liidu liikmeraha suuruse ja maksutähtajad määrab asemikkude kogu.

§ 13. Organisatsioonid, kes omi kohustusi Liidu vastu ei täida asemikkude kogu määratud tähtaegadeks, arvatakse Liidust lahkunuks, saavad aga liikmeõigused tagasi nende kohustuste täitmisega enne tegevusaasta lõppu.

§ 14. Organisatsioonid võivad Liidust lahkuda igal ajal, teatades lahkumisest kirjalikult Liidu juhatusale, kes sellest teatab ligemale asemikkude kogu koosolekule.

§ 15. Asemikkude kogul on õigus 2/3 hääleteenamusega Liidust välja heita liite ja ühinguid, kelle tegevuse ta tunnistas Liidule kahjulikuks.

§ 16. Iga õpetaja võib olla ainult ühe Liitu-kuuluva ühingu liige ja nimelt selle, kelle tegevuspiirkonnas ta töötab.

§ 17. Liikme väljaheitmisest on iga liitunud ühing kohustatud kahe nädala jooksul teatama Liidu juhatusale, ühtlasi saates ära kirja vastava otsuse protokollist. Need teated vaatab läbi Liidu juhatus ja teatab ringkirjaga kõigile liitunud organisatsioonidele väljaheidetute nimekirjad vähemalt neli korda aastas.

6. Tegevuse juhtimine.

§ 18. Liidu tegevust juhivad :

- a) asemikkude kogu,
- b) juhatus ja
- d) revisjoni komisjon.

A. Asemikkude kogu.

§ 19. Liidu otsustavaks asutuseks on asemikkude kogu, kuhu iga maakonna liit ja ühing valib iga oma 50 liikme kohta ühe edustaja, kusjuures üle tervete

viiekümnete ulatuv 25 liiget annavad õiguse valida veel ühe edustaja.

§ 20. Asemikkude kogu koosolekud on tähtajased ja erakordsed. Tähtajased koosolekud kutsub kokku juhatus vähemalt üks kord aastas. Erakordsed koosolekud kutsub kokku juhatus tähtaegsete määrusel, enese algatusel, revisjoni komisjoni või vähemalt ühe kümnendiku asemikkude kogu liigete kirjalikul nõudmisel.

§ 21. Asemikkude kogu koosoleku kokkukutsumine sünnib kutsete ja ajalehtedes teadaandmise teel vähemalt kuu aega enne koosolekut, kusjuures ka päevakord teada antakse.

§ 22. Asemikkude kogu otsustab kõik Liidu asjad, eriti: vaatab läbi ja kinnitab Liidu aruanded, eelarved, otsustab liikumata varanduse omandamise, pantimise ja võõrandamise, valib Liidu juhatuse, revisjoni komisjoni liikmed ja kõigi tema poolt ellu kutsutud toimkondade ning komisjonide liikmed.

§ 23. Asemikkude kogu on otsusevõimeline, kui on koos vähemalt üks viiendik ta liigetest. Otsused tehakse koosolijate liht hääleenamusega, välja arvatud Liidu põhikirja muutmine, tegevuse lõpetamine, liitude ja ühingute väljaheitmine, liikumata varanduse omandamine, pantimine, võõrandamine, mis küsimuste otsustamiseks peab olema koos vähemalt pool asemikkudest ja ettepanek saama kakskolmandikku kõigi koosolijate häältest.

§ 24. Jääb osavõtjate vähese arvu tõttu asemikkude kogu koosolek pidamata või mõned küsimused otsustamata, siis peetakse 2 – 6 nädala pärast teistkordne koosolek, mis ilmunud liigete arvu peale vaatamata on otsusevõimeline kõigi eelmise koosoleku päevakorras olnud küsimuste kohta.

B. Juhatus.

§ 25. Oma otsuste täitmiseks ja Liidu asjade ajamiseks valib asemikkude kogu Liidu liigete hulgast ühe aasta peale vähemalt viieliikmelise juhatuse, kelle liikmed ametid eneste vahel ise ära jaotavad, ja tarviliku arvu kandidaate, kes juhatuse liigete lahkumisel või puudumisel nende asemele astuvad.

§ 26. Liidu juhatus asub Tallinnas. Igast juhatuse asukoha muutmisest, mis võib sündida ainult asemikkude kogu otsuse järele, kuulutatakse „Riigi Teatajas“ ja teatatakse ühes ärakirjaga vastava otsuse protokollist seltse ning ühinguid registreerivale kohtuasutusele.

§ 27. Juhatuse koosolekud kutsub kokku esimees või tema abi, kas enese algatusel või vähemalt kolme liikme nõudel. Juhatuse koosolekud on otsusevõimulised, kui neist osa võtab vähemalt pool juhatuse asukohas elavaist liigetest.

§ 28. Juhatus ajab asju Liidu põhikirja ning asemikkude kogu otsuste põhjal ja piirides. Omast tegevusest annab ta aru asemikkude kogule.

D. Toimkonnad ja komisjonid.

§ 29. Eriülesannete täitmiseks võib Liit asutada eritoimkonnad ja komisjonid, kelle liikmed valib see organ, kes komisjoni või toimkonna ellu kutsus. Sama organ määrab ka kindlaks toimkonna või komisjoni ülesanded ja võimupiirid. Alaliste toimkondade ja komisjonide liikmed valitakse üheks aastaks, ajutiste – nende tegevuse kestuse ajaks, aga mitte kauemaks kui üheks aastaks.

Täheendus: Toimkonnad ja komisjonid võivad asjatundjaid kutsuda omast tööst osavõtma ning võivad endid täiendada koopteerimise teel, kui neile see õigus asutamise juures anti.

§ 30. Toimkonnad ja komisjonid valivad ise enestele juhatuse. Omast tegevusest annavad nad aru sellele organile, kelle poolt nad loodud ja Liidu juhatusele sellekohase nõudmise peale.

E. Kongress.

§ 31. Tähtsamate kooliellu ja õpetajaisse puutuvate küsimuste arutamiseks on Liidul õigus vähemalt kord aastas kokku kutsuda õpetajate kongress, mille aja, koha, päevakorra ja edustuse määrab Liidu asemikkude kogu koosolek või tema volitusel Liidu juhatus, sellest teatades kõigile ühinguile ja liitudele vähemalt kuu aega enne kongressi.

§ 32. Kongress valib ise enesele juhatuse. Kongress on otsusevõimeline kokkutulnud edustajate arvu peale vaatamata. Otsused tehakse liht hääleenamusega.

§ 33. Erakordselt peab Liidu juhatus kongressi kokku kutsuma vähemalt kolme maakonna liidu ühisel nõudmisel, kus juures nõudjate poolt ülesseatud küsimused päevakorda võetakse ja harilikus korras liitudele ning ühingutele teatatakse.

F. Vahekoht.

§ 34. Liitunud organisatsioonid ja Liidu liikmed on kohustatud enestevahelisi konflikte selgitama vahekohtu teel.

7. Aruandmine.

§ 35. Asemikkude kogu valib ühe aasta peale vähemalt kolmeliikmelise revisjoni komisjoni, kes Liidu juhatuse, toimkondade ja komisjonide tegevust ning asjaajamist revideerib. Omast tegevusest annab revisjoni komisjon aru asemikkude kogule vähemalt kord aastas.

8. Tegevuse lõpetamine.

§ 36. Liidu tegevuse võib lõpetada asemikkude kogu selle põhikirja § 23. ettenähtud korras. Tegevuse lõpetamise puhul otsustab Liidu varanduse üle

asemikkude kogu ja valib samal koosolekul oma otsuse täitmiseks likvidatsiooni komisjoni.

Allikas: Eesti Õpetajate Liidu põhikiri. // Kasvatus, 1920, nr. 4, lk. 125 – 128.

Lisa 2

Eesti Õpetajate Liidu juhatuste koosseisud 1917 – 1940

Tegevus- aasta	Juhatuse koosseis	
	esimees	liikmed
1917 – 1918	Peeter Pöld (kuni okt 1917), Konstantin Treffner (alates okt 1917)	Jüri Annusson, Mihkel Kampmaa (kuni 1936 Kampmann), Friedrich Volrad Mikkelsaar, Enn Murdmaa, Mart Reinik, Voldemar Tamman
1919	Jüri Annusson	Jakob Kents, Jaan Piiskar, Voldemar Raam, Anna Raudkats, Mart Reinik, Ants Roos, Jaan Rummo, Konstantin Treffner
1920	Jüri Annusson	Peeter Algma, Johan Kana, Jakob Kents, August Kuks, Aleksei Kuusik, Eduard Nipman, Tõnis Orgusaar, Vassili Peet, Jaan Piiskar, Mart Reinik, Jaan Rummo, Juhan Tork, Jüri Uustalu, Gustav Vilbaste
1921	Jüri Annusson	Johan Kana, Aleksei Kuusik, August Maramaa, Enn Murdmaa, Eduard Nipman, Enn Nurmiste (kuni 1926 Nikolai Neuhaus), Paul Pedisson, Vassili Peet, Jaan Piiskar, Otto Reinok, August Riismann, Jaan Rummo, Konstantin Treffner, Agu Õunapuu
Tegevus- aasta	sekretariaat: esimees (E), esimehe abi (EA), sekretär (S) sekretäri abi (SA), laekur (L), laekuri abi (LA)	ametita liikmed
1922	Jüri Annusson (E), Johannes Kiivet (EA), Enn Murdmaa (EA), Jaan Rummo (S), Gabriele Meresmaa (SA), Agu Õunapuu (SA), Enn Nurmiste (L), Johan Kana (LA), Jakob Kents (LA)	Vassili Peet, Vladimir Sokolov, Konstantin Treffner
1923	Enn Murdmaa (E), Aleksei Janson (EA), Mihkel Välbe (EA), Jaan Rummo (S), Gabriele Meresmaa (SA), Johan Tamm (SA), Johannes Unt (SA Johan Tamme asemel), Hans Utso (L), Johan Kana (LA), Jakob Kents (LA)	Vladimir Sokolov, Konstantin Treffner
1924/ 1925	Enn Murdmaa (E), Aleksei Janson (EA), Mihkel Välbe (EA), Jaan Rummo (S), Jaan Piiskar (SA), Jaan Sihver (SA), Jakob Kents (L), Johan Kana (LA)	Sinaida Dormidontova, Eduard Markus, Paul Pedisson, Vassili Peet, Peeter Rängel, Johan Tamm, Peeter Tarvel (kuni 1935 Treiberg), Konstantin Treffner, Jüri Välbe, Mihkel Väli
1925/ 1926	Enn Murdmaa (E), Aleksei Janson (EA), Mihkel Välbe (EA), Jaan Rummo (S), Jaan Piiskar (SA), Julius Grüntal (SA), Jakob Kents (L), Johan Kana (LA)	Peeter Algma (kuni 1934 Adamson), Mihkel Kaljas (Koch), Otto Johann Kiisel, Villem Nano, Enn Nurmiste, Paul Pedisson, Konstantin Treffner, Villem Uustalu, Mihkel Väli
1926/ 1927	Enn Murdmaa (E), Aleksei Janson (EA), Mihkel Välbe (EA), Jaan Rummo (S), Enn Nurmiste (SA), Jaan Piiskar (SA), Jakob Kents (L), Johan Kana (LA)	Peeter Algma, Mihkel Kaljas, Nikolai Kann, Otto Johann Kiisel, J. Meerits, Paul Pedisson, Mart Reinik, Jaan Ruus, Konstantin Treffner

Tegevus- aasta	Juhatuse koosseis	
	sekretariaat: esimees (E), esimehe abi (EA), sekretär (S) sekretäri abi (SA), laekur (L), laekuri abi (LA)	ametita liikmed
1927/ 1928	Enn Murdmaa (E), Aleksei Janson (EA), Mihkel Välbe (EA), Julius Elango (S), Jaan Piiskar (SA), Jaan Rummo (SA), Jakob Kents (L), Vassili Peet (LA)	Peeter Algma, Jaan Alver, Mihkel Kaljas, Aleksander Kallion, Nikolai Kann, Otto Johann Kiisel, Jaan Laane, Peeter Raudsepp, Jüri Välbe
1928/ 1929	Enn Murdmaa (E), Aleksei Janson (EA), Mihkel Välbe (EA), Julius Elango (S), Jaan Piiskar (SA), Jakob Kents (L)	Peeter Algma, Mihkel Kaljas, Nikolai Kann, Otto Johann Kiisel, Anton Kärk, Enn Nurmiste, Peeter Raudsepp, August Reeben, Ants Roos, Konstantin Treffner, Aleksander Veiderma,
1929/ 1930	Mihkel Välbe (E), Aleksei Janson (EA), Ants Roos (EA), Julius Elango (S), Jaan Piiskar (SA), Jakob Kents (L)	Peeter Algma, Mihkel Kaljas, Nikolai Kann, Otto Johann Kiisel, August Kuks, Karl Neumann, Ernst (Friedrich Johannes) Nurm, Peeter Raudsepp, August Reeben, Jüri Uustalu, Aleksander Veiderma,
1930/ 1931	Enn Murdmaa (E), Aleksei Janson (EA), Mihkel Välbe (EA), Julius Elango (S), Jaan Piiskar (SA), Johannes Unt (L)	Peeter Algma, Mihkel Kaljas, Nikolai Kann, Jakob Kents, August Kuks, Karl Neumann, Ernst Nurm, Peeter Raudsepp, August Reeben, Ants Roos, Jaan Rummo, Eduard Schönberg, Aleksander Veiderma,
1931/ 1932	Enn Murdmaa (E), Jakob Kents (EA), Mihkel Välbe (EA), Julius Elango (S), Johan Tamm (SA), Johannes Unt (L)	Peeter Algma, Aleksei Janson, Mihkel Kaljas, Otto Johann Kiisel, August Kuks, Ernst Nurm, Jaan Piiskar, Herman Rajamaa, Theodor Randvere, Peeter Raudsepp, Ants Roos, Jaan Rummo, Jüri Söödor, Aleksander Veiderma,
1932/ 1933	Enn Murdmaa (E), Jakob Kents (EA), Mihkel Välbe (EA), Julius Elango (S), Jaan Piiskar (SA), Johannes Unt (L)	Peeter Algma, Toomas Algma, Aleksei Janson, Ernst Nurm, Herman Raidal, Herman Rajamaa, Peeter Raudsepp, Ants Roos, Jaan Rummo, Jüri Söödor, Tõnu Talbak, Aleksander Veiderma, Mihkel Vellema
1933/ 1934	Aleksander Veiderma (E), Enn Murdmaa (EA), Jakob Kents (EA), Jaan Rummo (S), Johannes Unt (SA), Ants Roos (L)	Peeter Algma, August Kuks, Karl Neumann, Kustav (kuni 1938 Gustav) Ollik, Jaan Piiskar, Voldemar Raam, Herman Raidal, Herman Rajamaa, Peeter Raudsepp, August Ruut, Jüri Söödor, Jaak Tauts, Mihkel Välbe
1934/ 1935	Aleksander Veiderma (E), Enn Murdmaa (EA), Jaan Rummo (EA), Villem Alttoa (S), Hilda Ennemuist (SA), Johannes Unt (L)	Peeter Algma, Karl Neumann, Kustav Ollik, Vassili Peet, Herman Raidal, Herman Rajamaa, Peeter Raudsepp, Ants Roos, August Ruut, Jüri Söödor, Johan Tamm, Juhan Tork,
1935/ 1936	Enn Murdmaa (E), Ants Roos (EA), Jaan Rummo (EA), Valter Horm (S), Hilda Ennemuist (SA), Johannes Unt (L)	Peeter Algma, Villem Alttoa, Aleksander Kallion, August Kuks, Karl Neumann, Kustav Ollik, Vassili Peet, Herman Rajamaa, Peeter Raudsepp, August Ruut, Jüri Söödor, Johan Tamm, Juhan Tork,
1936/ 1937	Enn Murdmaa (E), Ants Roos (EA), Jaan Rummo (EA), Valter Horm (S), Hilda Ennemuist (SA), Johannes Unt (L)	Peeter Algma, Villem Alttoa (hiljem tema asemel Toomas Algma), Aleksander Kallion, August Kuks (hiljem tema asemel Elmar Raidal), Karl Neumann, Kustav Ollik, Vassili Peet, Herman Rajamaa, Peeter Raudsepp, August Ruut, Jüri Söödor, Johan Tamm, Juhan Tork

1937/ 1938	Enn Murdmaa (E), Ants Roos (EA), Jaan Rummo (EA), Valter Horm (S), Hilda Ennemuist (SA), August Ruut (L)	Peeter Algma, Arkadi Käärrik, Hans Laagus, Eduard Lilover, Karl Neumann, Kustav Ollik, Jüri Parijõgi, Vassili Peet, Elmar Raidal, Teodor Randvere, Peeter Raudsepp, Albert Seppel, Jüri Söödor, Juhan Tork, Eduard Triik, Jüri Välbe
---------------	--	--

Tegevus- aasta	Juhatuse koosseis	
	sekretariaat: esimees (E), esimehe abi (EA), sekretär (S) sekretäri abi (SA), laekur (L), laekuri abi (LA)	ametita liikmed
1938/ 1939	Enn Murdmaa (E), Ants Roos (EA), Jaan Rummo (EA), Valter Horm (S), Hilda Ennemuist (SA), August Ruut (L)	Peeter Algma, Villem Hallamaa, Jüri Kalmaru, Arkadi Käärrik, Hans Laagus, Aleksander Laan, Eduard Lilover, Karl Neumann, Kustav Ollik, Vassili Peet, Elmar Raidal, Teodor Randvere, Peeter Raudsepp, Jüri Söödor, Juhan Tork, Jüri Välbe
1939/ 1940	Enn Murdmaa (E), Ants Roos (EA), Jüri Söödor (EA), Valter Horm (S), Hilda Ennemuist (SA), August Ruut (L)	Peeter Algma, Villem Hallamaa, Jüri Kalmaru, Arkadi Käärrik, Aleksander Laan, August Mölder, Oskar Nagel, Karl Neumann, Kustav Ollik, Vassili Peet, Elmar Raidal, Peeter Raudsepp, Tiit Reinaste, Albert Seppel, Juhan Tork, Eero Veiderma, Jüri Välbe

Tabeli koostamise alus:

Rummo, J. Eesti Õpetajate Liit 1917 – 1922, lk 222;
E. Õ. L. juhatus koosolekul. // Kasvatus, 1923, nr 2, lk 62;
E. Õp. Liidu juhatus koosolek. // Kasvatus, 1924, nr 9, lk 285;
E. Õ. Liidu juhatus koosolek. // Kasvatus, 1926, nr 11, lk 347;
E. Õ. L. uue juhatus koosolek. // Kasvatus, 1927, nr 10, lk 474;
Õpetajate Liidu uus juhatus tööle asunud. // Kasvatus, 1928, nr 9, lk 473;
E. Õ. Liidu juhatus koosolek. // Kasvatus, 1929, nr 9, lk 443;
Õpetajate Liidu juhatus koosolek. // Kasvatus, 1930, nr 9, lk 433;
E. Õ. Liidu juhatus oli koos. // Kasvatus, 1931, nr 9, lk 438;
E. Õ. Liidu uus juhatus rakendus tööle. // Kasvatus, 1932, nr 9, lk 426;
E. Õ. Liidu uus juhatus rakendus tööle. // Kasvatus, 1933, nr 6, lk 284;
E. Õ. L. juhatus koosolek 10. novembril. // Kasvatus, 1935, nr 7, lk 353;
Eesti Õpetajate Liidu esimeheks valiti tagasi Enn Murdmaa. // Kasvatus, 1937, nr 1, lk 61;
Aruanne Eesti Õpetajate Liidu tegevusest 1937./38. a., lk 3;
Aruanne Eesti Õpetajate Liidu tegevusest 1938./39. a., lk 3;
E. Õ. Liidu juhatus koosolek. // Kasvatus, 1939, nr 10, lk 446.
Marmor, A. Eesti Õpetajate Liit 1917. – 1927., lk 323.
Horm, V. Eesti Õpetajate Liit 1917 – 1937, lk 33 – 34.

Lisa 3

Eesti Õpetajate Liidu märgukiri riigivanemale 6. mail 1934. aastal.

Eesti Õpetajate Liidu juhatus, milles esindajaid suurematest linnadest ja maalt, arutas oma koosolekul 6. skp muuhulgas keskkooli reformimise kava ja, olles juhitud kindlast tahtest kaasa aidata meie kooliasjanduse otstarbekohasele ja meie rahva majanduslikule kandevoimele vastavale arenemisele, otsustas pöörduda Teie poole, härra Riigivanem, järgmise palvega.

Juhatus ühineb täiesti nende seisukohtadega, mis leidsid väljenduse E. Õ. Liidu kirjas Teile 24. aprillist s. a. ja rõhutab eriti seda, et senise 15 a. kestel väljakujunenud koolisüsteemi asendamine uuega ei tohiks sündida põhjalikumate ja mitmekülgsemate kaalumisteta ja et uue süsteemi väljatöötamisel peab ära kuulutama kõigi asjast huvitatute ja asjatundjate ringkondade arvamusi. Eluliselt on huvitatud reformist E. Õ. Liit, millisesse organisatsiooni on koondunud üle maa koolitegelased ja seltskonnategelased, kelle arvamused ja kogemused ei tohiks olla tähtsusetas ses küsimuses. Väga kasulikuks võiks osutuda edasi Tartu ülikooli osavõtt, samuti omavalitsuste esindajate juurdetömbamine. Eriti just küsimuse majandusliku külje arutamisel oleks omavalitsuste osavõtt kasulik.

Juhatusel puudub võimalus peatuda lähemalt kavatsetava reformi sisu juures, sest eelnõuga tutvumiseks polnud juhatusel võimalust. Juhatus on seega sunnitud piirduma vaid andmetega, mis ilmunud ajakirjanduses, millised andmed iseenesest katkendlikud, juhulised ja vahest ka ebatäpsed. Siiski nendegi andmete alusel peab juhatus end kohustatuks osutama mõnele puudusele kavatsetavas reformis.

Nii peab märkima, et kavatsetav koolireform osutub suureks takistuseks maa andekamaile õpilastele hariduse jätkamisel, kuna maa-alkkooli kursuse lõpetajatele keskkooli pääsemine muutub äärmiselt raskeks, kui mitte võimatuks, sest keskkooli vastav klass on täidetud keskkooli alamatest klassidest tulnud õpilastega. Alkkooli IV kl. lõpetaja on alles laps ja tema kodust eemaldamine mõjub kasvatuslikult halvasti, jättes lapse eluvõõraks.

Teiseks suureks paheks oleks see, et kavatsetava koolireformi teostamisel on oodata jõukamasse kihti kuuluvate laste lahkumist alkkoolist ja astumist keskkooli, nii et alkkool kujuneb kehvema kihi ja keskkool – jõukama kihi kooliks. Niisugune koolide jagunemine kihtide järele on täiesti soovimata, süvendab kunstlikult klassivaheid ja mõjub takistavalt riikliku meelsuse ja ühistunde arenemisele õpilastes. Peab märkima ka seda, et kui keskkooli esimene kontsentr (I – III kl.) on vaid ettevalmistuseks keskkooli kõrgemale astmele, siis ei saa ta kuidagi olla kõlblik ettevalmistuseks elluastujaile.

Osutub petlikuks lootus, et kavatsetav reform võimaldab suuremat kokkuhoidu riigi eelarves, sest klassikomplektide vähenemist pole mitte oodata seni, kui pole väiksemaks jäänud õpilaste üldarv. Klassikomplektide kokkutömbamisest maal ei saa praegu enam kõnet olla.

Selle eelnõu täieline hinnang pole võimalik, sest seda eelnõu juhatusel kahjuks kasutada ei ole, nagu öeldud. Kuid puudutatudki küsimused on küllalt suure riikliku ulatusega, et õigustada nõuet eelnõu põhjaliku ja mitmekülgse arutamise järel.

E. Õ. Liidu juhatus tunneb end olevat kohustatud seepärast juhtima Teie tähelepanu, härra Riigivanem, osutatud asjaoludele ja paluma Teid võimaldada kavatsetava reformi arutamist laiemal alusel ja seniks edasi lükata reformi teostamine dekreediga.

Allikas: Keskkooli reform. // Kasvatus, 1934, nr 4, lk 198 – 200.

Lisa 4

Eesti Õpetajate Liidu märgukiri riigivanemale 29. juunil 1934. aastal.

Eesti Õpetajate Liidu asemikkudekogu ülesandel on meil au esineda Teie ees, härra Riigivanem, alljärgnevaga.

Ilmunud dekreediga (RT 45 – 1934) on Aval. algkoolide seaduses ettenähtud koolisundus alandatud kahe aasta võrra.

See koolisunduse alandamine toob endaga kaasa pahesid, millele õpetajaskond, olles küsimuse nii teoreetilise kui ka praktilise küljega lähemalt tuttav, end kohustatuks peab riigi ja rahva huvides osutada

Üheks tulemuseks on kahtlemata rahva üldise hariduselise taseme langus, mis riiklikult hädaohtlik, arvesse võttes just eriti meie riigi seisukorda. Kuna meie riik kuulub väiksemate hulka, siis nõuab omariikliku ja kultuurilise iseolemise säilitamine meilt eriti kõrget kultuurilist taset. On ju väljaspool kahtlust, et just hariduslik ja kultuuriline üleolek vaenlasest oli üheks, võib-olla kõige olulisemaks meie võidu aluseks Vabadussõjas. Samuti on just kõrge hariduslik tase meie riigile võimaluse andnud maksma panna võrdlemisi nii lühikese kaitseväge teenistuse sundaja ja sellega tunduvalt kergendanud riigikassal lasuvat koormat.

See haridusliku taseme langus võib kujuneda õige tunduvaks. Kõnelemata sellest, et koolisunduse lühendamine nii suurel määral, nagu see teostatud mainitud dekreediga, takistab õppeainete läbivõtmist koolides senises ulatuses, osutub eriti kaaluvaks see asjaolu, et koolikohustus lõpeb liiga varajases inimeas, mil koolis omandatud tundmused ja oskused pole veel suutnud juurduda, mille tagajärjel ka nende ununemine ja haihtumine on palju kiirem ja ulatuslikum.

Edasi tuleb veel märkida seda, et koolisunduse lõppemine 14. eluaastaga asetab õpilased pärast koolist lahkumist selle ea kättejõudmisel halba seisukorda. Nad on liiga noored valmistumiseks mõnele praktilisele elukutsele, käsitöö õppimiseks jne., ja nii kujuneb umbes paariaastane ajavahemik, mille nad mööda saadavad ilma kindla tegevuseta ja kasuta, milline olukord, eriti linnades soodustab ulaka elemendi levimist.

Ka algkooli enese seisukohalt ei ole nii suur koolisunduse alandamine soovitav. Nimelt on põhjust karta algkooli viimaste, s. o. V ja VI klassi kängujäämist ja paljudes kohtades algkooli kujunemist tegelikult neljaklassiliseks seaduses ettenähtud 6-klassilise asemel, sest arvatavasti lahkuvad algkoolist õpilased, kes üle 14 a. vanad, kes aga moodustavadki enamuses V ja VI klasside koosseisu. Samas suunas mõjub veel teine asjaolu, nimelt see, et uue keskkooliseaduse järgi võetakse keskkooli I klassi vastu algkooli IV klassi lõpetajaid. Loomulikult on need, kes soovivad jätkata õppimist keskkoolis, sunnitud lahkuma algkoolist selle IV klassi lõpetamise järel. On seega väga tõenäoline, et algkooli kaks viimast klassi jäävad kiratsema.

Need kaalutlused on viinud asemikkudekogu järeldusele, et koolisunduse alandamine kahe aasta võrra on riiklikult soovimatu ja et oleks soovitav jääda seni maksnud koolisunduse juurde. Ei peaks aga see olema teostatav, siis võiks senist koolisundust alandada ühe aasta võrra, s. o. 15. eluaastani. Ühtlasi peaks õppenõukogudele õigus antama vabastada mõnd

õpilast koolisundusest ka varem, kui õpilane andetu või oma iseloomu või käitumise poolest kõlbmatu kooli.

Oma seisukoha on asemikkudekogu kokku võtnud resolutsioonis, mis ühel häälel heaks kiidetud:

„E. Õ. L. asemikkudekogu juhib tähelepanu koolisunduse lühendamisega 13½ aastale seoses olevaile tagajärgedele ja palub otsuse revideerimisele võtta ses mõttes, et sundus vähendataks vaid 15 aastani, s. o. õpilased, kes saavad 15 aastaseks, võivad lahkuda koolist.

Õppenõukogule tuleks anda võimalus vabastada õpilasi, kes kujunenud koormaks õppetöös, ka varemalt.“

Neid seisukohti Teile, härra Riigivanem, esitades, palub E. Õ. L. juhatus neid lahkelt kaalumisele võtta ja võimaluse korral vastavad muutused seadustes teostada.

Austavalt

E. Õ. L. esimees: A. Veidermann

Sekretär: A. Susi

29. juunil 1934.

Allikas: E. Õ. Liidu märgukiri. // Kasvatus, 1934, nr 5, lk 251 – 252.

Kasutatud allikad ja kirjandus

Publitseeritud allikad

- III. Ülemaaline Eesti õpetajate kongress 28. – 30. augustini, Tallinnas I realkooli ruumides. // Kasvatus, 1919, nr 2, lk 54 – 64; nr 3, lk 86 – 95.
- VI. Üleriikline Õpetajate kongress 16, 17 ja 18 augustil 1923. aastal. // Kasvatus, 1923, nr 8, lk 225 – 233; nr 9, lk 257 – 269.
- Algkooli õppe- ja tunnikavad. Tallinn: Haridusministeerium, 1921.
- Algkooli õppekavad. Tallinn: Haridusministeerium, 1928.
- Aruanne E. Õ. Liidu tegevusest 1929/30. a. // Kasvatus, 1930, nr 9, lk 434 – 436.
- Aruanne Eesti Õpetajate Liidu tegevusest 1937./38. a. Tallinn: Eesti Õpetajate Liit, 1939.
- Aruanne Eesti Õpetajate Liidu tegevusest 1938./39. a. Tallinn: Eesti Õpetajate Liit, 1940.
- Avalikkude algkoolide seadus. // Kasvatus, 1931, nr 9, lk 442 – 447.
- Avalikkude algkoolide seadus. Vastuvõetud Asutava Kogu poolt 7. mail 1920. a. Tallinn: Eesti Õpetajate Liit, 1920.
- E. Õ. L. asemikkudekogu koosolek 31. okt. // Kasvatus, 1935, nr 7, lk 351 – 352.
- E. Õ. L. juhatuse koosolek 10. novembril. // Kasvatus, 1935, nr 7, lk 353.
- E. Õ. L. juhatuse koosolekul. // Kasvatus, 1923, nr 2, lk 62 – 63.
- E. Õ. L. uue juhatuse koosolek. // Kasvatus, 1927, nr 10, lk 474.
- E. Õ. Liidu asemikkudekogu koosolek. // Kasvatus, 1927, nr 10, lk 473 – 475.
- E. Õ. Liidu juhatus oli koos. // Kasvatus, 1931, nr 9, lk 438.
- E. Õ. Liidu juhatuse koosolek. // Kasvatus, 1926, nr 11, lk 347 – 348.
- E. Õ. Liidu juhatuse koosolek. // Kasvatus, 1929, nr 9, lk 443 – 444.
- E. Õ. Liidu juhatuse koosolek. // Kasvatus, 1939, nr 10, lk 446.
- E. Õ. Liidu märgukiri. // Kasvatus, 1934, nr 5, lk 251 – 252.
- E. Õ. Liidu pedagoogilised päevad Tallinnas, 29. ja 30. detsembril 1937. a. // Kasvatus, 1938, nr 1, lk 54 – 56.
- E. Õ. Liidu uus juhatus rakendus tööle. // Kasvatus, 1932, nr 9, lk 426 – 427.
- E. Õ. Liidu uus juhatus rakendus tööle. // Kasvatus, 1933, nr 6, lk 284.
- E. Õp. Liidu asemikkude kogu koosolek. // Kasvatus, 1924, nr 2, lk 60 – 62; nr 3, lk 86 – 91.
- E. Õp. Liidu asemikkudekogu koosolek. // Kasvatus, 1925, nr 4, lk 124 – 125; nr 5, lk 156 – 158.
- E. Õp. Liidu juhatuse koosolek. // Kasvatus, 1924, nr 9, lk 284 – 285.
- E. Õp. Liidu liikmemaksu tasumise kodukord. // Kasvatus, 1929, nr 9, lk 445.
- Eesti algkoolide Õppekavad. Tallinn: Eestimaa Kooliõpetajate Vastast. abiandm. Selts, 1917.
- Eesti õpetajate IV üleriikline kongress. // Kasvatus, 1920, nr 11/12, lk 348 – 365.
- Eesti Õpetajate V üleriikline kongress 16. – 18. juunil 1921 Tallinnas, Tütarlaste Kommertsikooli ruumides. // Kasvatus, 1921, nr 13/14, lk 193 – 223; nr 15/16, lk 225 – 260.
- Eesti õpetajate VII üldkongress 18., 19. ja 20. juunil 1925. a. Tallinnas. Tallinn, 1926.
- Eesti Õpetajate VIII üldkongress 19., 20. ja 21. aug. 1927. a. // Kasvatus, 1927, nr 8, lk 356 – 362; nr 9, lk 416 – 420; nr 10, lk 456 – 465.
- Eesti Õpetajate Liidu asemikkude kogu koosolek 3. jaanuaril 1922. a. Viljandis. // Kasvatus, 1922, nr 1, lk 13 – 14; nr 2, lk 30 – 32.
- Eesti Õpetajate Liidu asemikkude kogu koosolek, 31. märtsil 1921. // Kasvatus, 1921, nr 7/8,

lk 122 – 127.

Eesti Õpetajate Liidu asemikkude kogu koosolek. // Kasvatus, 1923, nr 1, lk 29 – 32.

Eesti Õpetajate Liidu asemikkudekogu koosolek 1. okt. 1933. a. Tallinnas. // Kasvatus, 1933, nr 6, lk 281 – 283.

Eesti Õpetajate Liidu asemikkudekogu koosolek 13. IV. 30. a. Tallinnas. // Kasvatus, 1930, nr 4, lk 188 – 192.

Eesti Õpetajate Liidu asemikkudekogu koosolek 14. – 15. aug. 1924. a. // Kasvatus, 1924, nr 9, lk 281 – 284; nr 10, lk 313 – 314; nr 11, lk 341 – 343.

Eesti Õpetajate Liidu asemikkudekogu koosolek. // Kasvatus, 1928, nr 9, lk 470 – 473.

Eesti Õpetajate Liidu erakorraline asemikekogu oli koos esindajate valimiseks Õpetajate Kotta. // Kasvatus, 1936, nr 5, lk 234 – 235.

Eesti Õpetajate Liidu esimeheks valiti tagasi Enn Murdmaa. // Kasvatus, 1937, nr 1, lk 61.

Eesti Õpetajate Liidu põhikiri. // Kasvatus, 1920, nr 4, lk 125 – 128.

Eesti Õpetajate Liidu täienduskursused 1. – 13. aug. Tartus. // Kasvatus, 1938, nr 7, lk 371 – 374.

Eesti Õpetajate Liit Eesti Ametiühingute liikmeks. // Kasvatus, 1940, nr 6/7, lk 320.

Eesti Õpetajate Liit tegevusaasta vahetusel. // Kasvatus, 1925, nr 11, lk 347 – 350; nr 12, lk 375 – 380.

Eesti õpetajate organisatsioonid 1919. a. // Kasvatus, 1920, nr 13/16, lk 430 – 448.

Gümnaasiumi-õpetajate I kongress 3., 4. ja 5. aprillil 1929. a. Tallinnas. Tallinn: Eesti Õpetajate Liit, 1929.

Keskkooli reform. // Kasvatus, 1934, nr 4, lk 198 – 200.

Rahvahariduse kongress 7., 8. ja 9. aprillil Tartus Kommertskooli ruumides. // Kasvatus ja Haridus, 1917, nr 3/4, lk 112 – 117; nr 5/6, lk 156 – 164.

Tartu Keskkooliõpetajate Ühing lahkus E. Õ. Liidust. // Kasvatus, 1933, nr 5, lk 233.

Tartu üleriigilised täienduskursused. // Kasvatus, 1940, nr 6/7, lk 300 – 302.

Teadaandeid. // Kooliuuenduslane, 1934, nr 7, lk 48.

Teadaandeid. // Kooliuuenduslane, 1934, nr 8.

Teine rahvahariduse kongress Tartus 20. – 23. juunini 1917. // Kasvatus ja Haridus, 1917, nr 7/9, lk 207 – 213.

Õ. Liidu juhatuse seisukoht rahvahääletuse asjus. // Kasvatus, 1923, nr 2, lk 62.

Õpetajate IX üldkongress Tallinnas, Tütarlaste kommertsgümnaasiumi saalis 28. – 30. dets. 1929. a. // Kasvatus, 1929, nr 1, lk 26 – 44; nr 2, lk 79 – 86; nr 3, lk 126 – 138.

Õpetajate X üldkongress Tallinnas, Tütarlaste kommertsgümnaasiumi saalis, 27. ja 28. dets. 1930. a. // Kasvatus, 1931, nr 1, lk 29 – 37; nr 2, lk 75 – 85.

Õpetajate XII üldkongress Tallinnas, Raua t. algkooli saalis 24. ja 25. augustil 1935. // Kasvatus, 1935, nr 7, lk 347 – 351.

Õpetajate Koda kaotatakse. // Kasvatus, 1940, nr 6/7, lk 317.

Õpetajate Liidu juhatuse koosolek. // Kasvatus, 1930, nr 9, lk 433.

Õpetajate Liidu uus juhatustööle asunud. // Kasvatus, 1928, nr 9, lk 473.

Õpetajate liitude ja ühingute tegevus 1925/26 a. // Kasvatus, 1927, nr 3, lk 136 – 141.

Õpetajate palgavõitlus ja XI üldkongress. // Kasvatus, 1933, nr 5, lk 231 – 233.

Õpetajate päev Tallinnas, 29. ja 30. dets. 1919. // Kasvatus, 1920, nr 2, lk 53 – 58; nr 3, lk 88 – 90.

Õpetajate täienduskursused Tartus. // Kasvatus, 1939, nr 6/7, lk 289 – 292.

Õpetajate ühingute ja liitude tegevus 1931/32. aastal. // Kasvatus, 1933, nr 7, lk 326 – 330.

Üldisi kokkuvõtteid kursuste tööst. // Loenguid ja kokkuvõtteid I. Toimetanud Johannes Käis. Tallinn: Eesti Õpetajate Liit, 1939, lk 194 – 199.

Teatmeteosed

- Eesti avalikud tegelased. Eluloolisi andmeid. Toimetanud Richard Kleis. Tartu: Eesti Kirjanduse Selts, 1932.
- Eesti entsüklopeedia 14. Eesti elulood. Peatoimetaja Ülo Kaevats. Tallinn: Eesti Entsüklopeediakirjastus, 2000.
- Eesti kooli biograafiline leksikon. Koostanud Heino Rannap. Tallinn: Eesti Entsüklopeediakirjastus, 1998.
- Haridusasutused Eestis 1919 – 1940. Tallinn, 1989.

Kirjandus

- Andresen, Lembit*. Eesti kooli ajalugu. Algusest kuni 1940. aastani. Tallinn: AVITA, 1995.
- Andresen, Lembit*. Eesti rahvakooli ja pedagoogika ajalugu I. Eellugu ja algus kuni Põhjasõjani. Tallinn: AVITA, 1997.
- Andresen, Lembit*. Eesti rahvakooli ja pedagoogika ajalugu II. Kaheksatestkümnes sajand. Tallinn: Avita, 1999.
- Andresen, Lembit*. Eesti rahvakooli ja pedagoogika ajalugu III. Koolireformid ja venestamine (1803 – 1917). Tallinn: Avita, 2002.
- Andresen, Lembit*. Tallinna Pedagoogikaülikooli algus. Tallinn: Tallinna Pedagoogikaülikooli Kirjastus, 1999.
- Andresen, Lembit*. Tallinna Õpetajate Seminar. Tallinna Pedagoogium 1919 – 1947. Tallinn: Tallinna Pedagoogikaülikooli Kirjastus, 2002.
- Annusson, Jüri*. Eesti senine hariduspoliitika. // *Kasvatus*, 1920, nr 13/16, lk 377 – 380.
- Annusson, Jüri*. Sõpradele ja vastastele. // *Kasvatus*, 1921, nr 4, lk 49 – 50.
- Annusson, Jüri*. Õpetajaskonna ülesanded. // *Kasvatus*, 1919, nr 1, lk 3 – 9.
- E. Õ. Liidu pedagoogiline toimkond. // *Kasvatus*, 1926, nr 1, lk 28.
- Eesti kooli ajalugu 1. 13. sajandist 1860. aastateni: kaugemast minevikust tänapäevani. Peatoimetaja Ferdinand Eisen. Tallinn: Valgus, 1989.
- Eesti Õpetajate Liidu tegevusest. // *Kasvatus*, 1920, nr 5, lk 157 – 159.
- Eisen, Ferdinand*. Kooliuuenduse liikumisest Eestis 1918 – 1940. Tallinn, 1995.
- Elango, Aleksander*. Esimene rahvuspedagoogiline organisatsioon Eestis. // *Kasvatus*, 1928, nr 1, lk 1 – 6.
- Elango, Aleksander*. Tagasivaade. Valik publitseeritud artikleid 1928 – 2000. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, 2001.
- Elango, Õie, Ruusmann, Ants, Siilivask, Karl*. Eesti maast ja rahvast. Maailmasõjast maailmasõjani. Tallinn: Olion, 1998.
- Elango, Õie*. Hariduspoliitika ja õpetajaskond kodanlikus Eestis 1919 – 1940. Tallinn: Eesti Raamat, 1972.
- Hansen, E*. Meie kooliuuendustöö organiseerimisest. // *Kooliuuenduslane*, 1938, nr 3, lk 33 – 35.
- Horm, Valter*. Eesti Õpetajate Liit 1917 - 1937. // *Kooliuuenduslane*, 1995, nr 12, lk 5 – 35.
- Horm, Valter*. Enn Murdmaa ja tema osa kodanliku Eesti kooliuuendusliikumises. // Nõukogude pedagoogika ja kool V. Tartu 27. – 29. märtsini 1969. a. toimunud konverentsi materjalid. Tartu: Tartu Riiklik Ülikool, 1969, lk 117 – 125.

- Horm, Valter.* Johannes Käis – algõpetuse metoodika uuendaja 1920. – 1930. aastatel. // Koolile pühendatud elu. Johannes Käis 1885 – 1950. Koostanud Ferdinand Eisen. Tallinn: Valgus, 1985, lk 44 – 61.
- Horm, Valter.* Jüri Annusson - teerajaja meie emakeelsele ühtluskoolile ja vabaharidustööle. // Haridus, 1990, nr 7, lk 42 – 44.
- Horm, Valter.* Koolile pühendatud elu. Johannes Käisi elukäik. // Koolile pühendatud elu. Johannes Käis 1885 – 1950. Koostanud Ferdinand Eisen. Tallinn: Valgus, 1985, lk 114 – 154.
- Karjahärm, Toomas, Sirk, Väino.* Vaim ja võim. Eesti haritlaskond 1917 - 1940. Tallinn: Argo, 2001.
- Kasvatusteaduslik nädal ja kooliuuenduse näitus Tallinnas, 12. – 26. aug. 1930. // Kasvatus, 1930, nr 10, lk 457 – 474.
- Kelder, Harri.* Eesti õpetajaskonna välissidemed 20. – 30. aastail. // Kooliuuenduslane, 2000, nr 2, lk 28 – 35.
- Kelder, Harri.* Eesti Õpetajate Liit demokraatliku kooli ja õpetajaskonna huvide kaitsel. // Haridus, 1991, nr 6, lk 44 – 46; nr 7, lk 43 – 46.
- Koolile pühendatud elu. Johannes Käis 1885 - 1950. Koostanud Ferdinand Eisen. Tallinn: Valgus, 1985.
- Kooliuuenduse päevaküsimusi. Toimetanud Ernst Martinson. Tallinn: Eesti Õpetajate Liit, 1930.
- Kooliuuenduslik töö vajab süstemaatilist juhtimist. // Kasvatus, 1931, nr 7, lk 344.
- Kooliuuendusnurk. // Kasvatus, 1932, nr 1, lk 20 – 24.
- Kooliuuenduspäevad Tartus. // Kasvatus, 1936, nr 5, lk 231 – 233.
- Kopso, Ilmar.* Haridusministeeriumi rollist Eesti hariduses. // Professor dr. phil. h.c. Peeter Põllu päevad. Teaduskonverentsi ettekannete kogumik VII. Tallinn: Tallinna Pedagoogikaülikooli Kirjastus, 2004, lk 44 – 53.
- Käis, Johannes.* E. Õ. Liidu tegevus õpetajate edasiharimistöö ja kooliuuenduse alal. // Kasvatus, 1937, nr 4/5, lk 197 – 211.
- Käis, Johannes.* Eesti kooli edusammudest. // Kooliuuenduse päevaküsimusi. Toimetanud Ernst Martinson. Tallinn: Eesti Õpetajate Liit, 1930, lk 5 – 76.
- Käis, Johannes.* Individuaalne tööviis. // Kooliuuenduse päevaküsimusi. Toimetanud Ernst Martinson. Tallinn: Eesti Õpetajate Liit, 1930, lk 81 – 158.
- Käis, Johannes.* Kooli-raamat. Koostanud Ferdinand Eisen. Eesti Mõttelugu 10. Tartu: Ilmamaa, 1996; 2004.
- Käis, Johannes.* Kooliuuenduslastele. // Kasvatus, 1932, nr 10, lk 459.
- Käis, Johannes.* Kooliuuendustöö organiseerimisest ja arendamisest. // Kooliuuenduslane, 1937, nr 3, lk 33 – 35.
- Käis, Johannes.* Lugejaile. // Kooliuuenduslane, 1934, nr 2, lk 1.
- Kühnel, Johannes.* Moodne vaateõpetus, ehk, Kodulugu I. Tallinn: Eesti Õpetajate Liit, 1921.
- Laane, Karl, Birk, Vaike.* Johannes Käisi elu ja pedagoogiline tegevus. // Nõukogude pedagoogika ja kool V. Tartu 27. – 29. märtsini 1969. a. toimunud konverentsi materjalid. Tartu: Tartu Riiklik Ülikool, 1969, lk 8 – 34.
- Lattik, Jaan.* Teekond läbi öö I. Vadstena: Orto, 1950.
- Loenguid ja Kokkuvõtteid I – II. Toimetanud Johannes Käis. Tallinn, Tartu: Eesti Õpetajate Liit, 1939.
- Marmor, Albert.* Eesti Õpetajate Liit 1917 – 1927. // Kasvatus, 1927, nr 7, lk 318 – 328.
- Martinson, Ernst.* Kasvatuse lugejaile ja kaastöölisile. // Kasvatus, 1934, nr 1, lk 1 – 3.
- Martinson, Ernst.* Esimene Eesti kasvatusteadusline nädal. // Kasvatus, 1922, nr 17, lk 273 –

- 277; nr 18, lk 289 – 294; nr 19, lk 305 – 309, nr 20, lk 321 – 324; nr 21, lk 337 – 340; nr 22, lk 353 – 356; 1923, nr 1, lk 1 – 5.
- Martinson, Ernst.* Kas olla või mitte olla... // *Kasvatus*, 1934, nr 8, lk 353 – 356.
- Martinson, Ernst.* Õpetajate XI üldkongressi puhul. // *Kasvatus*, 1933, nr 5, lk 193 – 196.
- Martinson, Ernst.* Ühtluskool. // *Kasvatus*, 1919, nr 4, lk 97 – 100; nr 5, nr 5, lk 132 – 136; nr 6, lk 164 – 166; 1920, nr 1, lk 4 – 7; nr 4, lk 99 – 103; nr 5, lk 131 – 135; nr 6, lk 166 – 170.
- Mikkelsaar, Friedrich Volrad.* Eesti Õpetajate Liidu algupäevilt. // *Kasvatus*, 1927, nr 7, lk 328 – 329.
- Parinbak, Jüri, Brandt, Maria, Brandt, Th.* Üldõpetus Rakvere õpetajateseminari harjutuskoolis. Tallinn: Eesti Õpetajate Liit, 1928.
- Põld, Peeter.* Jooni eesti õpetajate ühinemispüüete ajaloost. // *Kasvatus*, 1927, nr 7, lk 329 – 332.
- Põld, Peeter.* Meie hariduslised paleused ja nende teostamine. // *Kasvatus ja Haridus*, 1917, nr 3/4, lk 65 – 72.
- Päts, Konstantin.* Kooliõpetajate ühisused. Tallinn, 1904.
- Raud, Märt.* Eesti kool aegade voolus. Koolinõuniku mälestusi I - II. Stockholm: EMP, 1965.
- Reiman, H.* Algkooliõpetajate kandidaatide üleproduktsoonest. // *Kasvatus*, 1928, nr 4, lk 199 – 204.
- Riik on loodud – loogem kodanikka. // *Kasvatus*, 1919, nr 1, lk 1 – 3.
- Rummo, Jaan.* Eesti Õpetajate Liit 1917 – 1922. // *Kasvatus*, 1922, nr 14, lk 211 – 223.
- Tamm, J.* *Kasvatuse* sisu viie ilmutumisaasta kestel. // *Kasvatus*, 1924, nr 8, lk 234 – 238.
- Toimetused kasvatuslise kuukirja ülesannetest. // *Kasvatus ja Haridus*, 1917, nr 1, lk 1 – 7.
- Tork, Juhan.* Seminaride kaitseks. // *Kasvatus*, 1925, nr 6, lk 184 – 188.
- Töökooli kirjandus. // *Kasvatus*, 1922, nr 17, lk 287 - 288.
- Unt, Inge.* Johannes Käisi didaktilise süsteemi areng. // Koolile pühendatud elu. Johannes Käis 1885 – 1950. Koostanud Ferdinand Eisen. Tallinn: Valgus, 1985, lk 16 – 43.
- Valk, Pille.* Ühest heledast laigust Eesti kooli ajaloos. Usuõpetus Eesti koolides aastatel 1918 – 1940. Tallinn: Logos, 1997.
- Veiderma, Aleksander.* Elu hariduse radadel. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus, 2000.
- Vilup, V.* Friedrich Volrad Mikkelsaar ja tema osa kodanliku Eesti kooliuuendusliikumises. // Nõukogude pedagoogika ja kool V. Tartu 27. - 29. märtsini toimunud konverentsi materjalid. Tartu: Tartu Riiklik Ülikool, 1969, lk 106 – 116.
- Virkus, Rein.* Tallinna Pedagoogikaülikool läbi aegade. Tallinn: Tallinna Pedagoogikaülikooli Kirjastus, 1998.

Käsikirjad

- Horm, Valter.* Eesti õpetajate organisatsioonid (1870 - 1940). Tallinn, 1971. Käsikiri Eesti Pedagoogika Arhiivmuuseumis.
- Horm, Valter.* Enn Murdmaa. Tallinn, 1970. Käsikiri Eesti Pedagoogika Arhiivmuuseumis.
- Murdmaa, Enn.* Mälestusi ja mõtteid. Masinakiri. 1952 – 1956. EPAM, fond K297. Käsikiri Eesti Pedagoogika arhiivmuuseumis.
- Valk, Pille.* Usuõpetus Eesti koolides 1918 – 1940. Magistritöö. Tartu, 1994. Käsikiri Tartu Ülikooli Raamatukogus.

Summary

Estonian Teachers Association (1917 – 1940) and modernization of Estonian education

The Estonian intelligentsia got the first opportunity to build up a national education system in 1917. The ideals in education of that time (democratic and comprehensive school system in native language) are still important. Implementation of these ideals was the main task of the Ministry of Education (founded in November 1918) of Estonian Republic's Contemporary Government as well as of the whole organised teachers body. Most of the teachers were joined by the Estonian Teachers Association that was established in 1917.

The present work has the following two major aims: 1) to clarify the formation and organizational structure of Estonian Teachers Association in years 1917 – 1940 and 2) to clarify the role of Estonian Teachers Association in modernization of education in Estonia in the same period.

Forming local teachers unions and societies in Estonia began immediately after the Russian 1917 February Revolution. The first one was Valga Teachers Society that was initiated by Friedrich Volrad Mikkelsaar and founded in 2. April 1917. For better co-ordination of teacher organizations in counties, the Estonian Teachers Association was founded in 27 May 1917. The forming phase of the association ended in 1919 when its statutes was accepted.

According the statutes, the main aims of the association were joining the teachers, representing economic, legal and intellectual interests of its members and advancing school education in general. Estonian Teachers Association covered all school types; representatives of teachers from minority nationalities (Russian, Swedish, Jewish) and groups (retired, deaf-and-dumb) have been joined as well. In this respect the Estonian Teachers Association was unique in Europe where teachers were joined mainly by school types or political platforms. The number of members reached 3700 in 1931/1932 school year and started to slowly decrease in subsequent years.

Although the association united most of the teachers, the main workload was carried by the chairmen. The first chairman of the association, Peeter Põld, had probably the most

significant role in propagating the idea of uniting the teachers; he was also the main organizer of the first teachers congress in 1917. Jüri Annusson who became the chairman of the association in 1919 completed the forming of the association. Except some short intervals of time, from 1923 until 1940 Enn Murdmaa acted as the chairman. He also organized a number of other activities targeted to teachers (teachers congresses, pedagogical weeks etc) and had therefore important role in promoting education in Estonia.

Publishing a journal *Kasvatus* belongs certainly to a permanent legacy of Estonian Teachers Association. This Journal discussed pedagogical innovations and gave guidance how to implement them in a real school environment. As most of the school innovators used this arena actively for presenting their ideas and experience, the journal gives relatively good overview about the process of forming of Estonian school in years 1919-1940.

Another important educational forum organized by Estonian Teachers Association were teachers congresses; altogether 12 congresses were held in years 1917 – 1935. They arose great interest among teachers, as the congresses discussed all significant problems of teaching profession and school education. The resolutions adopted during the congresses reflected teachers positions in these problems and were taken by Estonian Teachers Association as base in planning its further work.

Estonian Teachers Association took actively part on elaboration of legislative documents for education. The board of the association formulated already in 1917 the basic principles that should be followed by building up Estonian school system. Based on the resolutions of the teachers congresses, the board of the association played important role in composition and public discussion of normative documents in the Ministry of Education and in Estonian parliament *Riigikogu*. The cooperation between Estonian Teachers Association and the parliament was particularly intense in the first half of 1920ies when there was more employees in the ministry (including ministers) having teachers profession. Mainly thank to the activities of Enn Murdmaa, the Parliament adopted the law for basic schools in 1920 that became a cornerstone of Estonian school system. Jüri Annusson composed the draft of the law for secondary school and defended it later in the parliament. As these documents were both thoroughly discussed on teachers congresses and other meetings organized by Estonian

Teachers Association, the whole teachers body can be considered as the author of these laws.

From the second half of 1920ies the ministers of education were more as political figures who put more emphasis on economical reasons and on the political programmes of their parties; the Estonian Teachers Association had therefore to put more force on defending the results achieved so far. Mainly thank to the active position of the association, the proposals of the minister Jaan Hünerson for changing the law for basic schools were not accepted; according these proposals, the access to education for pupils from remote schools would be worse compared to the urban schools. In spite of opposition of the association, the minister Nikolai Kann carried through a school reform in 1934 where the principle of comprehensive school system was partly neglected. The new school system revealed severe weaknesses and caused dissatisfaction of both teachers and parents; this was why the school regulations had to be revised in 1937.

During the whole period of its activities the association supported preparation of teachers in specialized teachers training colleges. The colleges acted according to the law that was passed in the parliament in 1923. Polemics around the colleges broke out at the end of 1920ies that led to reformation of colleges to a new type of institutions – pedagogiums. As the pedagogiums did not achieve expected results, the system of teachers training colleges was restored in 1937. The 1937 reorganizations in education certified once more that the principles that were propagated by Estonian Teachers Association proved to be true and that the ministry of education should seriously take them into account.

Estonian Teachers Association was actively involved in modernization of teaching process as well. One of the main aims was to realize the principle of work school with pupil centric teaching that would base on individual abilities and interests of pupils. The implementation of innovations was based on modern school curricula; the association took actively part on development of the curricula as well. The basic school curricula from 1928 adopted the principles of work school and complex education, based more on real life needs and the interests of pupils.

As successful implementation of new principles did put new requirements to teachers as well,

Estonian Teachers Association did a lot of explanatory work among the teachers. In 1922 and 1925 the association organised two weekly seminars where domestic and foreign experts explained the idea of work school. From second half of 1920-ies the weekly seminars for teachers were additionally held in county capitals. A significant impulse to a wider dissemination of school modernization ideas was given by an educational week and school modernization exhibition that was organized by Estonian Teachers Association in 1930. Altogether almost 4000 teachers visited the exhibition. Estonian Teachers Association increased its activities in propagation of school modernization from the end of 1931 when Johannes Käis became a scientific secretary of the association. He formed a school modernization group to the pedagogy committee; the members of the group were mainly devoted young teachers who wanted to widen exploitation of school modernization best practices by the teachers. The group opened a special school modernization section in *Kasvatus* journal and stated a special bulletin *Kooliuuenduslane*. It is remarkable that Estonian Teachers Association did have almost no financial support from the government for school modernization activities. Teacher's active participation in the work of school modernization group and in wider school modernization movement indicates that the propagation of school modernization was truly successful and the teachers not only accepted the need but were in fact vitally interested in school modernization.

Estonian Teachers Association also organised continuing education courses for teachers in 1938-1940 in Tartu that were very popular among the teachers. The lecturers on those courses were the best teachers as well as university teachers. This collaborative development of Estonian school evidenced that during a relatively short period of time a modern school system was built up in Estonia that was based on the needs of real life and on local conditions.

To sum up, one can conclude that Estonian Teachers Association played a significant role in forming and development of a modern school system in Estonia. Starting with development of legal bases it concentrated later on dissemination and propagation of modernization of learning and education processes in schools.